

TAMPEREEN YLIOPISTO
JOHTAMISKORKEKOULU
Yrityksen laskentatoimi

UUDISTUVAN TILINTARKASTUSLAIN VAIKUTUS
RIIPPUMATTOMUUTEEN SUOMALAISTEN PIE-YHTIÖIDEN
LAKISÄÄTEISESSÄ TILINTARKASTUKSESSA

Yrityksen laskentatoimi
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2016
Ohjaaja: Eeva-Mari Ihantola

Jaakko Pellinen

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu; yrityksen laskentatoimi

Tekijä:

PELLINEN, JAAKKO

Tutkielman nimi:

Uudistuvan tilintarkastuslain vaikutus riippumattomuuteen suomalaisten PIE-yhtiöiden lakisääteisessä tilintarkastuksessa

Pro gradu –tutkielma:

74 sivua, 2 liitesivua

Aika:

Toukokuu 2016

Avainsanat:

Tilintarkastus, tilintarkastajan riippumattomuus, tilintarkastuslaki

Tämän tutkielman tavoite on selvittää tilintarkastajien näkemyksiä siitä, miten uudistuva tilintarkastuslaki tulee mahdollisesti vaikuttamaan tilintarkastajan riippumattomuuteen suomalaisten PIE-yhtiöiden tilintarkastuksessa. Tutkielmassa käsitellään lainsäädäntöön lähtökohtaisesti 17.6.2016 implementoitavan Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen N:o 537/2014 tuomia muutoksia tilintarkastuslalle sekä näiden muutosten vaikutuksia tilintarkastajan riippumattomuuteen. Riippumattomuutta tarkastelevan teoriapohjan luomisessa on käytetty aineistona aikaisempia riippumattomuutta käsitteleviä tutkimuksia ja lehtiartikkeleita. Empiirinen tutkimus on toteutettu haastattelemalla tilintarkastusalan ammattilaisia ja analysoimalla teorian pohjalta heidän näkemyksiään.

Tilintarkastajalla on merkittävä rooli tilinpäätösinformaation varmentajana. Tilintarkastajan työhön voidaan luottaa kuitenkin vain silloin, kun hän on täysin riippumaton tarkastettavasta yhtiöstä. Riippumattomuus onkin alan ehdoton perusolettamus sekä laajasti säännelty vaatimus. Yksi asetuksen N:o 537/2014 tavoitteista onkin parantaa tilintarkastajan riippumattomuuden toteutumista PIE-yhtiöiden tilintarkastuksessa. Yksittäisistä säännöksistä merkittävimpiä muutoksia riippumattomuuden kannalta tulleet olemaan tilintarkastusyhteisön pakollinen rotaatio, tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen kieltäminen, sallituille muille palveluille asetettava palkkiokatto sekä tarkastusvaliokunnan roolin vahvistuminen.

Aikaisempien tutkimusten perusteella voidaan riippumattomuutta vaarantavista tekijöistä nostaa esiin ainakin tilintarkastajan henkilökohtainen intressi, toimeksiannon pitkä kesto, muiden palvelujen tarjoaminen, tilintarkastajan valintariski, painostuksen uhka ja asian ajon uhka. Tilintarkastajan näkökulmasta ainakaan suomalaisten PIE-yhtiöiden tilintarkastuksissa ei kuitenkaan näyttäisi olevan näistä uhkatekijöistä aiheutuvia ongelmia.

Tutkielman tulokset viittaavat siihen, että pahimmassa tapauksessa lainsäädännölliset muutokset voivat aiheuttaa jopa negatiivisia vaikutuksia tilintarkastusalan operatiiviseen toimintaan. Onnistuessaan uusi sääntely saattaa kuitenkin parantaa tilintarkastajan riippumattomuuden toteutumista, joskin vaikutukset tulleet olemaan melko vähäiset.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Aihealueen esittely	1
1.2 Tutkimuksen tavoite	4
1.3 Aiheen rajaus	4
1.4 Keskeisiä käsitteitä	5
1.4.1 Tilintarkastus	6
1.4.2 Tilintarkastaja ja tilintarkastusyhteisö	6
1.4.3 PIE-yhteisö	7
1.5 Tutkimusmenetelmät ja tutkimusotat	8
2 TILINTARKASTAJAN RIIPPUMATTOMUUS	10
2.1 Riippumattomuuden määrittely	10
2.2 Riippumattomuus perusoletuksena ja vaatimuksena	12
2.3 Riippumattomuutta vaarantavat tekijät	13
2.3.1 Henkilökohtainen intressi tai riippuvuus	14
2.3.1.1 Henkilösuhteet	15
2.3.1.2 Taloudellinen intressi	17
2.3.2 Tilintarkastajan valintariski	18
2.3.3 Muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoaminen	20
2.3.4 Toimeksiannon kesto	23
2.3.5 Painostuksen riski	26
2.3.6 Asianajon riski	28
2.4 Yhteenveto	30
3 UUDISTUVAN TILINTARKASTUSLAIN MUUTOKSET	34
3.1 Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön pakollinen rotaatio PIE-yhteisön lakisääteisessä tilintarkastuksessa	36
3.1.1 Aiheen esittely	36
3.1.2 Säädos	37
3.1.3 Vaikutukset	38
3.2 Tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden kieltäminen	41
3.2.1 Aiheen esittely	41
3.2.2 Säädos	42
3.2.3 Vaikutukset	44
3.3 Muiden kuin tilintarkastuspalveluiden palkkiokatto	45
3.3.1 Aiheen esittely	45
3.3.2 Säädos	47
3.3.3 Vaikutukset	47
3.4 Tarkastusvaliokunnan rooli	48
3.4.1 Aiheen esittely	48
3.4.2 Säädos	49
3.4.3 Vaikutukset	51
3.5 Uusi tilintarkastuslaki ja tilintarkastajan riippumattomuus	52
4 UUDISTUVAN TILINTARKASTUSLAIN VAIKUTUS RIIPPUMATTOMUUTEEN – TILINTARKASTAJAN NÄKÖKULMA	54
4.1 Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön pakollinen rotaatio PIE-yhteisön lakisääteisessä tilintarkastuksessa	54
4.2 Tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden kieltäminen	58

4.3 Muiden kuin tilintarkastuspalveluiden palkkiokatto.....	62
4.4 Tarkastusvaliokunnan rooli.....	63
4.5 Yhteenveto	65
5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	69
LÄHTEET.....	71
LIITTEET	75

1 JOHDANTO

1.1 Aihealueen esittely

Tilintarkastus on saanut alkunsa yhteiskunnallisen kehityksen myötä. Yhteiskunnan eri toiminnot ovat järjestäytyneet yrityksiksi ja muiksi organisaatioiksi ja näiden organisaatioiden toimintaa ohjaamaan on valittu toimiva johto. Intressipiiriin kuuluvilla sidosryhmillä ei ole ollut resursseja toimivan johdon välittömään tarkkailuun, joten valvonta on siirretty tilintarkastajien vastuulle. Tilintarkastajalla on suuri vastuu johdon valvon-
nassa, ja hänen tulee varmistua siitä, että annettu informaatio on oikeaa ja riittävää. (Riistama 1999, 15.)

Tilintarkastuksen tulee siis lisätä yleisön luottamusta muun muassa tilinpäätösinformaatioon ja sen avoimuuteen. 2000-luvun loppupuolella puhjennut globaali finanssikriisi kuitenkin aiheutti sen, että tilintarkastuksen laatua ja luotettavuutta alettiin kyseenalaistaa. Heräsi kysymys siitä, miten tilintarkastaja on voinut antaa pankeille puhtaat kertomukset huolimatta pankkien ilmoittamista taseeseen sisältyvistä sekä taseeseen sisälty-
mättömistä tappioista. Tällöin kyseenalaistettiin nykyisen lainsäädännön riittävyys ja tarkoituksenmukaisuus ja esitettiin että tilintarkastajan riippumattomuudesta tulisi rakentaa tilintarkastusympäristön kulmakivi. (Vihreä kirja 2010, 3.)

Vuonna 2010 Euroopan Komissio julkaisi Vihreän Kirjan (Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset 13.10.2010/KOM (2010) 561), jonka lähtökohtainen tarkoitus oli parantaa tilintarkastuksen luotettavuutta ja varmistaa tilintarkastajan riippumattomuus. Yksi keskeisistä Vihreän Kirjan toteamuksista on, että ”kohtuullisella varmuudella”, jolla viitataan tilintarkastajan velvollisuuteen varmistua tilinpäätösinformaation olennaisesta oikeellisuudesta, ei ensisijaisesti varmistuta tilinpäätöksen antamasta oikeasta ja riittävästä kuvasta. Ennemminkin tarkoituksena on varmistua siitä, että tilinpäätös on laadittu sovellettavilla lakeja ja säännöksiä noudattaen. Finanssikriisistä oppineena tilintarkastajan tulisi keskittyä raportissaan muodon sijasta sisältöön ja varmistua siitä, ettei sääntelykehysten suomia mahdollisuuksia käytetä keinotteluun. (Vihreä kirja 2010, 7.)

Euroopan parlamentti ja neuvosto antoi 30.11.2011 lopullisen ehdotuksen uudesta asetuksesta. Ehdotuksessa mainitaan, että finanssikriisi toi esiin heikkouksia erityisesti

yleisen edun kannalta merkittävien yritysten tilintarkastuksissa. Nämä niin kutsutut PIE-yhteisöt ovat yhteiskunnallisesti merkittäviä kokonsa, liiketoimintansa, työllistävyytensä tai sidosryhmien suuren määrän vuoksi, joten asetuksella vahvistetaan yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisääteistä tilintarkastusta koskevat suoritusedellytykset. (KOM(2011)779, 2–3.)

Kansainvälisen sääntelyn ongelmaksi voi muodostua kuitenkin se, että tilintarkastusalan ongelmakohdat voivat vaihdella jäsenvaltioiden välillä huomattavasti. Esimerkiksi Suomessa ei tilintarkastusalan ammattilaisen näkökulmasta ole lähihistoriassa juurikaan ollut tilanteita, joissa yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksen voitaisiin katsoa epäonnistuneen. Haastattelun perusteella Suomessa on viimeisten vuosikymmenten aikana ollut erittäin vähän PIE-yhteisöjen yllättäviä konkursseja tai tilanteita, joissa PIE-yhteisöjen tilinpäätösinformaation oikeellisuutta olisi sijoittajien tai muiden sidosryhmien taholta kyseenalaistettu. Konkurssitilanteissakin Suomessa yleensä tilinpäätöksistä on ollut ennakoitavissa mahdollinen maksukyvyttömyys. (Asiantuntija 1.)

Vihreän kirjan pohjalta Euroopan parlamentti ja neuvosto antoivat huhtikuussa 2014 asetuksen N:o 537/2014, jonka implementoinnilla pyritään parantamaan tilintarkastuksen luotettavuutta ja vahvistamaan tilintarkastajan riippumattomuutta. Asetus tullaan implementoimaan jäsenvaltioiden lainsäädäntöön 17.6.2016.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkin asetuksen N:o 537/2014 implementointia uudistuvaan tilintarkastuslakiin sekä sen oletettuja vaikutuksia tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön riippumattomuuden varmistamiseen suomalaisten PIE-yhteisöjen lakisääteisessä tilintarkastuksessa. Keskityn tutkimaan aihetta tilintarkastajan näkökulmasta ja vertaamaan oletettuja vaikutuksia asetukselle asetettuihin tavoitteisiin.

Asetuksen N:o 537/2014 tuomat lainsäädännölliset muutokset ovat aiheuttaneet kiivasta keskustelua tilintarkastusalalla sekä tahoilla, joilla on merkittävä asema tilintarkastuksen parissa (ks. esimerkiksi Tilintarkastus 3/2012, 19–20; Tilintarkastus 1/2012, 18). Keskusteluissa on tullut esille monenlaisia näkemyksiä asetuksen tuomista hyödyistä ja haitoista yleisellä tasolla. Odotukset ovat osittain olleet hyvin kriittisiä, mikä tekee aiheesta mielestäni mielenkiintoisen. Ristiriitaiset odotukset lainsäätäjien ja alalla toimivien asiantuntijoiden välillä luo jännitteen, joka mahdollistaa erilaisten näkemysten analysoinnin ja vertailun. Yksi asetuksen tuomien lainsäädännöllisten muutosten päätavoit-

teista on tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön riippumattomuuden varmistaminen (EU N:o 537/2014, Euroopan unionin virallinen lehti, 83). Tutkielmassani keskityn juuri tämän tavoitteen saavuttamisen tutkimiseen, sillä riippumattomuus on tilintarkastusalalla hyvin tärkeä ja säädelty aihe.

Aihepiirin valintaan vaikutti myös se, että tilintarkastus ja alan kehitys on minulle henkilökohtainen kiinnostuksen kohde. Työskentelen tutkielman tekovaiheessa yhdessä johtavista KHT-yhteisöistä ja asetus tulee vaikuttamaan yhteisön toimintaan lähitulevaisuudessa. Lainsäädännön muuttumisella tulee siis olemaan vaikutuksia myös oman ammattini luonteeseen, mikä vahvistaa mielenkiintoani aihetta kohtaan. Lisäksi asetuksen N:o 537/2014 implementoinnin oletettuja vaikutuksia ei ole tutkittu paljoa, sillä lainsäädännön muuttumisesta ei ole vielä kokemuksia. Koska aihe on uusi, on sen tutkiminen mielestäni mielekäästä ja tarkoituksenmukaista.

16.4.2014 annetussa asetuksessa säädetään yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen (jäljempänä PIE-yhteisö = Public Interest Entity) lakisäätteistä tilintarkastusta koskevista erityisvaatimuksista ja komission päätöksen 2005/909/EY kumoamisesta (EU N:o 537/2014). Kumottava komission päätös 2005/909/EY käsittelee Euroopan tilintarkastajien valvontaelinten asiantuntijaryhmän (European Group of Auditors' Oversight Bodies = EGAOB) perustamista sekä asiantuntijaryhmän tehtäviä, kokoonpanon nimeämistä sekä toimintaa (Komission päätös 2005/909/EY).

Asetusta aletaan soveltaa jäsenvaltioiden lainsäädännössä pääosin 17.6.2016, mutta joi-takin yksittäisiä säännöksiä koskee pidempi siirtymäajanjakso. Asetuksen implemen-tointi tulee vaikuttamaan Suomen tilintarkastuslainsäädäntöön olennaisesti. Riippumat-tomuuden kannalta merkittävimpiä säännöksiä asiantuntijahaastatteluiden perusteella oletetaan olevan tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisöjen pakollinen rotaatio, tarkas-tusvaliokunnan roolin vahvistuminen ja tehtävien lisääntyminen, sallituista muista kuin tilintarkastuspalveluista saataville palkkioille asetettava katto, tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen kieltäminen sekä tilintarkastajan tai tilintarkastus-yhteisön valinnan säätely. (Asiantuntija 1.)

Koska asetusta aletaan soveltaa uudessa tilintarkastuslaissa vasta vuoden 2016 kesä-kuussa, on tutkielman tekovaiheessa mahdoton tietää, millaisia välittömiä ja välillisiä vaikutuksia se alalle tuo seuraavien vuosien aikana. Tässä tutkielmassa pyrin kuitenkin

tuomaan esille asetuksen vaikutuksia, joita aikaisempien kokemusten ja tutkimusten perusteella voisi olla odotettavissa.

1.2 Tutkimuksen tavoite

Tutkielmani tavoitteena on selvittää tilintarkastajien näkemyksiä siitä, miten uusi tilintarkastuslaki tulee asetuksen N:o 537/2014 tuomien muutosten myötä vaikuttamaan tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön riippumattomuuden varmistamiseen suomalaisen PIE-yhteisöjen lakisääteisessä tilintarkastuksessa. Lisäksi tavoitteena on saada aikaisempia tutkimuksia hyväksikäyttäen teoreettista tukea tai toisaalta vastakkainasettelua asiantuntijoiden henkilökohtaisille kokemuksille ja näkemyksille.

Asetus on kansainvälinen ja sitä aletaan soveltaa lähtökohtaisesti samanlaisena kaikissa jäsenvaltioissa. Tästä johtuen uusi sääntely ei välttämättä vastaa parhaalla mahdollisella tavalla yksittäisen jäsenvaltion tilintarkastuksen ongelmiin, mikäli ongelmia on edes esiintynyt. Pyrin tutkielmassani selvittämään, tuleeko uusi lainsäädäntö pureutumaan tehokkaasti Suomessa havaittuihin ongelma-kohtiin.

Aihe on luonteeltaan uusi asetuksen tulevaisuuteen sijoittuvan soveltamispäivämäärän vuoksi, joten kokemukseen pohjautuvia tutkimuksia ei ole vielä saatavilla. Tutkielmassani pyrin siis tuomaan esiin uusia näkökulmia aiheesta ja tarjoamaan tutkielman lukijalle näkemyksen siitä, miten riippumattomuuden varmistaminen tulee vastaisuudessa mahdollisesti kehittymään.

1.3 Aiheen rajaus

Keskityn tutkimaan tilintarkastajan ja tilintarkastusyhteisön näkökulmaa, sillä se lienee muutoksista eniten osakseen saava taho. Rajaus on mielestäni tarkoituksenmukainen, sillä lainsäädännöllä pyritään vaikuttamaan juuri tilintarkastajien toimintaan sekä PIE-yhteisöjen lakisääteisen tilintarkastuksen luotettavuuden parantamiseen ja riippumattomuuden varmistamiseen.

Asetuksesta on alustavien asiantuntijahaastattelujen perusteella poimittavissa yksittäisiä säännöksiä, joilla oletetaan olevan suurin merkitys tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön toimintaan.

teisön riippumattomuuden varmistamisessa (Asiantuntija 1). Keskityn tutkimaan näiden yksittäisten säännösten tuomia muutoksia sekä muutosten vaikutuksia riippumattomuuteen. On mielekästä perehtyä oleellisimpiin kysymyksiin, mutta myös tutkielman rajallisuus pakottaa rajaamaan pois ennakkoon epäoleellisia muutostekijöitä. Tutkielmassani keskityn seuraavien säännösten tutkimiseen:

- Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön pakollinen rotaatio PIE-yhteisön lakisääteisessä tilintarkastuksessa
- Tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalvelujen tarjoamisen kieltö
- Muille kuin tilintarkastuspalveluille asetettava palkkiokatto
- Tarkastusvaliokunnan roolin kasvaminen

Rajaan tutkielmani käsittelemään ainoastaan asetuksen implementointia Suomessa. Asetuksen siirtymäsäännös on, että se tulee sulauttaa kaikkien jäsenvaltioiden lainsäädäntöön ja sitä aletaan noudattaa 17.6.2016. Koska asetuksen tuomat muutokset astuvat voimaan samanaikaisesti kaikissa jäsenvaltioissa, ei ole vielä mielekästä, eikä edes mahdollista vertailla eroja eri maiden kokemusten välillä.

Lisäksi käsittelem tutkielmassani ainoastaan asetuksen vaikutuksia ja riippumattomuutta suomalaisissa PIE-yhteisöissä. Tämä rajaus on hyvin luonnollinen, sillä asetus N:o 537/2014 koskee vain yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisääteisistä tilintarkastusta sekä siihen liittyviä erityiskysymyksiä.

1.4 Keskeisiä käsitteitä

Tutkielma käsittelee lähtökohtaisesti tilintarkastusalan lainsäädäntöä sekä alan ammattilaisten käsityksiä tilintarkastuksen ongelmakohdista ja tulevaisuuden näkymistä. Ala on hyvin asiantuntijakeskeinen ja siihen liittyy paljon käsitteitä, joiden ymmärtäminen on tämän tutkimuksen kannalta tärkeää.

Seuraavissa kappaleissa määrittelen tämän tutkimuksen kannalta olennaisimmat käsitteet. Näitä käsitteitä ovat tilintarkastus, tilintarkastaja sekä PIE-yhteisö.

1.4.1 Tilintarkastus

KHT-yhdistys on määritellyt tilintarkastuksen yhteisöjen ja säätiöiden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon lakisääteiseksi tarkastamiseksi. Tilintarkastajan tulee tarkastusta toteuttaessaan varmistua tilinpäätösinformaation avoimuudesta ja luotettavuudesta. Lisäksi tilintarkastuksella on tärkeä rooli pääomamarkkinoiden luotettavuuden takaamisessa. (Suomen Tilintarkastajat.)

Tilintarkastajan ei kuitenkaan tule varmistua siitä, ettei tilinpäätös sisällä lainkaan virheitä. Tarkoituksena on saada kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätökseen sisälly olennaista virheellisyyttä. Varmuus yhteisön tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta ei kuulu ainoastaan yhteisön sidosryhmien intressipiiriin, vaan tiedon merkitys yhteiskunnassa kokonaisuudessaan on kasvavassa asemassa (Vihreä kirja, Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset, 6; Riistama 1999, 15.)

Tilintarkastuksen lopputuotteena on tarkastettavalle yhteisölle tai säätiölle annettava tilintarkastuskertomus, jossa on yksilöity kohteena oleva tilinpäätös sekä tarkastuksessa noudatetut standardit. Tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastaja antaa lausunnon siitä, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnasta, tuloksesta sekä taloudellisesta asemasta. Lausunto annetaan myös siitä, ovatko tilinpäätös ja toimintakertomus ristiriidattomia. (TilintarkL 3:15 §.)

1.4.2 Tilintarkastaja ja tilintarkastusyhteisö

Tilintarkastajalla tarkoitetaan tässä tutkielmassa:

1. KHT-tilintarkastajaa, joka on HT-tilintarkastajaksi hyväksytty luonnollinen henkilö, jolle on TilintarkL 6 luvun 3 §:ssä tarkoitettujen edellytysten täytyttyä hyväksytty yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajan KHT-erikoispätevyys (TilintarkL 1:2 §).
2. HT-tilintarkastajaa, joka on luonnollinen henkilö, joka on hyväksytty tilintarkastajaksi täytettyään TilintarkL 6 luvun 2 §:n mukaiset edellytykset (TilintarkL 1:2 §).

Tilintarkastusyhteisöllä tarkoitetaan tässä tutkielmassa yhteisöä, joka on hyväksytty tilintarkastusyhteisöksi täytettyään TilintarkL 6 luvun 5 §:n mukaiset edellytykset (Ti-

lintarkL 1:2 §). Mikäli yhtiön tilintarkastajaksi valitaan tilintarkastusyhteisö, on sen ilmoitettava tarkastettavalle yhtiölle toimeksiannon päävastuullinen tilintarkastaja (TilintarkL 2:7 §).

1.4.3 PIE-yhteisö

Suomessa ei pääsääntöisesti käytetä nimitystä yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö, vaan siihen viitataan termillä PIE-yhteisö, jota myös tässä tutkielmassa edempänä käytetään. Asetuksessa 537/2014 ei anneta uutta määritelmää yleisen edun kannalta merkittävälle yhteisölle, vaan sovellusalanana on Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivissä 2006/43/EY määritellyt yhteisöt (Asetus 537/2014, kohta 3). Kyseisessä direktiivissä määritellään yleisen edun kannalta merkittäväksi yhteisöksi jäsenvaltion lainsäädännön alainen yhteisö, jonka direktiivin 2004/39EY mukaiset siirtokelpoiset arvopaperit ovat jäsenvaltion säänneltyjen markkinoiden kaupankäynnin kohde. Yleisen edun kannalta merkittäväksi yhteisöksi katsotaan myös direktiivin 2000/12/EY mukaiset luottolaitokset sekä direktiivissä 91/674/EY tarkoitetut vakuutusyritykset. Lisäksi jäsenvaltioiden on mahdollista määritellä yhteisö yleisen edun kannalta merkittäväksi, mikäli katsoo sen tarpeelliseksi yhteisön liiketoiminnan, luonteen, koon tai työntekijämäärän vuoksi. (2006/43/EY, 2 artikla 13 kohta.)

Finanssivalvonta on tilintarkastusta koskevissa määräyksissä ja ohjeissa (8/2012) määritellyt yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön termin käsittämään seuraavat yhteisöt:

- tilintarkastuslain 2 §:ssä tarkoitetut julkisen kaupankäynnin kohteena olevat yhteisöt
- luottolaitostoiminnasta annetun lain 8 §:ssä tarkoitetut luottolaitokset
- sijoituspalvelulain 3 §:ssä tarkoitetut sijoituspalveluyritykset
- luottolaitostoiminnasta annetun lain 15 §:ssä tarkoitetut omistusyhteisöt
- vakuutusyhtiölain 1 §:ssä tarkoitetut vakuutusyhtiöt
- työeläkevakuutusyhtiöistä annetun lain 1 §:ssä tarkoitetut työeläkevakuutusyhtiöt
- vakuutusyhtiölain 8 §:ssä ja vakuutusyhdistyslain 6 b §:ssä tarkoitetut vakuutusomistusyhteisöt
- vakuutusyhdistyslain 1 §:ssä tarkoitetut suuret vakuutusyhdistykset

- eläkesäätiölain 2 §:ssä tarkoitetut B-eläkesäätiöt ja AB-eläkesäätiöt
- vakuutuskassalain 3 §:ssä tarkoitetut eläkekassat, jotka harjoittavat lakisääteistä eläkevakuutustoimintaa
- maatalousyrittäjien eläkelain 2 §:ssä tarkoitettu Maatalousyrittäjien eläkelaitos MELA
- merimieseläkelain 2 §:ssä tarkoitettu Merimieseläkekassa MEK
- talletuspankkien yhteenliittymän keskusliitto

1.5 Tutkimusmenetelmät ja tutkimusote

Tutkielman koostuu teoriaosuudesta sekä asiantuntijahaastatteluin toteutetusta kvalitatiivisesta empiirisestä osuudesta. Riippumattomuutta koskevassa teoriaosuudessa käsitellään aihetta aikaisempien tieteellisten tutkimusten sekä muun kirjallisuuden pohjalta. Täten on pyritty luomaan teoreettisen pohjan riippumattomuudesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä, johon verrataan empiirisessä osiossa saatuja tuloksia. Riippumattomuuden teoria perustuu laajaan normipohjaan ja säännöstöön. Toisaalta riippumattomuuden toteutumisen ja siihen vaikuttavien tekijöiden voidaan nähdä muodostavan kausaalisen yhteyden. Teoriaosuudessa on siis nähdäkseni piirteitä käsiteanalyttisestä tutkimusotteesta (Jokipii & Miettinen 2011, 64).

Asetusta N:o 537/2014 käsitellään pääosin virallislähteiden pohjalta, sillä uudesta lainsäädännöstä ei ole vielä kokemuksia. Virallislähteisiin nojautuvalla kirjallisuuskatsauksella tuon esiin niitä muutoksia, joita asetus lainsäädäntöön tuo sekä niitä välittömiä ja välillisiä vaikutuksia, joita asetuksella uskotaan olevan. Olen myös käyttänyt jonkin verran hyödykseni mielipiteitä ja odotuksia ammattikirjallisuudesta sekä asiantuntijoilta kerätystä haastattelumateriaalista. Myös tämä osuus sisältää piirteitä käsiteanalyttisestä tutkimusotteesta (Jokipii & Miettinen 2011, 64).

Tutkielman empiirinen osuus on toteutettu haastattelemalla tilintarkastusalan asiantuntijoita. Haastateltavaksi on valittu kolme Big4-yhtiön partneria, joiden kokemus ja tietotaito toimivat perusteena heidän valinnalleen. Tutkimuksen kannalta on erittäin tärkeää, että haastateltavat tietävät asetuksen N:o 537/2014 taustat ja tarkoitukset sekä kokemuksensa perusteella osaavat ottaa kantaa mahdollisiin vaikutuksiin. Haastateltavat ovat kokeneita tilintarkastusalan ammattilaisia, joiden kaikkien asiakaskuntaan kuuluu PIE-

yhtiöitä. Yhtä asiantuntijaa haastateltiin jo tutkielman alkuvaiheessa selvitetessä, mikä yksittäisten säännösten oletetaan merkittävimmin vaikuttavan tilintarkastajan riippumattomuuteen. Haastattelujen muodossa tehty empiirinen tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen. Tutkielmassa pyritään lisäämään ymmärrystä siitä, miten eri säännökset saattavat vaikuttaa riippumattomuuteen ja miksi.

Koska asetuksen vaikutukset ovat aihealueena uusi ja lainsäädännön muuttumisen todelliset vaikutukset ovat toistaiseksi tuntemattomat, eivät aikaisemmat tutkimukset anna kattavaa pohjaa johtopäätösten tekemiselle. Tämän vuoksi on katsottu tarkoituksenmukaiseksi hankkia paljon mielipiteitä ja näkemyksiä tilintarkastusalan asiantuntijalta. Kommentit suoraan asetuksen vaikutuspiirin olennaisemmalta taholta antanevat realistisimman kuvan siitä, millaisia muutoksia tilintarkastusalalla tullaan tulevaisuudessa kokemaan.

2 TILINTARKASTAJAN RIIPPUMATTOMUUS

2.1 Riippumattomuuden määrittely

Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön riippumattomuus on yksi tilintarkastuksen yleisesti hyväksytyistä perusolettamista (Saarikivi 1999, 38). Riippumattomuudelle ei ole annettu yksiselitteistä täsmällistä määritelmää lainsäädännössä tai kirjallisuudessa ja Vihreässä kirjassa (1996) todetaankin että yhtenäisen riippumattomuuden määritelmän luominen lyhyellä aikavälillä ei todennäköisesti olisi edes mahdollista (Sarja 1999, 79, KOM (96) 338, 22).

Yleisluontoisia määritelmiä on kuitenkin esitetty niin kirjallisuudessa kuin virallislähteissäkin. Erimerkiksi Saarikivi määrittelee tilintarkastajan riippumattomuuden siten, että tilintarkastajan riippumattomuuden varmistamiseksi tilintarkastajan tulee olla vapaa kaikista riippuvuussuhteista, joiden voidaan olettaa vaarantavan tilintarkastajan objektiivisen toiminnan. Ulkopuolisen tarkastelijan tulee voida luottaa siihen, että tilintarkastaja toimii täysin objektiivisesti. (Saarikivi 2000, 63.)

Virallislähteistä esimerkiksi IFAC (International Federation of Accountants) ja IESBA (International Ethics Standards Board for Accountants) tarjoaa riippumattomuudelle määritelmän julkaisemissaan eettisissä ohjeissa. Määritelmän mukaan tilintarkastajan tulee varmistaa riippumattomuutensa kahdella osa-alueella. Näitä eri osa-alueita ovat mielen riippumattomuus (Independence of Mind) ja näkyvä riippumattomuus (Independence in Appearance). Mielen riippumattomuudella tarkoitetaan asennoitumista, joka mahdollistaa tilintarkastajan johtopäätösten esittämisen ilman, että mikään ulkoinen tekijä vaarantaa ammatillisen harkinnan käyttämistä. Ilman riskitekijöitä tilintarkastaja kykenee säilyttämään objektiivisuutensa ja ammatillisen skeptisyytensä ja toimimaan toimeksiannossa rehellisesti. Näkyvällä riippumattomuudella tarkoitetaan sitä, että tilintarkastajan tulee välttää sellaisia seikkoja ja olosuhteita, joiden perusteella asiaa tunteva kolmas osapuoli voisi todennäköisesti katsoa tilintarkastusyhteisön tai tilintarkastustii-min jäsenten ammatillisen skeptisyyden, rehellisyyden tai objektiivisuuden vaarantuneen. (IFAC 2005, 1138, IESBA 2012, 45–46.) Tilintarkastajan tulee varmistaa riippumattomuutensa molemmilla osa-alueilla, sillä tilintarkastajan vahvistukseen siitä, että yhteisön tilinpäätösinformaatio on säännösten mukaista, voidaan luottaa vain, jos tilin-

tarkastaja on täysin riippumaton tarkastamastaan yhteisöstä (Riistama 1999, 32). Vaikka tilintarkastaja on mieleltään täysin riippumaton, mutta tilinpäätösinformaation käyttäjät uskovat tilintarkastajan näkyvän riippumattomuuden vaarantuneen, suurin osa tilintarkastuksen merkityksestä katoaa (Arens, Elder & Beasley 2008, 85).

Vaikka riippumattomuudesta säädellään laissa sekä tilintarkastajia koskevissa kansallisissa ja kansainvälisissä ohjeistuksissa, voivat tilintarkastusyhteisöt asettaa tilintarkastajilleen tiukemmatkin riippumattomuusvaatimukset. Esimerkiksi PwC:n läpinäkyvyyskertomuksessa (2014) mainitaan, että yhteisön riippumattomuusperiaatteet perustuvat IESBA:n eettiseen ohjeistukseen ja SEC:n riippumattomuussäännöksiin, mutta yhtiöllä on sisäisesti käytössä osin IESBA:n ohjeistusta tiukemmat vaatimukset tilintarkastusasiakkaita koskevan riippumattomuuden osalta.

Riippumattomuuden määritelmiä näyttää yhdistävän se, että kolmannen osapuolen rooli nähdään vahvana. Riippumattomuuden vaarantumista ei nähdäkään uhkana asiakkaalle vaan kolmannelle osapuolelle. Näitä kolmansia osapuolia voidaan katsoa olevan kaikki ne tahot, jotka käyttävät hyväkseen tilinpäätösinformaatiota, josta tilintarkastaja on antanut lausunnon. Toimiakseen ulkopuolisen tarkastelijan näkökulmasta luotettavasti, on toimittava puolueettomasta näkökulmasta. Perinteisesti luotettavan tilintarkastajan riippumattomuus on jaettu kolmeen tasoon. Ensimmäinen ja korkeimpana riippumattomuuden muotona pidetty taso viittaa tilintarkastajan luonteeseen. Ollakseen puolueeton, tulee tilintarkastajalla olla kyky olla toimissaan rehellinen, objektiivinen ja vastuullinen. Toinen taso viittaa tilintarkastajan ja asiakkaan suhteeseen. Tämän tason mukaan tilintarkastajan tulee välttää kaikkia suhteita asiakkaaseen, jotka edes alitajuntaisesti voisivat vaarantaa puolueettomuuden. Nämä suhteet voivat olla henkilökohtaisia tai liikesuhteita, jotka voisivat aiheuttaa vilpittömänkin henkilön ammatillisen harkinnan vaarantumisen. Kolmas taso viittaa siihen, että tilintarkastajan tulee välttää kaikkia sellaisia suhteita, jotka antaisivat järjelliselle tarkkailijalle aiheutta epäillä tilintarkastajan ja kolmannen osapuolen intressien ristiriidattomuutta. Kaksi ensimmäistä tasoa viittaavat tilintarkastajan mielentilaan ja kolmas taso kolmannen osapuolen näkemykseen tilintarkastajan toiminnan luonteesta. Nämä perinteisesti esitetyt tasot ovatkin pohjana yleiselle luokittelulle, jossa riippumattomuus jaotellaan mielen riippumattomuuteen ja näkyvään riippumattomuuteen. (Cottell & Perlin 1990, 30–31.)

2.2 Riippumattomuus perusoletuksena ja vaatimuksena

Määrittelyongelmista huolimatta riippumattomuutta voidaan pitää yhtenä tilintarkastuksen tärkeimmistä elementeistä sekä tärkeänä vaikuttimena koko tilintarkastajien ammattikunnan syntyemisessä (Sarja 1999, 80). Ilman riippumattomuuden käsitettä tilintarkastajat työskentelisivät tarkastettavalle yhteisölle ja nämä tarkastajat saatettaisiin mieltää sisäisiksi tarkastajiksi, jotka palvelevat yhteisön intressejä (Cottell & Perlin 1990, 33).

Tilintarkastajan muut keskeiset ominaisuudet, joiksi tavallisesti mielletään arvovalta ja kompetenssi saavat merkityksen vain, jos tilintarkastaja on täysin riippumaton. Tilintarkastajan koettu arvovalta ja kyvykkyys tarkastustehtävien hoitamiseen kyseenalaistuvat, mikäli hänen riippumattomuutensa koetaan vaarantuneeksi. Riippumaton tilintarkastaja menettää uskottavuutensa, vaikkakin hän olisi äärimmäisen ammattitaitoinen tai tehtävässään kokenut. (Sarja 1999, 80–81.)

Vaikka täydellistä riippumattomuutta asiakkaasta pidetään tilintarkastuksessa perusoletuksena ja ehdottomana vaatimuksena, ei riippumattomuuden olemassaoloa pidetä täysin joko-tai -kysymyksenä (Sarja 1999, 79–80). Käytännössä termi riippumattomuus saattaa olla harhaanjohtava, sillä tilintarkastaja ei voi olla absoluuttisesti riippumaton toimeksiannossaan, sillä tarkastusta suorittaessaan tilintarkastaja on aina riippuvainen muista henkilöistä ja asioista asiakasyrityksessä, kuten kirjanpitoaineistosta, henkilökunnasta sekä johdon antamista liiketoimintaa ja strategiaa koskevista tiedoista. Lisäksi tilintarkastajan palkkion maksaa tarkastuksen kohteena oleva yhteisö, mikä voidaan myös tulkita osoitukseksi riippuvuussuhteesta tilintarkastajan ja asiakasyhteisön välillä. Tilintarkastajan riippumattomuus on kuitenkin hyväksyttävä lähtökohta, joskin sen olemassaolo vaatii ulkoista uskottavuutta. (Saarikivi 1999, 45–46.)

Paitsi että riippumattomuus on yleisesti hyväksytty perusoletus alalla, on se myös säädelty vaatimus tilintarkastuksissa. Esimerkiksi tilintarkastuslaissa mainitaan, että tilintarkastajan tulee olla toimeksiannossa riippumaton ja mikäli hänen riippumattomuutensa on uhattuna, tulee tilintarkastajan luopua toimeksiannosta (TilinTL 24 §). Myös IESBA on laatinut tilintarkastusammattilaisille kansainväliset eettiset säännöt, joita tilintarkastusyhteisöjen tulee kansallisella tasolla lähtökohtaisesti noudattaa. Eettisissä säännöissään IESBA ottaa kantaa muun muassa tilintarkastajan riippumattomuuteen vaatien, että tilintarkastustiimin jäsenten, tilintarkastusyhteisön sekä tarkastuksen toteut-

tavan yhteisön kanssa samaan ketjuun kuuluvien tilintarkastusyhteisöjen on oltava riippumattomia tilintarkastuksen kohteena olevasta asiakkaasta. (IESBA 2012, 45–46.)

2.3 Riippumattomuutta vaarantavat tekijät

Riippumattomuuden käsitteen ymmärtämistä voidaan edesauttaa lähestymällä aihetta pohtimalla niitä tekijöitä, jotka aiheuttavat riippumattomuuden vaarantamisen (Saarikivi 1999, 49). Näiksi tekijöiksi mielletään useita eri seikkoja ja usean eri tahon esittämät listaukset eroavat toisistaan ainakin uhkatekijän määrittelyn tasolla. Euroopan tilintarkastajaliitto FEE (1998) (Fédération des Experts Comptables Européens) on listannut oman näkemyksensä viidestä riippumattomuutta vaarantavasta tekijästä:

1. Oman intressin uhka (The Self-Interest Threat or risk). Tilintarkastajan objektiivisuus vaarantuu oman taloudellisen tai muun intressin vuoksi.
2. Oman työn tarkastuksen uhka (The Self-Review Threat or Risk). Riski objektiivisuuden vaarantumisesta siinä tapauksessa, että tilintarkastaja joutuu haastamaan tai uudelleen arvioimaan omaa työtään, jonka hän on toteuttanut aikaisemmassa lakisääteisessä tilintarkastuksessa tai muussa tarjotussa palvelussa.
3. Asianajon uhka (The Advocacy Threat or Risk). Riski objektiivisuuden vaarantumisesta siinä tapauksessa, että tilintarkastaja ajaa asiakkaansa tai asiakkaan vastapuolen asiaa riitatilanteessa.
4. Tuttavuuden ja luottamuksen uhka (The Familiarity or Trust Threat or Risk). Riski siitä, että tilintarkastajaan vaikuttaa liikaa asiakkaan persoonallisuus ja ominaisuudet, jolloin tilintarkastajasta tulee liian suojea asiakkaan intressejä kohtaan.
5. Painostuksen uhka (The Intimidation Threat or Risk). Riski siitä, että tilintarkastaja joutuu painostuksen tai painostuksen uhan kohteeksi asiakkaan tai jonkin muun tahon puolesta.

Flint (1988) esittelee hieman erilaisen listauksen omasta näkemyksestään (ks. Saarikivi 1999, 50), jossa hän luettelee tekijöitä, joita voidaan pitää riippumattomuuden ehtoina tai sen vaarantavina tekijöinä. Seuraavassa listassa on Flintin esittämä luokittelu, sekä yksittäisiä konkreettisia tekijöitä vaarantavista seikoista (Saarikivi 1999, 50):

1. Henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten luonne.

2. Henkilösuhteet, kuten lahjat tai liian tuttavalliset suhteet asiakkaaseen.
3. Taloudellinen hyöty tai riippuvuus, kuten henkilökohtaiset sijoitukset, lopputulokseen sidottu palkkio tai kokonaispalkkioiden huomattavan suuri osuus yhdestä asiakkaasta.
4. Tilintarkastuksen ja raportoinnin vapaus, kuten vapaus tarkastuksen laajuuden suunnitteluun ja toteutukseen.
5. Tilintarkastajan organisatorinen asema, kuten tilintarkastajan valintaan liittyvät menettelyt.

Nämä listaukset kattavat laajan osan riippumattomuuden vaarantavista tekijöistä, mutta näiden seikkojen lisäksi on hyvä ottaa huomioon ainakin tilintarkastajan muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoaminen tilintarkastusasiakkaalle sekä tilintarkastustoimeksiannon kesto (Cottell, P. G. & Perlin T. M. 1990, 33). Yllämainituista uhkatekijöistä on yhdistelty listaus, jonka sisältämiin tekijöihin tutkielmassa paneudutaan tarkemmin. Tarkasteltavien uhkatekijöiden valinta perustuu siihen, että juuri näiden tekijöiden tarkastelu on tutkielmani ja asetuksen EU 537/2014 tuomien muutosten kannalta relevantteja kuten myöhemmin tullaan huomaamaan. Relevanteimpia uhkatekijöitä ovat seuraavat:

1. Henkilökohtainen intressi tai riippuvuus
2. Tilintarkastajan valintariski
3. Muiden kuin tilintarkastuspalvelujen tarjoaminen
4. Toimeksiannon kesto
5. Painostuksen riski
6. Asianajon riski

Seuraavissa kappaleissa tutkitaan, miten nämä seikat vaikuttavat tai saattavat vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen. Lisäksi tarkastellaan menetelmiä, joiden avulla ilmaantuneisiin riskeihin pyritään vastaamaan.

2.3.1 Henkilökohtainen intressi tai riippuvuus

Tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiseen henkilökohtaisen intressin tai riippumattomuuden vuoksi voi johtaa usea seikka. Esimerkiksi sukulaissuhteet tarkastettavan yhtiön johtoryhmään tai liiallinen taloudellinen riippuvuus yksittäisestä toimeksian-

nosta voivat johtaa siihen, että tilintarkastajan riippumattomuus on vähintäänkin kyseenalainen.

Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan lähemmin erilaisia tekijöitä, jotka voivat aiheuttaa tilintarkastajalle tai tilintarkastusyhteisölle henkilökohtaisen riippuvuuden. Henkilökohtainen intressi on tässä jaoteltu henkilösuhteisiin ja taloudellisiin intresseihin.

2.3.1.1 Henkilösuhteet

TilintarkL:n 24 §:n mukaan tilintarkastajan riippumattomuus on uhattuna tilanteessa, jossa tilintarkastajalla on läheinen suhde henkilöön, joka työskentelee tarkastettavan yhteisön johdossa tai henkilöön, joka on osallistunut yhteisön palveluksessa asiaan, joka on toimeksiannon kohteena. Tällaisia henkilöitä voivat olla esimerkiksi hallituksen tai hallintoneuvoston jäsen, toimitusjohtaja tai vastaavassa asemassa oleva henkilö sekä henkilö, joka hoitaa yhteisön kirjanpitoa tai varojen hallintaa tai valvoo näitä tehtäviä. Valvovia tahoja ovat esimerkiksi yhteisön sisäiset tarkastajat. (Saarikivi 1999, 257.)

Sukulaissuhteet mainittuihin henkilöihin muodostavat ehkä selkeimmän läheisen suhteen tilintarkastajan ja tarkastettavan yhteisön palveluksessa työskentelevän henkilön välille. Lainsäätäjän näkökulmasta tietyt sukulaissuhteet muodostavat lähtökohtaisesti aina suhteen, jossa henkilöt ovat läheisissä väleissä keskenään. Lisäksi perusolettama on, että nämä suhteet heikentävät tilintarkastajan objektiivista arviointia. Sukulaissuhteessa olevien henkilöiden keskinäinen suhde on kuitenkin yksilöllistä ja se koetaan tilannekohtaisesti hyvin eri tavoin. Tätä keskinäisen suhteen tulkintaa voidaan helpottaa määrittelemällä sukulaissuhde oikeudelliseksi suhteeksi, joka on lainsäädännön perusteella helposti määriteltävissä. Oikeudellinen sääntely ei kuitenkaan jätä tulkinnanvaraa, joten tilintarkastajan voidaan katsoa olevan esteellinen riippumattomuuden vuoksi, vaikkei todellista läheistä suhdetta muodostuisikaan. (Sarja 1999, 131.)

Läheisten suhteiden muodostumiseen ei kuitenkaan välttämättä vaadita sukulaissuhteita. Tilintarkastajan riippumattomuus saattaa vaarantua kaikissa tilintarkastajan ja asiakkaan välisissä suhteissa, joissa osapuolten välille kehittyy yhteinen identiteetti. Tällainen ryhmäidentiteetti muodostuu usein hyvin helposti, jolloin vaarana on se, että henkilöt suosivat toiminnassaan toisiaan. Jo hyvin pinnalliset kytkökset henkilöiden välillä saattavat johtaa tilanteeseen, jossa moniselitteisiä asioita tulkitaan usein suhderyhmän mui-

den jäsenten hyväksi. (Moore, Tetlock, Tanlu & Bazerman 2006, 15–16.) Arvioitaessa sitä, muodostuuko tilintarkastajan ja asiakkaan välille suhde, joka synnyttää intressi- tai lojaliteettiristiriitoja tulee huomioida tilintarkastuksen eri intressitahojen näkemys tilintarkastajan ja asiakkaan suhteen luonteesta. Mikäli suhde on intressiryhmien näkökulmasta sellainen, että sillä nähdään olevan vaikutuksia tilintarkastajan asenteisiin, voidaan tilintarkastajan katsoa olevan esteellinen toimeksiannon suorittamiseen. (Sarja 1999, 133.)

Läheiset suhteet saattavat aiheuttaa vääristymiä tilintarkastajan työhön monella tapaa. Intressiryhmien oletus on tavallisesti se, että tilintarkastaja tekee arvioiteja läheisen asiakkaan hyväksi tietoisesti, mutta ehkä ongelmallisemmaksi tilanne muodostuu silloin kun tilintarkastajan arviointikyky heikentyy ja muuttuu liian subjektiiviseksi hänen tiedostamattaan. Moore ym. (2006) esittävät, että läheisten suhteiden olosuhteissa tilintarkastajan tekemän työn tiedostamaton vääristyminen on jopa laaja-alaisempaa kuin työn tietoinen vääristely. (Moore ym. 2006, 16.)

Henkilösuhteista johtuva intressiristiriita saattaa johtaa siihen, että tilintarkastaja keskittyy tulkitsemaan niitä evidenssejä, jotka johtavat johtopäätökseen, jonka tilintarkastaja itse haluasi saavuttaa. Tämä johtuu siitä, että tavallisestikaan ihminen ei mielellään ohita tulkinnoissaan omia intressejään, vaikka hän näin yrittäisi tehdäkin. Lisäksi riskinä on, että tilintarkastaja mieluummin hyväksyy asiakkaan esittämän vääristyneen raportin kuin tekee omia itsenäisiä johtopäätöksiä. Asiakas- ja henkilösuhteiden syventyessä tilintarkastaja saattaa myös jättää huomiotta esimerkiksi puutteet tarkastettavan yhteisön kirjanpitoprosesseissa tai muissa toiminnoissa. Tämä vääristymä voi kertaantua suhteen edetessä, sillä tilintarkastaja ei välttämättä halua huomauttaa asiakasta, koska se saattaisi johtaa suhteen heikentymiseen. Tilintarkastusalan ammattilaiset kieltävät usein henkilökohtaisten intressien vaikutuksen työhönsä, mutta todellisuudessa objektiivisen arvioinnin puutteita on havaittavissa. Tiedostamattomat ongelmat objektiivisuudessa saattavat johtaa siihen, että tilintarkastajan kyky arvioida omaa toimintaansa heikkenee. Mitä suurempi henkilökohtaisen intressin asettama kannustin on, sitä todennäköisemmin tilintarkastaja poikkeaa normaalista ja hyväksyttävästä tavastaan toimia. (Moore ym. 2006, 16–18.)

2.3.1.2 Taloudellinen intressi

Tilintarkastajan henkilökohtaiset intressit saattavat henkilösuhteiden lisäksi muodostua taloudellisista intresseistä. Esimerkiksi yksittäisen suuren yhteisön tilintarkastuksesta saadut palkkiot voivat koitua niin suuriksi, että ne muodostavat hyvin merkittävän osan tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön kokonaistuotoista. Tällöin tilintarkastaja saattaa kokea painetta asiakkaan miellyttämisestä, jotta toimeksianto saadaan turvattua tulevaisuudessakin. Isolle yhteisölle palkkion asettamisesta saattaakin muodostua joissakin tilanteissa keino manipuloida tilintarkastajaa. Tämä voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden silloin kun tarkastettavan yhteisön on mahdollista vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun sekä toimeksiannon päätteeksi annettavaan tilintarkastuskertomukseen. (Sarja 1999, 140–142.)

Reynolds & Francis (2001) esittävät, että varsinkin pienemmille tilintarkastusyhtiöille suurten asiakkaiden miellyttäminen on elintärkeää. Pienessä yhteisössä asiakkaita saattaa olla vähän ja yksi suuri asiakas voi näin muodostaa hyvinkin merkittävän osuuden yhtiön tuotoista. Suuremmissa tilintarkastusyhteisöissä riski merkittävästä taloudellisesta intressistä ei ole niin suuri, sillä asiakasportfolio koostuu usein hyvin monesta asiakkaasta, jolloin yksittäisen asiakkaan osuus tuotoista ei pääse kasvamaan liian suureksi. Kuitenkin tilintarkastusketjujen pienillä paikallisilla toimistoilla saattaa olla paine, mutta myös intressi suosia ja miellyttää suurimpia asiakkaita. Tarkastettavan yhtiön maksamat palkkiot ovat tuottoa pienelle toimistolle, mutta vääristellystä tilintarkastuksesta mahdollisesti koituvat oikeudenkäyntikustannukset ovat usein yhtiötason kustannuksia. Näin mahdollisuus suuriin tuottoihin on verrattain suurempi kuin riskin ottamisen aiheuttamien mahdollisten kulujen osuus.

Reynolds & Francis (2001) tutkivat asiakkaan koon vaikutusta tilintarkastajan tekemiin päätöksiin tilintarkastustoimeksiannon aikana. Tarkoituksena oli selvittää, vaikuttaako asiakkaan koko silloisten Big Five -tilintarkastusyhteisöiden ja niiden paikallistoimistojen raportointiin ja asiakkaiden kohteluun. Tutkimuksen perusteella Big Five -yhteisöiden toteuttamissa tarkastuksissa suuria asiakkaita ei suosittu eikä heitä kohtaan oltu suvaitsevaisempia niin kansallisella kuin paikallisellakaan tasolla. Näin ollen suurissa yhtiöissä taloudellinen riippuvuus ei ollut niin merkittävää, että se olisi mennyt maineen hallinnan tai oikeudenkäyntien ehkäisemisen edelle. (Reynolds & Francis 2001, 396–398.)

Taloudellinen riippuvuus tilintarkastajalle syntyy myös silloin, kun tilintarkastajalla on velka- tai vakuussuhde tarkastettavan yhteisön kanssa. TilintarkL 24 §:n mukaan tilintarkastajalla ei saa olla taloudellisia tai muita etuuksia tarkastettavassa yhteisössä tai muuta kuin tavanomainen liikesuhde tarkastettavan yhteisön kanssa. Lisäksi tilintarkastajan esteellisyydestä säätelevässä TilintarkL 25 §:ssä mainitaan, että tilintarkastajalla ei saa olla rahalainaa, vakuutta tai muuta vastaavaa etuutta tarkastettavalta yhteisöltä tai sen johtoon kuuluvalta henkilöltä. Tilintarkastaja ei myöskään saa tarjota tällaisia etuuksia tarkastettavalle yhteisölle tai sen johtoon kuuluvalle henkilölle. Muuna etuutena voidaan Sarjan (1999) mukaan nähdä ainakin merkittävä tavaraluotto tai suurta ennakkomaksua, joka ei kuitenkaan liity suoritettavaan tilintarkastukseen. Kyseiset etuudet saattavat tilintarkastajan tarkastettavaan yhteisöön nähden alistussuhteeseen, jonka saatetaan katsoa olevan kyseenalainen seikka, vaikka tilintarkastaja ei todellista painostusta kokisikaan. Rahalainoissa kuitenkin sallitaan tietty poikkeus. Tilintarkastajalla on oikeus saada luottolaitokselta luotto, mutta hänen on ilmoitettava saamastaan luotosta ja siihen liittyvistä ehdoista rahoituslaitokselle. Tällä poikkeuksella pyritään takaamaan tilintarkastajan oikeudet yksityiselämässä ja valinnanvapaudessa. (Sarja 1999, 138–139.)

Riippumattomuuden arviointi tilanteessa, jossa tilintarkastaja omistaa tarkastettavan yhteisön osakkeita on hyvin yksiselitteinen. TilintarkL 25 §:ssä mainitaan, että tilintarkastaja ei ole riippumaton, jos tilintarkastajalla on välitön tai välillinen omistus- tai muu oikeus voittoa tavoittelevan yhteisön osakkeeseen tai osuuteen. Omistussuhteen toteutuessa tilintarkastaja on esteellinen eikä näin voi ottaa toimeksiantoa vastaan.

2.3.2 Tilintarkastajan valintariski

Osakeyhtiölain mukaan yhtiökokous valitsee osakeyhtiön tilintarkastajan (OYL 7:2). Yhtiön osakkaisiin saattaa kuitenkin kuulua tahoja, joiden intressit eroavat toisistaan merkittävästikin. Omistus saattaa jakautua esimerkiksi yhtiön johdon, velkojien tai tavallisen yleisön välillä, jolloin kunkin osapuolen omat intressit asettavat yhtiölle hyvin erilaisia tavoitteita. Tilintarkastaja ei kuitenkaan saa toimia jonkin tietyn tahon edustajana, vaan hänen tulee toimeksiannossaan olla neutraali ja puolueeton. Tämän vuoksi tilintarkastajan asemaa valitsijoihin nähden tulee tarkastella riippumattomuuden näkökulmasta. (Sarja 1999, 108.)

Koska tilintarkastajan tulee olla riippumaton tarkastamansa yhteisön omistajista, on valintaa tehdessä pidettävä huolta, että tosiasiallinen valta valinnassa ei ole esimerkiksi sellaisella taholla, jonka toimintaan tilintarkastus suoraan vaikuttaa. Tällaisessa tilanteessa riskinä on se, että kyseisellä taholla voisi olla mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan tilintarkastajan työhön esimerkiksi vaihto- tai erottamisuhan keinoin. (Sarja 1999, 109–110.) Tarkastuskohteen jonkin tahon asettama erottamisuhka saattaa vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden merkittäväällä tavalla. Teoh (1992, 8–9; 17) selvitti tutkimuksessaan tilintarkastajan riippumattomuuden ja tilintarkastajan vaihtamisen välistä yhteyttä. Tutkimuksessa selvisi, että yhteisöt, jotka saavat tilintarkastajaltaan mukautetun lausunnon vaihtavat todennäköisemmin tilintarkastajaa kuin yhteisöt, joiden tilintarkastuskertomuksessa annettiin puhdas lausunto. Tämä osaltaan aiheuttaa sen, että riski siitä, että johto erottaa tilintarkastajan voi aiheuttaa riippuvuussuhteen, jossa tilintarkastajan antaman lausunnon sisältö saattaa muuttua. Myös Krishnan (1994, 200–201; 214) havaitsi tutkimuksessaan, että mukautetun lausunnon saamisen ja tilintarkastajan vaihtamisen välillä on positiivinen yhteys. Myös se, että yhtiöt vaihtavat todennäköisemmin tilintarkastajaa silloin, kun tilintarkastaja noudattaa toimiessaan verrattain suurempaa varovaisuutta saattaa viitata siihen, että vaihtamisuhalla todellakin pyritään vaikuttamaan tilintarkastajan antamaan lausuntoon. Tutkimuksessa todettiin kuitenkin, että tilintarkastajan vaihtamisen uhalla ja tilintarkastajan lausuntoon vaikuttamisella ei voida havaita selkeää yhteyttä, sillä asiakkaan on hyvin vaikea tietää tilintarkastajan asenteista ennen toimeksiantoon valitsemista. Lisäksi tilintarkastajat näyttävät tutkimuksen mukaan noudattavan alan standardeja ammattimaisesti. Krishnan toteaaakin johtopäätöksensä, että yhteyttä tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisen ja vaihtouhan välillä ei pystytä täysin näyttämään toteen.

Tutkimustulokset johdon ”lausuntoshoppailun” tehokkuudesta vaihtelevat hyvin rajusti. Kun Krishnan havaitsi tutkimuksessaan, että tilintarkastajan riippumattomuuden yhteyttä tilintarkastajan vaihtamiseen ei voida täysin näyttää toteen, esittää Lennox (2000) täysin erilaisia johtopäätöksiä. Hän testasi yhteyttä käyttämällä hyväksi ennusteita siitä, millaisen lausunnon tarkastettava yhtiö olisi todennäköisesti saanut, mikäli se olisi tehnyt päinvastaisen tilintarkastajan vaihtopäätöksen. Lennoxinkin tutkimus osoitti, että tilintarkastajaa vaihdetaan useammin silloin kun yhtiö saa mukautetun lausunnon tilintarkastuksen päätteeksi. Tutkimuksesta kuitenkin selvisi, että tilintarkastajan vaihtaminen kasvattaa todennäköisyyttä siitä, että tilintarkastajan vaihdoksen jälkeen lausunnon

sisältö muuttuu. Näin olleen Lennox toteaa, että yhtiöt todellisuudessa onnistuvat ”lausuntoshoppailussa” vaihtamalla tilintarkastajaa. (Lennox 2000, 321; 335–336.)

Tutkimusten mukaan johto pystyy siis tilintarkastajan valintamenetelmillä mahdollisesti vaikuttamaan tilintarkastajan riippumattomuuteen ja näin ollen tilintarkastajan lausunnon sisältöön. Vaikka osa tutkimuksista osoittaa, että yhteyttä ei ole havaittavissa, on valintaprosessissa kuitenkin olemassa ainakin teoreettinen riski siitä, että se johtaa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiseen.

Lainsäädännön näkökulmasta on kuitenkin ajateltu, että yhtiökokous on tilintarkastajan riippumattomuuden toteutumisen kannalta riittävä taho suorittamaan valinnan. Suuri osa valitsijoista on tilintarkastajalle tuntemattomia, eikä heidän välilleen näin pääse syntymään riippumattomuutta uhkaavaa suhdetta. Tavallisesti tilintarkastaja ei työssään ole tekemisissä yhtiökokouksen edustajien kanssa yhtä paljon kuin esimerkiksi yhtiön johdon kanssa.

Valitsijoiden intressit saattavat Flintin (1988) mukaan poiketa paitsi toisistaan, myös muiden sidosryhmien, kuten työntekijöiden intresseistä. Työntekijöiden ei näin voida olettaa luottavan tilinpäätösinformaatioon, jonka ovat tarkastaneet osakkeenomistajien valitsemat tilintarkastajat. Tällaisia ristiriitoja tulisikin välttää luomalla valintamenetelmä, joka mahdollistaisi sellaisen tilintarkastajan valinnan, jonka riippumattomuuteen kaikki intressitahot voisivat yhtäläisesti luottaa. (Ks. Sarja 1999, 110.)

2.3.3 Muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoaminen

Tilintarkastusalan kovimmilla ammattilaisilla on kokemuksensa vuoksi usein hyvin laaja asiantuntemus erilaisten yhteisöjen taloudellisista asioista. Siksi tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö haluaakin tarjota asiakkailleen muitakin palveluita kuin perinteisen tilintarkastuksen suorittamista. Toisaalta myös tarkastettavan yhteisön kannalta saattaa olla mielekästä ostaa tilintarkastajalta näitä palveluita, sillä tilintarkastajan ja varsinkin tilintarkastusyhteisön ammattitaito voi hyvinkin ylittää tarkastettavan yhteisön omat resurssit. Hankkimalla muita palveluja tilintarkastajalta saadaankin tilintarkastajien asiantuntemus tehokkaaseen käyttöön molempien osapuolten kannalta. (Sarja 1999, 146.)

Muita palveluita voidaan katsoa olevan kaikki tilintarkastajan tarjoamat palvelut, jotka eivät ole perinteistä tilintarkastusta. Muita palveluita ovat esimerkiksi johdon konsultointi, veropalvelut, due diligence -palvelut sekä sisäinen tarkastus. (Beattie & Fearnley 2002, 1.) Ongelmaksi näiden palveluiden tarjoamisessa muodostuu se, että tilintarkastajan riippumattomuus saattaa hyvinkin vaarantua. Muihin kuin tilintarkastuspalveluihin liittyviä tehtäviä suorittaessaan tilintarkastajan ei tarvitse toimia riippumattomana, vaan tarkoituksena on ennemminkin toimia sitoutuneena johonkin tiettyyn intressiin. Riskinä tällaisessa tilanteessa on se, miten sitoutuminen tietyn intressin tavoitteluun vaikuttaa tilintarkastajan asennoitumiseen ja näin riippumattomaan toimintaan lakisääteistä tilintarkastusta suorittaessaan. (Sarja 1999, 146–147.)

Muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen rooli tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantavana tekijänä on ollut jo pitkään keskustelun aihe ja sääntelijät ovatkin olleet huolissaan muiden palveluiden tarjoamisen tuomista riskitekijöistä. Yhtenä merkittävänä tahona SEC (Securities and Exchange Commission) on ottanut kantaa riippumattomuuden ja muiden palveluiden väliseen suhteeseen. SEC on katsonut varteenotettavimmiksi uhkatekijöiksi kaksi tilintarkastajan riippumattomuutta uhkaavaa tekijää, jotka saattavat hyvinkin johtua muiden palveluiden tarjoamisesta. Ensiksi nousee huoli siitä, että muista kuin tilintarkastuspalveluista saatavat palkkiot nousevat niin korkeiksi, että tilintarkastajasta tulee taloudellisesti riippuvainen asiakkaastaan. Tämä voi johtaa siihen, että tilintarkastaja ei tilintarkastusta suorittaessaan välttämättä halua vastustaa johdon painetta, sillä se saattaisi johtaa asiakkaan menettämiseen. Huolestuttavaksi kysymykseksi tässä tilanteessa tulee se, kumman tilintarkastaja kokee merkittävämmäksi; muista palveluista saadut palkkiot riippumattomuuden kustannuksella vai riippumattomuuden säilymisen taloudellisesti kannattavan toimeksiannon kustannuksella. Toiseksi, muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen pelätään asettavan tilintarkastajan liiaksi johdon asemaan, mikä saattaa vaarantaa tilintarkastajan objektiivisuuden. (DeFond, Raghunandan & Subramanyam 2002, 1–7; ks. myös SEC 2000.)

Muita kuin tilintarkastuspalveluihin liittyviä toimeksiantoja vastaanotettaessa tilintarkastajan tulee arvioida palvelun uhka riippumattomuudelle. Mikäli varotoimista huolimatta uhkaa ei saada vähennettyä hyväksyttävälle tasolle, tulee toimeksiannosta luopua. (IESBA 2012, 72.) SEC linjaa, että osa tilintarkastajien tarjoamista palveluista on jo perusluonteeltaan sellaisia, jotka vaarantavat riippumattomuuden. Kun tilintarkastaja tarjoaa asiakkaalleen esimerkiksi kirjanpito- tai arvostuspalveluita, ajaututaan

tilanteeseen, jossa tilintarkastaja joutuu tarkastamaan omaa työtään. Tällaisessa tilanteessa on helppo kyseenalaistaa tilintarkastajan objektiivinen toiminta. (SEC 2000.)

Riippumattomuuden vaarantumisen arviointi on siis lähtökohtaisesti tilintarkastajan näkökulmasta hyvin subjektiivista. Mutta vaikka tilintarkastaja kykenisikin eriyttämään roolit tilintarkastajana ja esimerkiksi johdon konsulttina, saattaa ulkopuolinen tarkkailija katsoa riippumattomuuden vaarantuneen. Uhkia arvioitaessa on siis otettava huomioon myös ulkopuolisen tarkkailijan näkökulma, sillä hänen käsityksensä riippumattomuuden toteutumisesta saattaa olla hyvinkin erilainen kuin tilintarkastajan subjektiivinen näkemys. (Sarja 1999, 147–148.)

Teoreettisesti siis muiden kuin tilintarkastuspalvelujen tarjoamisessa piilee riski tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisesta. Tutkimustulokset eivät kuitenkaan täysin tue teoriaa, vaan muiden palvelujen tarjoamisen ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä yhteyttä katsotaan olevan vaikea todistaa. Esimerkiksi Defond, Raghunandan ja Subramanyam (2002, 2–4) eivät löytäneet tutkimuksessaan tukea tälle yhteydelle. He havaitsivat, että kannustimet kuten riippumattomuuden säilyttäminen ja oikeuskulujen välttäminen ylittävät odotetut kustannukset, jotka muodostuisivat asiakkaan menettämisestä. Beattie ja Fearnley (2002, 61–62) puolestaan toteavat kirjallisuuskatsauksessaan, että yhteyttä on yleisesti ottaen tutkimuksissa hyvin vaikea todeta lähinnä kahdesta syystä. Ensinnäkin riippumattomuus sinänsä on hyvin vaikeasti ulkopuolisen havaittavissa ja toiseksi riittävän julkisen tiedon, kuten tilintarkastusyhteisöjen palkkioiden toimialakohtaisen jaottelun saanti on usein hyvin hankalaa. Katsauksessa todetaankin, että vaikka muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen ja tilintarkastajan riippumattomuuden välisestä yhteydestä ollaan syystäkin huolissaan, ei saatavilla olevista tutkimuksista kuitenkaan ilmene kovinkaan vahvoja todisteita tälle yhteydelle.

Kinney Jr, Palmrose ja Scholz (2003, 584–585) havaitsivat omassa tutkimuksessaan kuitenkin yhteyden riippumattomuuden ja muiden palvelujen välillä. Tutkimus osoitti, että muiden palvelujen palkkiot saattavat aiheuttaa taloudellisen riippuvuuden, mikä johtaa lisääntyneisiin tilinpäätösten uudelleenjulkaisuihin. Tämä viittaa myös siihen, että taloudellisen raportoinnin laadun parantumisesta ei ole tarpeeksi viitteitä, jotta riippumattomuuden vaarantuminen voitaisiin jättää huomioimatta. Muut palvelut näyttäisivät siis ainakin joissakin tapauksissa vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuuden ja näin ollen myös tilintarkastuksen laadun.

Li, Hay ja Knechel (2003) tutkivat puolestaan muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen Uuden-Seelannin julkisia tietoja tarjoavissa Top 200 -yrityksissä sekä listatuissa yrityksissä jotka eivät kuulu Top 200 -yrityksiin. Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään riippumattomuuden ja muiden palvelujen suhdetta tutkimalla tilintarkastuspalkkioiden ja muiden palveluiden palkkioiden riippuvuussuhdetta, muiden palveluiden tarjoamisen vaikutusta mukautetun tilintarkastuskertomuksen antamiseen sekä sitä, vaikuttaako muiden palveluiden palkkiot toimeksiannon keston. Tutkimuksesta selvisi, että tilintarkastuspalkkioilla ja muiden palveluiden palkkioilla on merkittävä positiivinen yhteys. Tämä johtuu osittain siitä, että ongelmatilanteessa oleva yritys tarvitsee usein enemmän sekä tilintarkastuspalveluita että oheispalveluita. Muiden palveluiden palkkioiden määrällä katsottiin olevan positiivinen yhteys annettuihin mukautettuihin kertomuksiin yhtenä vuotena kolmesta. Tilintarkastaja antoi todennäköisemmin mukautetun kertomuksen yhtiölle, jolta saadut muiden palveluiden palkkiot olivat korkeat. Tilintarkastustoimeksiannon ja muiden palveluiden tarjonnan välillä ei nähty merkittävää suhdetta, sillä tilintarkastajaa vaihtavien sekä samaa tilintarkastajaa käyttävien yritysten maksamissa muiden palveluiden palkkioissa ei juurikaan havaittu eroja. Nämä tulokset viittaavat siihen, että muiden palveluiden tarjoaminen saattaa vaarantaa tilintarkastajan näkyvän riippumattomuuden, mutta mielen riippumattomuuden vaarantumisesta ei tutkimuksella saatu todisteita. (Li, Hay & Knechel 2003, 2, 13–17.)

Vaikka teoria ei saa tutkimusten täyttä tukea, on syytä silti muistaa, että tilintarkastajan tulee jatkuvasti arvioida omaa riippumattomuuttaan ja myös esteettömyyttään. Koska riski riippumattomuuden vaarantumisesta on teoriassa olemassa, ei uhkaa voida missään tapauksessa täysin sulkea pois. Vaikka tilintarkastaja kykenisikin säilyttämään mielen riippumattomuuden, voi muita palveluja tarjottaessa piillä riski siitä, että kolmannen osapuolen silmissä riippumattomuus ei täysin toteudu.

2.3.4 Toimeksiannon kesto

Tilintarkastajan toimeksiannon keston ja riippumattomuuden välistä suhdetta on tutkittu paljon. Tutkimustulokset aiheesta ovat hyvin erisuuntaisia, ja perusteluja on esitetty niin toistaiseksi voimassa olevalle kuin määräaikaisellekin toimikaudelle. Jatkuvaa toimikautta tukee muun muassa se, että kun tilintarkastajan asema yhteisön tarkastajana on

vakaa, on tilintarkastajan helpompi kohdata johdon asettamat mahdolliset paineet. Pitkä toimeksianto siis saattaa heikentää johdon mahdollisuuksia vaikuttaa tilintarkastajan työhön. Toisaalta voidaan ajatella, että mikäli tilintarkastajan toimikausi kestää liian kauan, saattaa johdon ja tilintarkastajan välille muodostua liian läheinen suhde, mikä voi aiheuttaa riippumattomuuden vaarantumisen. (Saarikivi 1999, 210–214.)

Perusteluja niin tilintarkastajan rotaation puolesta kuin vastaankin on esitetty laajasti. Esimerkiksi pitkän toimikauden aikana muodostuneen tilintarkastajan taloudellisen riippuvuuden on arvioitu vaikuttavan tilintarkastajan raportointikäyttäytymiseen. Lyhyempää toimikautta on perusteltu myös sillä, että toimeksiannon lähestyessään loppuaan tilintarkastuksen laatu paranee, kun tilintarkastajan kannustimet vääristyneen raportin antamiseen pienenevät. Toisaalta voidaan katsoa, että tilintarkastajan pakollinen rotaatio ei ole tarpeellista, sillä markkinaperusteiset kannustimet, kuten maineen säilyminen ja oikeuskäsittelykulujen välttäminen ylittävät tilintarkastajan halun vaarantaa riippumattomuutensa. (Carrera, Gómez-Aguilar & Ruiz-Barbadillo 2009, 4.)

Carrera ym. (2009) toteuttivat tilintarkastajan rotaation ja riippumattomuuden välistä yhteyttä tarkastelevan tutkimuksensa Espanjassa, missä oli vuosina 1988–1994 käytössä tilintarkastajan pakollista rotaatiota koskeva sääntely. Tutkimuksessa tarkasteltiin rotaatiosääntelyn aikaisten toimeksiantojen sekä sääntelyjakson jälkeisten toimeksiantojen aikana annettuja tilintarkastuskertomuksia taloudellisesti heikossa asemassa oleville yhtiöille. Oletuksena oli, että mitä todennäköisemmin tilintarkastaja antaa yhtiölle mukautetun kertomuksen, sitä paremmin toimeksiannossa toteutuu tilintarkastajan riippumattomuus. Carrera ym. eivät tutkimuksessaan löytäneet tukea väitteelle, että todennäköisyys mukautetun kertomuksen antamiselle olisi korkeampi tilintarkastajan pakollisen rotaation ollessa voimassa. Sitä vastoin, tutkijat havaitsivat, että tilintarkastajan halu turvata oma maineensa johtaa siihen, että todennäköisyys antaa mukautettu kertomus kasvoi rotaatiosääntelyn jälkeisellä ajanjaksolla. Pakollisen rotaation aiheuttamista arvioiduista hyödyistä, kuten tilintarkastajan taloudellisen riippuvuuden vähenemisestä sen sijaan ei tutkimuksessa havaittu selkeitä viitteitä. Näin ollen tutkijat esittävätkin, että pakollisella rotaatiolla saattaa olla jopa haitallisia vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Rotaatiosääntelyn tarpeellisuutta tulisikin arvioida tarkasti, sillä näyttäisi siltä, että muut kannustimet, kuten maineen varjelu ovat tehokkaampia keinoja varmistaa tilintarkastajan riippumattomuus kuin rotaatio itsessään. (Carrera, Gómez-Aguilar & Ruiz-Barbadillo 2009, 2–7; 25–26.)

Gietzmann ja Sen (2002) tutkivat peliteorian avulla tilintarkastajan toimeksiannon keston ja riippumattomuuden välistä suhdetta. Tutkijat havaitsivat, että pitkissä toimeksiannoissa piilee riski siitä, että tilintarkastaja saattaa tulla riippuvaiseksi yhdeltä suurelta asiakkaalta saamista palkkioistaan. He esittävät, että tilanteissa, joissa markkinat ovat suppeat ja kilpailu muutamista isoista asiakkaista on kova olisi hyvä keino varmistaa tilintarkastajan riippumattomuus pakollisen rotaation keinoin. Tämä pätee kuitenkin vain tietyissä määritellyissä olosuhteissa, joten rotaation soveltaminen hyvin kehittyneillä markkinoilla saattaisi johtaa vain turhiin kustannuksiin. Näillä markkinoilla riippumattomuuden säilyttämisen kannustimena toimii tilintarkastajan halu turvata maineensa ja näin turvata toimeksiantojen jatkuvuus myös tulevaisuudessa. (Gietzmann & Sen 2002, 185–186; 202.) Tutkimus siis löysi todisteita siitä, että tilintarkastajan toimeksiannon kestolla ja riippumattomuudella on yhteys, mutta rotaation sääntely ei kaikissa tapauksissa ole tehokkain mahdollinen tapa ehkäistä riippuvuussuhteen toteutumista tilintarkastajan ja asiakkaan välillä.

Aiheen moninaisesta luonteesta kertoo paitsi se, että tutkimuksilla on saavutettu hyvin erisuuntaisia tuloksia, myös se, että tutkimukset eivät aina löydä lainkaan merkittävää yhteyttä toimeksiannon keston ja tilintarkastajan riippumattomuuden välillä. Oletettavasti toimikauden kesto voi vaikuttaa riippumattomuuteen ollessaan niin lyhyt kuin pitkäkin. Pitkä toimikausi saattaa parantaa tilintarkastuksen laatua, kun tilintarkastajan tietämys asiakkaasta kasvaa, mutta toisaalta muodostuneet läheiset suhteet asiakkaan johdon kanssa voivat vaarantaa riippumattomuuden. Lyhyt toimikausi saattaa vaikuttaa negatiivisesti tilintarkastuksen laatuun varsinkin toimikauden ensimmäisinä vuosina, kun tietämystä asiakkaasta ei ole ehditty kerryttämään. Lisäksi lyhytaikaiset toimeksiannot saattavat vaarantaa riippumattomuuden, kun tilintarkastaja haluaa säilyttää uuden asiakkaan saavuttaakseen palkkiotason, joka kattaa ensimmäisten vuosien matalan kateen. (Knechel & Vanstraelen 2007, 113–115.) Knechel ja Vanstraelen (2007) tutkivat näistä näkökulmista riippumattomuuden ja toimikauden keston välistä yhteyttä tarkastelemalla belgialaisten taloudellisissa vaikeuksissa olleiden yhtiöiden tilintarkastuskertomuksia ja niissä esitettyjä tilintarkastajien arvioita yhtiöiden toiminnan jatkuvuuden toteutumisesta. Lisäksi he tarkastelivat näiden yhtiöiden tilintarkastajien toimikausien kestoja sekä sen vaikutusta toiminnan jatkuvuuden arviointiin. Kyseisessä tutkimuksessa he eivät löytäneet juurikaan näyttöä siitä, että tilintarkastajan toimikauden kesto vaikut-

taisi tilintarkastuksen laatuun tai tilintarkastajan riippumattomuuteen. (Knechel & Vanstraelen 2007, 114–118; 129.)

Koska riippumattomuus ja sen arviointi perustuu osin eri osapuolten subjektiiviseen näkemykseen, on mielestäni syytä tarkastella aihetta myös sidosryhmätasolla. Vaikka riippumattomuus todellisuudessa toteutuisikin, saattaa tilintarkastajan ja asiakkaan suhde ulkopuolisen tarkastelijan näkökulmasta vaikuttaa epäilyttävältä. Daniels ja Booker (2011) tutkivat sitä, miten tilintarkastajan rotaatio vaikuttaa lainanantajien käsityksiin tilintarkastajan riippumattomuudesta, ja toisaalta sitä, miten rotaatiota sovellettaessa tilintarkastajan toimikauden pituus vaikuttaa lainanantajien käsityksiin tilintarkastajan riippumattomuudesta. Tutkimuksessa oli mukana 207 lainanantajaa, joista osa ei soveltanut rotaatioperiaatetta lainkaan. Lainanantajat, jotka sovelsivat rotaatioperiaatetta, jakautuivat kahteen ryhmään; niihin, jotka vaihtoivat tilintarkastajaa vuoden välein ja niihin, jotka vaihtoivat tilintarkastajaa kuuden vuoden välein. Daniels ja Brooks havaitsivat, että lainanantajien näkemys tilintarkastajan riippumattomuuden toteutumisesta on huomattavasti vahvempi silloin, kun yhtiössä noudatetaan rotaatioperiaatetta. Tutkimuksessa ei kuitenkaan ilmennyt merkittävää näyttöä siitä, että toimikauden kesto rotaatiota sovellettaessa vaikuttaisi olennaisesti lainanantajien arvioon riippumattomuudesta. (Daniels & Brooks 2011, 78–81.)

Tutkimustulosten perusteella voidaan katsoa, että ainakin tiettyjen tilinpäätösinformaation käyttäjien näkökulmasta toimeksiannon kestolla on vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuden arvioinnissa. Siitä, vaarantaako pitkäaikainen toimikausi todellisuudessa tilintarkastajan mielen riippumattomuuden ei näytä olevan selkeätä linjaa, vaan uhkan vaarantumisesta nähdään ennemminkin teoriassa mahdollisena. Koska tilintarkastajan on toimiessaan varmistuttava myös siitä, että hän pystyy kolmannen osapuolen näkökulmasta toimimaan työssään objektiivisesti, tulee riippumattomuuden toteutumista pitkissä toimeksiannoissa harkita, vaikka se ei tilintarkastajan omasta näkökulmasta vaarantuisikaan. (IESBA 2012, 45–46.)

2.3.5 Painostuksen riski

IESBA lausuu tilintarkastusalan ammattilaisille laatimissaan eettisissä säännöissä, että riippumattomuus saattaa vaarantua painostuksen seurauksena silloin, kun tilintarkasta-

jan objektiivinen toiminta kyseenalaistuu todellisen tai koetun painostuksen vuoksi. Tähän sisältyy myös pyrkimykset vaikuttaa tilintarkastajan toimintaan epäasianmukaisella tavalla. (KHT-yhdistys 2012, 16.) Se, vaikuttaako painostus tai sen uhka todellisuudessa tilintarkastajan riippumattomuuteen riippuu pitkälti tilintarkastajan kyvystä sietää johdon painostusyriytyksiä sekä ristiriitaosapuolten, asiakkaan ja tilintarkastajan vallan tasapainoon. Mikäli asiakassuhteessa vallitsee tasapaino ja tilintarkastaja kykenee vastustamaan johdon painetta ammattimaisesti, ei tilanteesta aiheudu ainakaan mielen riippumattomuuden vaarantumista. Painostus voi kuitenkin johtaa tilanteeseen, jossa kolmannen osapuolen silmissä näyttää siltä, että tilintarkastaja ei todellisuudessa olisi-kaan riippumaton. Tilintarkastajan näkyvä riippumattomuus saattaa siis vaarantua, vaikka hänellä olisi kykyä vastustaa asiakkaan taholta asetettua painetta. (Ittonen 2004, 76.)

Painostuksen uhka voi syntyä useassa eri tilanteessa. Asiakas voi uhata tilintarkastajaa erottamisella, ellei ristiriitatilanteita katsota asiakkaan hyväksi. Kovan kilpailun markkinat luovat asiakkaalle otolliset lähtökohdat tähän painostuskeinoon, sillä tilintarkastajan vaihtaminen on helposti toteutettavissa. Asiakas voi myös uhata tilintarkastajaa sillä, ettei aio toteuttaa suunniteltua sopimusta muusta kuin tilintarkastuspalvelusta, mikäli tilintarkastaja vastustaa tietyn liiketoimen kirjanpidollista käsittelyä. Tämä liittyy läheisesti myös taloudellisen riippuvuuden käsitteeseen, sillä tilintarkastajat tai tilintarkastusyhteisöt saattavat olla hyvinkin riippuvaisia muista palveluista maksettavista palkkioista. (KHT-yhdistys 2012, 28; Ittonen 2004, 77–78.)

Asiakas saattaa pyrkiä painostamaan tilintarkastajaa rajoittamaan työnsä määrää. Tällöin asiakas pyrkii epäasianmukaisesti pienentämään tilintarkastajan palkkiota. (KHT-yhdistys 2012, 28.) Tilintarkastuslain 17 §:n mukaan tilintarkastuksesta maksettu palkkio ei saa kuitenkaan määräytyä tavalla joka saattaisi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Myös IESBA:n eettisissä ohjeissa mainitaan, että palkkion tulee olla riittävän suuri, jotta tilintarkastuksen suorittaminen teknisiä ja ammatillisia standardeja noudattaen on mahdollista. Tilintarkastaja saattaa kokea panostusta myös siitä, että asiakkaan mielestä heidän palveluksessaan olevan henkilön ratkaisut tulisi hyväksyä, koska kyseisellä henkilöllä on asiasta parempaa asiantuntemusta kuin tilintarkastajalla. Viimeisimpänä ulkoisena painostuskeinona asiakas voi uhata tilintarkastajaa oikeudenkäynnillä. (KHT-yhdistys 2012, 28.)

Painostuksen uhka ei kuitenkaan tule aina asiakkaan taholta. Yhtenä painostuksen keinona nähdään myös se, että tilintarkastusyhteisön partneri uhkaa tilintarkastusammattilaista suunnitellun ylennyksen peruuttamisella, ellei hän työssään hyväksy asiakkaan tekemää epäasianmukaista käsittelyä kirjanpidossa. Sisäiseen painostukseen tulisi varautua tilintarkastusyhteisön sisäisillä työympäristön varotoimilla, joita ovat esimerkiksi yhteisön johtamistapa ja toimintaperiaatteet, jotka painottavat tilintarkastustyön peruseriaatteiden noudattamista ja tilintarkastustiimin jäsenten toimimista yleisen edun hyväksi. Myös laadunvalvonnan toteuttaminen ja seuranta ovat tilintarkastusyhteisön keinoja varmistua siitä, että sisäisen painostuksen uhkaa ei pääse syntymään. (KHT-yhdistys 2012, 28–29.)

Painostuksen uhka linkittyy tiiviisti muihin riippumattomuuden vaarantaviin tekijöihin, kuten oman intressin uhkaan ja muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamiseen tilintarkastusasiakkaalle. Ittonen (2004) viittaa artikkelissaan Vaasan yliopistossa tehtyyn tutkimukseen (Miettinen 2003), jossa kartoitettiin pankinjohtajien näkemyksiä siitä, mitkä tekijät vaikuttavat tilintarkastajan kykyyn vastustaa asiakasyrityksen johdon asettamia paineita. Tutkimuksen mukaan tilintarkastusyhteisön koko vaikuttaa eniten ulkopuolisen tilinpäätösinformaation käyttäjän näkemykseen siitä, kuinka hyvin tilintarkastaja kykenee vastustamaan johdon asettamia paineita. Suurten yhteisöjen nähdään säilyttävän paremmin riippumattomuutensa ristiriitatilanteissa. Tilintarkastuksesta maksetut suuret palkkiot ja muiden palvelujen tarjoamisen katsotaan vaikuttavan merkittävästi tilintarkastajan kykyyn vastustaa painetta. Taloudellinen riippuvuus ja oman työn tarkastamisen uhka asettavat tilintarkastajan riippumattomuuden tarkemman arvioinnin alaiseksi. Ittonen toteaa, että Suomessa tilintarkastajien rehellisyys on hyvällä tasolla, mutta riippumattomuuden ulkoisen kuvan vahvistaminen on koko ammattikunnan yksi tärkeimpiä tehtäviä. Kun siis yksittäinen tilintarkastaja kykenee vastustamaan painostusta ja säilyttämään mielensä riippumattomuuden, ollaan puolivälissä ongelman ratkaisua. Jäljelle jäävän osan eli näkyvän riippumattomuuden saavuttaminen vaatii yhteistyötä koko ammattikunnalta, lainsäätäjiltä ja valvojilta. (Ittonen 2004, 77–78.)

2.3.6 Asianajon riski

Asianajon riski syntyy, kun tilintarkastajan objektiivisuus vaarantuu hänen ryhtyessään asiakkaan puolustajaksi missä tahansa ristiriitaisessa toimessa tai tilanteessa (FEE

1998). Tällainen tilanne saattaa muodostua esimerkiksi silloin, kun tilintarkastaja toimii tilintarkastusasiakkaan asianajajana oikeudenkäynnissä tai kiistoissa kolmansien osapuolten välillä. Myös tilintarkastusasiakkaan osakkeiden myynnin edistäminen aiheuttaa asianajon riskin. (KHT-yhdistys 2012, 27.)

Tilintarkastaja voi olla oikeustoimien käynnistyessä monessa eri roolissa. Kun tilintarkastaja toimii esimerkiksi oikeudenkäynnissä asiantuntijatodistajana tai on mukana laatimassa laskelmia mahdollisesti saatavista vahingonkorvauksista, saattaa riippumattomuus vaarantua asianajon uhan seurauksena. Riippumattomuus vaarantuu ainakin silloin, kun nämä palvelut sisältävät sellaisten korvausten tai muiden rahamäärien arviointia, jotka vaikuttavat tilintarkastusyhteisön tai tilintarkastajan tarkastaman tilinpäätöksen lukuihin. (KHT-yhdistys 2012, 88.)

Silloin, kun tilintarkastaja toimii asiakkaan puolesta asian ajamisen luonteisessa roolissa oikeudenkäynnissä tai riidan ratkaisemisessa ja tapauksen käsittelyyn kuuluu tarkastettavan tilinpäätöksen lukuihin merkittävästi vaikuttavia rahamääriä, muodostuu asianajon riski niin suureksi, että sitä ei millään varotoimilla kyetä laskemaan hyväksyttävälle tasolle. Tällöin tilintarkastaja ei saa ottaa suoritettavakseen kyseistä tehtävää. Mikäli käsiteltävänä ei ole tilinpäätökseen olennaisesti vaikuttavia rahamääriä, on tilintarkastajan mahdollista toimia asian ajon luonteisessa roolissa asiakkaan puolesta. Tässä tapauksessa tilintarkastajan on arvioitava palveluksesta aiheutuneen uhan laajuus ja mahdollisesti käytettävä varotoimia riskin laskemiseksi hyväksyttävälle tasolle. Näitä varotoimia ovat esimerkiksi tilintarkastustiimiin kuulumattomien asiaa tuntevien henkilöiden käyttäminen palveluiden suorittamisessa tai se, että palvelun lomassa pyydetään siihen liittyviä neuvoja asiantuntijalta, joka ei ole ollut mukana lakipalvelun tuottamisessa. Saman asiantuntijan tulisi myös käydä tapauksen käsittely läpi tarkastettavassa tilinpäätöksessä. (KHT-yhdistys 2012, 88.)

Ylitsepääsemätön asianajon uhka muodostuu myös silloin, kun tilintarkastusyhteisön partneri tai työntekijä nimitetään vastaamaan tilintarkastusasiakkaan lakiasioista. Uhka on niin merkittävä siitä syystä, että normaalisti lakiasioista vastaava henkilö kuuluu yhtiön ylempään johtoon ja se aiheuttaa jo useammastakin syystä, esimerkiksi asianajon uhan ja henkilökohtaisen intressin vuoksi tilintarkastusyhteisön riippumattomuuden vaarantumisen. (KHT-yhdistys 2012, 89.)

2.4 Yhteenveto

Tilintarkastajan lausuntoon voidaan siis luottaa ainoastaan silloin, kun tilintarkastaja on täysin riippumaton. Tilintarkastajan tulee varmistua siitä, että riippumattomuus toteutuu niin henkilökohtaisella tasolla kuin ulkopuolisen tarkkailijankin näkökulmasta. Hänen tulee siis voida olla työssään objektiivinen ja rehellinen ilman, että mikään ulkoinen tekijä vaarantaa hänen riippumattomuuttaan. Tämä riippumattomuuden vaatimus on paitsi perusolettama alalla, myös hyvin säädelty ulottuvuus, joka on jatkuvasti keskustelun aiheena alalla.

Useat seikat saattavat aiheuttaa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisen. Vaikka todellisuudessa tilintarkastaja pystyisikin henkilökohtaisten ominaisuuksiensa ansiosta toimimaan objektiivisesti ja rehellisesti, saattavat uhkatekijät aiheuttaa sen, että jonkin kolmannen tahon näkökulmasta tilintarkastajan toiminta on vähintäänkin kyseenalaista. Tilintarkastajan riippumattomuutta vaarantavia tekijöitä ovat esimerkiksi henkilökohtainen intressi, tilintarkastajan valintariski, muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoaminen, toimeksiannon kesto, painostuksen riski ja asianajon riski.

Henkilökohtainen intressi aiheuttaa uhan tilintarkastajan riippumattomuudelle silloin, kun tilintarkastaja on asiakkaasta taloudellisesti riippuvainen tai hänellä on läheiset henkilösuhteet asiakasyrityksen johdon kanssa. Tällaisissa tilanteissa riskinä on esimerkiksi se, että tilintarkastaja keskittyy tulkitsemaan tarkastusevidenssejä, jotka tukevat sellaisia johtopäätöksiä, joita tilintarkastaja itse haluaisi tehdä. Hän siis saattaa menettää kykynsä toimia täysin objektiivisesti työssään, eikä näin ollen kykene toteuttamaan tilintarkastusta täysin puolueettomasti.

Tilintarkastajan valintaprosessi saattaa vaarantaa riippumattomuuden, jos valinnan suorittaa todellisuudessa taho, jonka toimintaan tilintarkastus vaikuttaa. Tällöin valitsevalla taholla voi olla mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan tilintarkastajan työhön esimerkiksi uhkaamalla tätä vaihtamisella tai erottamisella, jollei tilintarkastaja toimi tietyn tahon intressejä palvellen. Tarkastettavan yhtiön johdon ”lausuntoshoppailusta” on saatu monenlaisia tutkimustuloksia (esim. Teoh 1992; Krishnan 1994; Lennox 2000). Osa tutkimuksista havaitsee jonkinlaisen positiivisen yhteyden tilintarkastajan lausunnon laadun ja tilintarkastajan vaihtamisen välillä, kun taas osassa tutkimuksista ei havaittu selkeää yhteyttä näiden kahden tekijän välillä. Riippumattomuuden vaarantumisen riski on kui-

tenkin olemassa ainakin teoreettisella tasolla, joten tilintarkastajan valintaprosessin luonne tulee ottaa huomioon toimeksiannosta sovittaessa.

Tilintarkastusalan ammattilaisilla on usein vankkaa asiantuntemusta monelta liikelämän alalta. Tilintarkastajat tarjoavatkin usein mielellään asiakkailleen tilintarkastuksen ohella myös muita palveluita, kuten johdon konsultointia tai veroneuvontapalveluita. Tällaiset muut kuin tilintarkastuspalvelut saattavat kuitenkin vaarantaa riippumattomuuden ja joissain tapauksissa jo palveluiden perusluonne on sellainen, että niiden tarjoamisen voidaan katsoa vaarantavan tilintarkastajan objektiivisuuden. Muiden palveluiden tarjoamisen riski on ollut pitkään huolestuneen keskustelun aihe. Huolta aiheuttaa esimerkiksi se, että näistä muista palveluista saadut palkkiot voivat muodostaa niin suuren osuuden tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön kokonaispalkkioista, että tilintarkastajasta tulee taloudellisesti riippuvainen yhdestä suuresta asiakkaasta. Toinen riski on se, että jonkin palvelun tarjoaminen asettaa tilintarkastajan liian lähelle asiakasyrityksen johdon asemaa, mikä voisi vaikuttaa tilintarkastajan kykyyn toimia objektiivisesti. Tilintarkastaja saattaa myös esimerkiksi kirjanpito palveluita tarjotessaan ajautua tilanteeseen, jossa hän todellisuudessa tarkastaa omaa työtään. Muiden palvelujen tarjonnan ja riippumattomuuden välisestä yhteydestä on myös hyvin eriäviä tutkimustuloksia (esim. Defond ym. 2002; Beattie & Fearnley 2002; Kinney Jr ym. 2003). Jotkin tutkimukset havaitsevat positiivisen yhteyden, mutta osa tutkimuksista taas johtaa tuloksiin, joiden perusteella muiden palvelujen tarjonnan ei suoranaisesti voida katsoa vaikuttavan tilintarkastajan riippumattomuuteen. Yhteyttä on vaikea todentaa esimerkiksi siksi, että riippumattomuus on usein hyvin vaikea konkreettisesti havaita ja tilintarkastajan halu säilyttää oma riippumattomuutensa ja välttää mahdolliset oikeuskulut ovat merkittävämpi kannustin kuin yksittäisen asiakkaan säilyttäminen.

Toimeksiannon keston vaikutuksista tilintarkastajan riippumattomuuteen on myös hyvin ristiriitaisia näkemyksiä. Yhtäältä voidaan katsoa, että pitkän toimeksiannon seurauksena tilintarkastaja tuntee asiakkaansa paremmin ja tilintarkastuksen laatu paranee, tai että kauan asiakasyrityksen tilintarkastajana toiminut henkilö kykenee paremmin vastustamaan yhtiön johdon mahdollisesti asettamia painostuskeinoja. Näin pitkä toimeksianto vähentäisi riskiä siitä, että asiakasyrityksen johto pystyisi vaikuttamaan tilintarkastajan työhön. Toisaalta voidaan myös ajatella, että pitkä toimeksianto aiheuttaa sen, että tilintarkastajan ja yhtiön johdon välille saattaa muodostua liian läheiset henkilösuhteet, mikä saattaa vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Tutkimukset (Carrera ym. 2009;

Gietzmann & Sen 2002) osoittavat, että toimeksiannon kestolla ja riippumattomuudella voi olla yhteys tietyissä olosuhteissa, mutta rotaation sääntely ei välttämättä ole paras keino varmistaa riippumattomuus kaikissa tilanteissa. Tilintarkastajan halu varjella mainettaan on jo itsessään hyvä keino varmistaa riippumattomuus. Knechel ja Vanstraelen (2007) puolestaan eivät löytäneet juurikaan näyttöä siitä, että toimeksiannon kestolla olisi vaikutusta tilintarkastuksen laatuun tai tilintarkastajan riippumattomuuteen. Toimeksiannon kesto voi kuitenkin vaikuttaa kolmannen osapuolen näkemykseen tilintarkastajan riippumattomuuden toteutumisesta. Esimerkiksi lainanantajat saattavat katsoa, että tilintarkastajan riippumattomuus toteutuu paremmin, kun tarkastettavassa yrityksessä sovelletaan tilintarkastajan rotaatioperiaatetta.

Tilintarkastajan riippumattomuus saattaa joutua uhatuksi myös johdon painostuksen seurauksena, kun johto pyrkii vaikuttamaan epäasiallisella tavalla tilintarkastajan työhön. Johto voi esimerkiksi yrittää vaikuttaa siihen, millaisia kirjanpidollisia ratkaisuja tilintarkastaja hyväksyy tilinpäätöksessä tai siihen, kuinka paljon tilintarkastaja käyttää työhönsä aikaa. Tyypillisiä painostuskeinoja ovat tilintarkastajan erottamisen tai vaihtamisen uhka tai jopa uhkaus oikeudenkäynnillä. Joissakin tapauksissa painostuksen voidaan katsoa tulevan myös tilintarkastusyhteisön sisältä, jos esimerkiksi yhteisön partneri painostaa tilintarkastajaa hyväksymään tiettyjä toimenpiteitä ylennyksen peruuttamisen uhallla. Riippumattomuuden vaarantuminen painostuksen vuoksi on pitkälti kiinni siitä, kuinka tilintarkastaja henkilökohtaisella tasolla kykenee vastustamaan jonkin tahon asettamia paineita. Vaikka tilintarkastaja todellisuudessa pystyisikin vastustamaan painetta, saattaa tilanne aiheuttaa näkyvän riippumattomuuden vaarantumisen. Esimerkiksi tilanteissa, joissa tilintarkastaja tarjoaa asiakkaalle muita kuin tilintarkastuspalveluita tai saa tilintarkastuksesta merkittävän osuuden kokonaispalkkioistaan, ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta riippumattomuuden toteutuminen saattaa olla hyvinkin kyseenalaista.

Tietyissä asian ajon luoteisissa rooleissa asiakkaan puolesta toimiminen voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden tai jopa aiheuttaa esteellisyyden. Oikeustapauksissa käsiteltävät rahasummat voivat vaikuttaa merkittävästi tilintarkastajan tarkastamaan tilinpäätökseen, jolloin tilintarkastajan ei voida katsoa kykenevän toimimaan täysin riippumattomasti. Lisäksi asiakasyhtiön lakiasioita hoitavan henkilön katsotaan yleensä olevan lähellä yhtiön ylintä johtoa, mikä myös aiheuttaa objektiivisen toiminnan vaarantumisen.

Alla on esitetty taulukossa (Taulukko 1) kunkin riippumattomuutta vaarantavan tekijän osalta ne seikat, joiden johdosta riippumattomuus voidaan asettaa kyseenalaiseksi. Lisäksi taulukossa esitetään tämänhetkinen pääasiallinen lähde sääntelylle, jolla riippumattomuuden toteutuminen pyritään varmistamaan.

Taulukko 1. Riippumattomuutta vaarantavat tekijät

Riippumattomuuden vaarantava tekijä	Riippuvuuden aiheuttaja	Pääasiallinen sääntely
Henkilökohtainen intressi tai riippuvuus	Taloudellinen riippuvuus, läheiset henkilösuhteet	Tilintarkastuslaki, IESBA:n eettiset ohjeet
Tilintarkastajan valinta	Valinnan suorittaa todellisudessa taho, jonka toimintaa tarkastetaan, mikä voi johtaa painostukseen	Osakeyhtiölaki
Muiden palveluiden tarjoaminen	Taloudellinen riippuvuus, oman työn tarkastus, rooli lähellä johtoa	Tilintarkastuslaki, IESBA:n eettiset ohjeet
Toimeksiannon kesto	Läheiset henkilösuhteet, taloudellinen riippuvuus	Tilintarkastuslaki
Painostus	Taloudellinen riippuvuus, aseman säilyttäminen	IESBA:n eettiset ohjeet
Asianajo	Rooli lähellä johtoa, henkilökohtainen intressi	IESBA:n eettiset ohjeet

3 UUDISTUVAN TILINTARKASTUSLAIN MUUTOKSET

16.2.2014 annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus N:o 537/2014 tulee merkittävästi muuttamaan tilintarkastuslakia ja sitä myötä se tulee myös vaikuttamaan olennaisesti tilintarkastusalan operatiiviseen työhön. Asetus käsittelee pääosin PIE-yhteisöjen lakisääteistä tilintarkastusta ja siihen liittyviä erityiskysymyksiä. Asetuksen tuomat muutokset koskevat laajasti koko tilintarkastusala, mutta alustavan haastattelun sekä ammattikirjoitusten perusteella merkittävimpiä muutoksia tullevat olemaan:

- Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön pakollinen rotaatio PIE-yhteisön tilintarkastuksessa
- Tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalvelujen tarjoamisen kieltö
- Muille kuin tilintarkastuspalveluille asetettava palkkiokatto
- Tarkastusvaliokunnan roolin kasvaminen

Muutoksilla näillä tilintarkastuksen osa-alueilla tullee olemaan olennainen vaikutus tilintarkastusyhteisöjen operatiivisessa toiminnassa. (Asiantuntija 1.) Kyseiset muutokset tulevat olemaan uuden tilintarkastuslain merkittävimpiä muutoksia myös alan kirjoittelun perusteella. Hyryläinen (2015) toteaa, että asetuksen olennaisimmat vaikutukset tulevat koskemaan tarkastusvaliokunnan tehtäviä, tilintarkastusyhteisön pakollista rotaatiota, oheispalveluiden palkkiokattoa sekä tilintarkastusyhteisön kieltöä tarjota tiettyjä oheispalveluita.

Asetuksen implementoinnilla pyritään parantamaan tilintarkastuksen luotettavuutta sekä tilintarkastajan riippumattomuutta. Asetuksen johdannon kohdassa 34 mainitaan sääntelyn tavoitteiksi muun muassa PIE-yhteisöjen lakisääteisen tilintarkastuksen roolin selkeyttäminen ja parempi määrittely sekä tilintarkastajan tarkastettavalle yhteisölle ja sen sidosryhmille antamien tietöjen parantaminen. PIE-yhteisöille toteutettavien muiden kuin tilintarkastuspalvelujen tarjoamisen sekä ”tilintarkastuksen kohde valitsee tilintarkastajan ja maksaa tälle” -järjestelmän on arvioitu mahdollisesti aiheuttavan eturistiriitoja, ja näitä riskejä pyritään lieventämään uusilla säännöksillä. Tavoitteena on myös helpottaa tarkastettavan organisaation työtä uuden tilintarkastustoimeksiannon alkuvaiheessa. Tavoiteltuja parannuksia ovat muun muassa tilintarkastajan vaihtamisen helpottaminen PIE-yhteisöille ja tilintarkastajien suhteen olevan valinnanvaran parantaminen.

Lisäksi asetuksessa mainitaan muiksi tavoitteiksi PIE-yhteisöjen lakisääteisen tilintarkastuksen toteuttavan tahon tehokas valvominen ja sääntely sekä riippumattomuuden ja johdonmukaisuuden parantamien.

Toteutuessaan tavoitteet toisivat tilintarkastusalalle vakautta ja luotettavuutta, mutta sääntelyn toimivuudesta ei tulevaisuuteen sijoittuvan implementointipäivämäärän vuoksi ole kokemuksia. Asetuksen soveltamisen vaikutukset ja tarkoituksenmukaisuus on herättänyt kiivasta keskustelua eri tahojen välillä. KHT-yhdistyksen entinen puheenjohtaja Hannu Pellinen (2012) toteaa, että markkinoihin kohdistuvilla muutospyrkimyksillä voi olla arvaamattomia seurauksia. Tällaisia vaikutuksia voisi olla muun muassa tilintarkastusyhteisöjen perimien palkkioiden kasvu. Elinkeinoelämän keskusliiton yrityslainsäädännön asiantuntija Hannu Ylänen toteaa: ”Komissio pyrkii ravistelemaan tilintarkastusalaa uuteen muottiin. Laskun maksajaksi siivousoperaatioissa joutuvat tilintarkastuksen kohteena olevat yritykset.” (Tilintarkastus 1/2012, 18.) Jäsenvaltioiden lainsäädäntöjen harmonisoinnin tavoitekin saattaa pahimmassa tapauksessa jäädä toteutumatta. Tutkielman tekovaiheessa jäsenvaltioiden kansallisen käyttöönoton valmistelu on vielä työn alla, eikä varmuudella tiedetä, millaiseksi eri valtioiden lainsäädäntö muokkautuu jäsenvaltio-optioiden vuoksi. Näyttäisi kuitenkin siltä, että yhtenäisen lainsäädännön sijaan EU-maihin on muodostumassa monimutkainen säännösten viidakko, josta aiheutuu tilintarkastajille sekä PIE-yhteisöille lisätyötä ja kustannuksia. (Karttunen & Torniainen 2015, 14–15.)

Myös positiivisempia odotuksia tilintarkastuslainsäädännön muuttumisen aiheuttamista kustannusvaikutuksista on noussut esiin. Euroopan komissio arvioi 30.11.2011 annetussa lainsäädännön uudistumiseen liittyvässä vaikutusarvioinnissaan, että tilintarkastuksen kohteena olevan yhteisön kustannukset saattavat jopa pienentyä kilpailun kasvaessa. Tilintarkastusyhteisöillä tulee mahdollisesti olemaan painetta alentaa tilintarkastuksesta perittäviä palkkioita, sillä asiakkaan on mahdollista verrata useita palkkiotasoja tilintarkastajaa valitessaan. Komissio katsoi arvioinnissaan myös, että vaikka Big4-yrityksille aiheutuu asetuksen myötä lisääntyvää kilpailua ja mahdollisesti hinnanalennuspaineita, voivat ne hyötyä asetuksen myötä parantuvasta tilintarkastuksen laadusta. (SEC(2011)1384, 174, 58.)

Asetuksen tuomia uusia säännöksiä tulee noudattaa jäsenvaltioissa lähtökohtaisesti 17.6.2016 alkaen, mutta käyttöönottoon liittyy erityisiä siirtymäsäännöksiä joidenkin

yksittäisten säännösten kohdalla. Esimerkiksi tilintarkastajan valintaa ja yhteisörotaatioita sekä muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamista koskevia säännöksiä tulee noudattaa siitä PIE-yhteisön tilikaudesta, joka alkaa 17.6.2016 jälkeen. Tämä tarkoittaa, että näitä uudistuksia aletaan soveltaa lähtökohtaisesti tilikauden 2017 alusta. (Karttunen & Tornainen 2015, 13.) Seuraavissa kappaleissa esittelen keskeisten säännösten peruseriaatteita, sekä niihin liittyvät siirtymäsäännökset ja jäsenvaltio-optiot. Lisäksi esittelen säännösten mahdollisia vaikutuksia ammattikirjoittelun ja tutkimusten pohjalta.

3.1 Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön pakollinen rotaatio PIE-yhteisön lakisääteisessä tilintarkastuksessa

3.1.1 Aiheen esittely

Nykyisen lainsäädännön mukaan PIE-yhteisön tilintarkastajan perättäisten toimikausien enimmäismäärä on seitsemän vuotta. Tämän jälkeen tilintarkastaja voi osallistua toimeksiintoon aikaisintaan kahden vuoden kuluttua viimeisestä tilintarkastuskaudesta. Tätä sääntelyä ei kuitenkaan sovelleta tilintarkastusyhteisöön, vaan se koskee ainoastaan tilintarkastusyhteisön päävastuullista tilintarkastajaa. (TilintL 5 luku 27 §.)

Tilintarkastusyhteisön pakollisen rotaation soveltamista on esitetty jo pitkän aikaa. Merkittävät epäonnistumiset taloudellisessa raportoinnissa, kuten Enronin ja Worldcomin tapauksissa johtivat omalta osaltaan siihen, että pakollisen rotaation toimivuutta tilintarkastuksen laadun parantajan ja riippumattomuuden takaajana alettiin yhä tehokkaammin selvittää. Osa lainsäätäjistä uskoi, että tilintarkastusyhteisön säännöllinen vaihtaminen vahvistaisi paitsi laatua ja riippumattomuutta, myös tilintarkastajan kykyä hyödyntää omaa ammatillista skeptisyyttä. (GAO 2003, 1–2.) Viimeistään Vihreän kirjan (2010) julkaisemisen jälkeen aihe nousi hyvin kriittisen keskustelun keskiöön, mikä johti siihen että 2014 annetulla EU:n asetuksella 537/2014 Pakollinen rotaatio päätettiin tuoda osaksi jäsenvaltioiden tilintarkastuslainsäädäntöä. Asetuksen valmisteluvaiheessa lainsäätäjät esittivät, että tilintarkastusyhteisön pakollisella rotaatiolla voidaan parantaa tilintarkastuksen laatua ja ehkäistä tilintarkastajan ja asiakasyrityksen johdon liian lä-

heisten välien syntymistä PIE-yhteisöjen lakisääteisessä tilintarkastuksessa (KOM(2011)779, 4; 9).

3.1.2 Säädos

Asetuksen 537/2014 yksi tärkeimmistä tavoitteista on parantaa tilintarkastajan riippumattomuutta. PIE-yhteisöjen pakollisella tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön kiertämisellä pyritään ehkäisemään riskiä siitä, että pelkkä päävastuullisen tilintarkastajan vaihto johtaisi joka tapauksessa läheisyyden uhkaan (Vihreä kirja).

Uuden säännöksen mukaan PIE-yhteisöjen valitseman tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön ensimmäisen toimeksiannon tulee kestää vähintään yhden vuoden. Tämän jälkeen ensimmäinen toimeksianto ja seuraavat toimeksiannot yhteensä saavat kestää enintään kymmenen vuotta. Jäsenvaltioilla on omassa lainsäädännössään mahdollista kuitenkin säätää, että ensimmäisen toimeksiannon kesto on enemmän kuin yksi vuosi ja että tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö saa toimia yhtäjaksoisesti PIE-yhteisön tilintarkastajana vähemmän kuin kymmenen vuotta. (Asetus N:o 537/2014, artikla 17.)

Jäsenvaltiot voivat myös tietyin edellytyksin pidentää toimeksiannon enimmäiskestoja kahdessa tapauksessa. Mikäli lakisääteisen tilintarkastuksen julkinen kilpailutus on järjestetty asetuksessa määritellyllä tavalla ja tilintarkastuskausien enimmäismäärä on saavutettu, voidaan toimeksiantoa jatkaa enintään kymmenellä vuodella. Lisäksi mikäli tilintarkastuskausien enimmäismäärä on saavutettu ja valittuna on useampi kuin yksi tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö ja annetaan direktiivissä 2006/43/EY 28 artiklassa tarkoitettu yhteinen tilintarkastuskertomus, voidaan toimeksiantoa jatkaa enintään 14 vuodella. Työ- ja elinkeinoministeriön mietinnössä (2015) esitetään, että Suomen lainsäädännössä hyödynnettäisiin asetuksen mahdollistama jäsenvaltio-optio, joka mahdollistaisi enintään 24 vuoden yhtäjaksoisen toimikauden tilintarkastusyhteisölle.

Saavutettuaan toimeksiantojen enimmäismäärän ei sama tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö tai soveltuissa tapauksissa unionissa olevat saman ketjun jäsenet saa osallistua saman PIE-yhteisön tilintarkastukseen. Pakollista rotaatiota koskevaa säännöstä sovellettaessa lasketaan toimeksiannon kesto tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön ensimmäisen toimeksiannon ensimmäisestä vuodesta. (EU 537/2014, artikla 17.)

Tilintarkastusyhteisön pakollista rotaatiota käsittelevää säännöstä koskee erityinen siirtymäsäännös, joka määrittelee, milloin PIE-yhtiön on kilpailutettava tai vaihdettava tilintarkastajaa asetuksen soveltamisen alettua (EU 537/2014). Siirtymäsäännökset ovat seuraavanlaiset:

- Tilintarkastaja on toiminut tehtävässä alkaen tilikaudesta, joka alkanut:
 - ennen 16.6.1994 – vaihdettava 2021 (uudelleenvalinta kielletty 17.6.2020 jälkeen)
 - 17.6.1994 - 16.6.2003 – vaihdettava 2024 (uudelleenvalinta kielletty 17.6.2023 jälkeen)
 - 16.6.2003 -17.6.2006 – vaihdettava 2017 tai järjestettävä tarjouskilpailu
 - 17.6.2006 jälkeen – vaihdettava tai järjestettävä tarjouskilpailu, kun enimmäisaika tullut täyteen ensimmäisestä toimimisvuodesta lukien

3.1.3 Vaikutukset

Mainitut muutokset tilintarkastajan vaihtamista koskevassa lainsäädännössä ovat keskeisimmät kohdat ja tulevat vaikuttamaan merkittävästi alalla toimijoihin. Vaikka säädöksellä tavoitellaan parannuksia alan kilpailuun ja tehokkuuteen, on pakollinen rotaatio saanut jo asetuksen valmisteluvaiheessa osakseen kritiikkiä tilintarkastustaholta. Vuosina 1993–1994 KHT-yhdistyksen puheenjohtajana toiminut KHT Eero Suomela toteaa, että pakollinen rotaatio tulee aiheuttamaan useita ongelmia tilintarkastuksen laadun suhteen. Suureen yritykseen tutustuminen kestää useita vuosia ja tutkimusten mukaan tilintarkastuksen epäonnistumisen riski onkin tavallista korkeampi kahden ensimmäisen vuoden aikana. Lisäksi tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön motivaatio panostaa asiakassuhteeseen toimeksiannon viimeisinä vuosina ei olisi taloudellisesti kannattavaa, mikä voi näkyä asiakaspalvelun laadun heikentymisenä. (Tilintarkastus 3/2012, 19–20.)

Arrunada & Paz-Arez (1997, 31–41) ovat tutkineet pakollisen rotaation vaikutuksia tilintarkastustoimeksiantoihin ja niistä koituviin kustannuksiin. Tutkimuksessa esitetään, että pakollinen rotaatio kasvattaa sekä tilintarkastusta suorittavan tahon että tilin-

tarkastuksen kohteena olevan yhteisön kustannuksia. Tarkastettavalle yhteisölle koituu lisäkustannuksia pääosin kahdesta syystä varsinkin toimeksiannon ensimmäisiltä vuosilta. Tilintarkastaja joutuu käyttämään resursseja tutustuessaan yhtiöön ja totutelllessaan uusiin toimintatapoihin. Epäsuoria kustannuksia syntyy, kun tarkastettava yhteisö joutuu varsinkin toimeksiannon alkaessa sitomaan tavanomaista enemmän resurssejaan tilintarkastuksen alulle saattamiseen. Voimavaroja joutuu sitomaan muun muassa tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön valintaan ja materiaalien toimittamiseen. Lisäksi pakollisen rotaation aiheuttama kilpailun puute kasvattaa tilintarkastuksen kustannuksia. Tilintarkastajalle tai tilintarkastusyhteisölle koituu kustannuksia, kun varsinkin toimikauden ensimmäisiltä vuosilta saatava kate pienenee.

US GAO (United States General Accounting Office) teetti vuonna 2003 tutkimuksen, jolla pyrittiin selvittämään suurimpien tilintarkastusyhteisöjen mielipiteitä ja näkemyksiä pakollisen rotaation vaikutuksista. Tutkimuksesta selviää, että lähes kaikki suurimmat yhteisöt ovat sitä mieltä, että rotaation kustannukset tulisivat ylittämään sen hyödyt. Syynä tähän olisi tutkimuksen mukaan ainakin se, että tilintarkastustoimeksiantoa suorittava yhteisö tulisi hyvin todennäköisesti siirtämään avainosaamistaan muiden asiakkaiden toimeksiantoihin siinä vaiheessa, kun pakollinen yhteisön vaihto lähestyy. Kokeneiden henkilöiden jättäytyminen toimeksiannosta kasvattaisi tilintarkastuksen epäonnistumisen riskiä. Tutkimuksesta ilmenee myös, että pakollisella rotaatiolla olisi suoria vaikutuksia tarkastettavalle yritykselle aiheutuviin kustannuksiin. Lähes kaikkien tilintarkastusyhteisöjen mukaan tilintarkastuksen kustannukset toimeksiannon ensimmäisinä vuosina tulisi nousemaan yli 20 % korkeammiksi kuin myöhempinä vuosina, koska asiakastiedon hankinta tuottaisi ylimääräistä työtä. Myös markkinointikustannusten nousu tulisi kasvattamaan asiakkailta perittäviä tilintarkastuspalkkioita. Tilintarkastuksen kohteena olevien suurten yritysten kustannukset tulisivat todennäköisesti myös kasvamaan. Suurin osa Fortune 1000 -yrityksistä esitti, että kustannukset tilintarkastajan valinnassa ja tilintarkastusta tukevissa toimissa tulisivat nostamaan toimeksiannon ensimmäisen vuoden kustannuksia 17 % tai enemmän. (US GAO 2003, 5–6.)

Pakollista rotaatiota koskeva siirtymäsäännös aiheuttaa sen, että vuoden 2016 aikana on odotettavissa runsaasti tarjouskilpailuja, kun PIE-yhtiöiden tilikauden 2017 tilintarkastuksia jaetaan uusille tilintarkastusyhteisöille. Tarjouskilpailut aiheuttavat merkittäviä kustannuksia ja ne ovat myös hyvin työläitä niin mukana oleville tilintarkastusyhteisöille kuin tarkastettavan yhteisön johdolle. Suurten kansainvälisten konsernien tilintarkas-

tajan vaihto on hyvin työläs prosessi, joka aiheuttaa lisätyötä koko konsernin sisällä. Lisäksi tilintarkastuksen laatu perustuu pitkälti aikaisemman työn hyödyntämiseen ja asiakasyrityksen laaja-alaiseen tuntemiseen, jonka tilintarkastaja saavuttaa vasta työskenneltyään tietyn yhtiön tilintarkastajana useamman vuoden ajan. Näistä syistä tilintarkastajan tiheä vaihtaminen ei ole kummankaan osapuolen kannalta edullista. Lisäksi Suomessa voi syntyä tilanne, että potentiaalisia tilintarkastajaehdokkaita vaihtotilanteissa on vain yksi tai kaksi, kun osa yhteisöistä esimerkiksi tarjoaa asiakasyritykselle kiellettyjä palveluita. (Karttunen & Torniainen 2015, 15–16.)

Vaikka odotukset rotaatiopakon vaikutuksista näyttävät olevan jokseenkin epäileviä, voidaan sääntely nähdä myös uutena mahdollisuutena. Pajamo (2015) linjaa, tilintarkastusyhteisön rotaatiopakko on positiivinen asia, mutta kymmenen vuoden rotaatioväli on liian lyhyt. Pajamon mukaan olisikin toivottavaa, että Suomessa käytettäisiin jäsenvaltio-optio ja aikaraja asetettaisiin 20 vuoteen. Rotaation tavoitteena on varmistaa tilintarkastajan riippumattomuus, eikä riippuvuussuhteita pääse vielä kymmenen vuoden aikana kehittymään. Tämä jo siksi, että kymmenen vuoden aikana asiakasyrityksellä on kaksi päävastuullista tilintarkastajaa. Lisäksi tilintarkastustiimeissä on vilkas vaihtuvuus sisäisen tehtäväkierron vuoksi.

Tällä hetkellä markkinoilla näyttäisi vallitsevan tilanne, jossa yhtiöt kilpailuttavat tilintarkastuksensa 5–7 vuoden välein. Kilpailutuksen seurauksena tilintarkastajaa myös vaihdetaan melko usein. Tämä johtaa siihen, että tilintarkastusyhteisön rotaatiotiheys kasvaa ilman sääntelyäkin. Tilintarkastajan vaihdos tulisikin nähdä mahdollisuutena katsoa asioita uudesta näkökulmasta. Se ajaa tilintarkastajaa kehittämään omaa toimintaansa ja mahdollistaa myös sen, että tarjouskilpailun hävinnyt tilintarkastusyhteisö voi jatkossa tarjota asiakkaalle muita palveluita. Oman kilpailukyvyn ylläpitäminen onkin avainasemassa alalla, sillä tilintarkastajan vaihdokselle on aina jokin syy. (Pajamo 2015, 11.)

Näkemykset pakollisen rotaation hyödyistä alan kirjoittelun ja tutkimustulosten perusteella eroavat lainsäätäjien näkemyksistä ja tavoitteista. Lainsäätäjät tavoittelevat pakollisella rotaatiolla tilintarkastuksen laadun parantumista ja riippumattomuuden varmistamista, mutta näyttäisi siltä, että alalla vallitseva käsitys on, että pitkäkestoinen toimeksianto parantaa tilintarkastuksen laatua, kun tilintarkastaja oppii tuntemaan asiakasyrityksen laaja-alaisesti. Tutkimustulosten perusteella ei myöskään saada täydellistä tukea

sille, että pitkä toimeksianto ylipäättään vaarantaisi riippumattomuutta. Voidaan siis hyvinkin pohtia, onko rotaatiosääntelylle todellista tarvetta Suomessa.

3.2 Tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden kieltäminen

3.2.1 Aiheen esittely

Varsinkin suuret tilintarkastusyhteisöt tarjoavat asiakkailleen tilintarkastuksen ohella myös monia muita palveluita. Näillä muilla palveluilla saattaa olla yhteisön liiketoiminnalle hyvin suuri merkitys. Tilintarkastus on nykyään hyvin kilpailtu ala, joten yksittäisten toimijoiden on pyrittävä erottumaan kilpailijoistaan luomalla lisäarvoa asiakkaalle ja houkutuksena onkin tarjota palveluita tilintarkastusyhteisön henkilöstön ammattiosaamisen muilta osa-alueilta. Tarjotut palvelut voivat olla esimerkiksi arvonmäärittystä, verokonsultointia, riita-asioissa avustamista, lakipalveluita tai yritysjärjestelyä. Nämä niin sanotut neuvontapalvelut voidaan määritellä tehtäviksi, jotka tilintarkastaja suorittaa sopimuksen mukaan hyödyntäen omaa ammattiosaamistaan, koulutustaan, havaintojaan ja kokemustaan, ja käyttää yleensä analyttisiä menetelmiä ja tarkastelutapaa (Saarikivi 2000, 370).

KHT-yhdistys esittää tilintarkastusalan suosituksissa, että varmennuspalvelut, esimerkiksi tilintarkastus, eivät ole asiakkaankaan näkökulmasta ainoita hyödyllisiä palveluita, joita tilintarkastusyhteisöt voivat tarjota. Muiden kuin varmennuspalveluiden tuottaminen auttaa tilintarkastusyhteisöä saamaan paremman käsityksen asiakkaan toiminnasta ja riskiympäristöstä. (KHT-yhdistys 2005, 739.) Tilintarkastuksen oheispalveluille on myös luonnollista kysyntää. Saarikiven (2000, 386) mukaan varsinkin pienissä yhtiöissä ei yleensä ole ammattiosaamista laskentatoimen, vero-oikeuden tai yritys juridiikan osa-alueilla, joten on tarkoituksenmukaista hankkia näihin aihealueisiin liittyvät palvelut erityisasiantuntijalta. Suuremmissa yrityksissä palvelut kohdistuvat puolestaan erityisalueisiin, esimerkiksi informaatiojärjestelmiin, yritysjärjestelyihin ja taloushallinnon johtamiseen.

Toisaalta muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoaminen saattaa vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden, mikäli hän samanaikaisesti toteuttaa yhtiössä tilintarkas-

tuksen. Tilintarkastajan tulisikin aina ennen toimeksiannon vastaanottoa harkita, kuinka merkityksellisen riskin riippumattomuuden vaarantumiselle oheispalvelun tarjoaminen aiheuttaa. Joissakin tapauksissa riski saattaa olla niin merkittävä, että neuvontapalvelun tarjoamisesta tulee kieltäytyä. (KHT-yhdistys 2005, 741–742.)

3.2.2 Säädos

Riippumattomuuden vaarantumisen arviointi on viimekädessä subjektiivista harkintaa, ja asetuksella N:o 537/2014 pyritään varmistamaan se, että erilaisten palveluiden tarjoaminen samanaikaisesti ei todellisuudessa aiheuta merkittävää riskiä tilintarkastajan riippumattomuudelle. Säännökset kuitenkin rajoittuvat koko asetuksen tavoin käsittelemään PIE-yhteisöille tarjottavia muita kuin tilintarkastuspalveluita.

Asetuksessa säädetään, että PIE-yhteisön lakisääteistä tilintarkastusta suorittava tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö tai saman ketjun jäsen ei saa suoraan tai välillisesti tarjota tiettyjä palveluita unionissa sijaitsevalle tarkastettavalle yhteisölle tai sen unionissa sijaitsevalle emoyhteisölle tai määräysvallassa olevalle yhteisölle. Tämä rajoitus on voimassa tilintarkastustoimeksiannon alkamisesta tilintarkastuskertomuksen antamiseen. Palveluja ei myöskään saa tarjota tätä ajanjaksoa välittömästi edeltävänä tilikauteina, mikäli oheispalvelut käsittävät kiellettyjä oikeudellisia palveluja. (EU N:o 537/2014, 5 artikla 1 kohta.)

Asetuksella kiellettäviä muita kuin tilintarkastuspalveluita ovat:

- a. veropalvelut liittyen
 - i. verolomakkeiden täyttämiseen;
 - ii. palkkoihin liittyviin veroihin;
 - iii. tulleihin;
 - iv. julkisten tukien ja verokannustimien yksilöintiin, ellei laki edellytä tuen antamista;
 - v. veroviranomaisten suorittamien verotarkastusten tukemiseen, ellei laki edellytä tukemista;
 - vi. välittömien, välillisten ja laskennallisten verojen laskemiseen;
 - vii. veroneuvonnan antamiseen;
- b. yhteisön päätöksentekoon ja johtamiseen osallistumiseen liittyvät palvelut;

- c. kirjanpitoaineiston ja tilinpäätöksen laatiminen ja kirjanpito;
- d. palkanlaskentapalvelut;
- e. sisäisen valvonnan ja tietojärjestelmien suunnittelu, mikäli ne liittyvät taloudellisten tietojen laadintaan tai valvontaan;
- f. arvonmäärityspalvelut;
- g. oikeudelliset palvelut liittyen:
 - i. yleiseen oikeudelliseen neuvontaan;
 - ii. yhteisön puolesta käytäviin neuvotteluihin;
 - iii. asian ajamisen luonteisessa roolissa toimimiseen oikeudessa;
- h. sisäiseen tarkastukseen liittyvät palvelut;
- i. rahoitukseen, pääomarakenteeseen ja pääoman kohdentamisen sekä sijoitusstrategiaan liittyvät palvelut, pois lukien tilinpäätökseen liittyvät varmennuspalvelut;
- j. osakekaupan edistäminen, kaupankäynti osakkeilla ja osakkeisiin liittyvän merkintäsitoumuksen antaminen;
- k. henkilöstöpalvelut liittyen:
 - i. toimivaan johtoon;
 - ii. organisaatorakenteen suunnitteluun;
 - iii. kustannusseurantaan. (EU N:o 537/2014, 5 artikla 1 kohta.)

Jäsenvaltiot voivat omassa lainsäädännössään kieltää muitakin kuin mainittuja palveluita, mikäli katsovat, että ne voivat uhata tilintarkastajan riippumattomuutta. Jäsenvaltiot voivat myös sallia tiettyjä asetuksessa kiellettyjä palveluita, mikäli niillä ei ole suoraa vaikutusta tai on vain vähäinen vaikutus tarkastettavaan tilinpäätökseen ja mikäli palvelun tarjonnan aiheuttamien riskien arvioinnista on tehty esitys tarkastusvaliokunnalle annettavaan lisäraporttiin. (EU N:o 537/2014, 5 artikla 3 ja 2 kohta.)

Työ- ja elinkeinoministeriön mietinnössä (2015) Esitetään ehdotelma siitä, minkä palveluiden tarjoaminen tulisi jäsenvaltio-optioon vedoten sallia poiketen alkuperäisen asetuksen mustasta listasta. Tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö voisi ehdotuksen mukaan tarjota tilintarkastusasiakkaalleen arvonmäärityspalveluita, joihin ovat sallittuja myös arvonmäärityspalvelut aktuaaripalveluiden ja oikeudenkäynteihin liittyvien tukipalveluiden tarjoamisen yhteydessä. Edellytyksenä olisi kuitenkin se, että kyseisillä palveluilla ei ole suoraa tai vähäistä suurempaa vaikutusta tarkastettavaan tilinpäätökseen, vaikutus tarkastettavaan tilinpäätökseen dokumentoidaan kattavasti tarkastusva-

liokunnalle annettavassa lisäraportissa ja että tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö noudattaa riippumattomuusperiaatteita. Lisäksi tarkastusvaliokunnan tulee antaa lupa tarjota näitä palveluita arvioituaan tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön riippumattomuuteen kohdistuvat uhat ja varotoimet.

Lisäksi mietinnössä ehdotetaan, että tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö saisi jatkossakin tarjota tilintarkastusasiakkaalleen veropalveluita, jotka liittyvät julkisten tukien ja verovähennysten yksilöimiseen, verolomakkeiden täyttämiseen, avustamiseen verotarkastuksissa sekä välittömien verojen kuten tuloveron, välillisten verojen kuten arvonsäveron sekä laskennallisten verovelkojen ja -saamisten laskemiseen taikka veroneuvontaan.

3.2.3 Vaikutukset

Sääntelyn tavoitteena on lähtökohtaisesti riippumattomuuden varmistaminen, mutta todellisuudessa se tulee aiheuttamaan vaikutuksia myös tilintarkastusyhteisöjen operatiivisessa toiminnassa. Voimakas liitännäispalveluiden rajoittaminen saattaa supistaa tilintarkastajan työnkuvaa merkittävästi, millä saattaa olla hyvinkin negatiivisia vaikutuksia. Tehtäväkentän supistuminen voi heikentää tilintarkastajan ammattiosaamista ja hankaloittaa tilintarkastusyhteisön rekrytointiprosessia. Kaventunut tehtäväkenttä rajaa mahdollisesti pois mielenkiintoisia ja haastavia työtehtäviä, mikä alentaa alan houkuttelevuutta. (Linnainmaa 2012.) Vuopala (2014, 20) kuitenkin muistuttaa, että sääntely koskee vain PIE-yhtiöiden tilintarkastusta. Tilintarkastajien on jatkossakin mahdollista harjoittaa ammattiaan monipuolisessa ympäristössä, jossa vaativia työtehtäviä riittää.

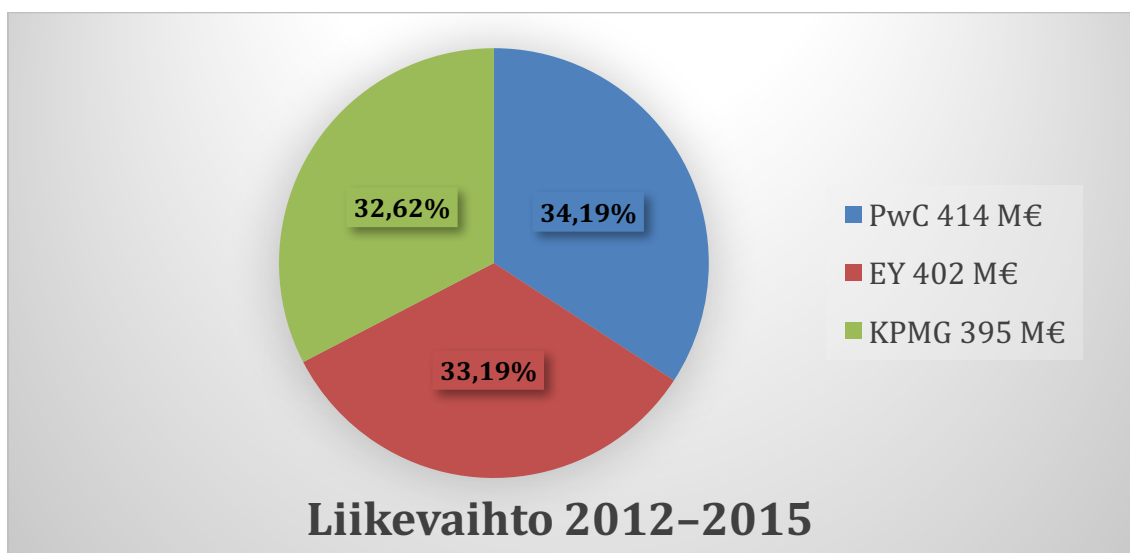
Tiettyjen palveluiden kieltäminen voi vaikuttaa myös tilintarkastusyhteisöjen kykyyn vastata asiakkaan tarpeisiin. Kun tilintarkastusyhteisöt eivät voi jatkossa kilpailla tarjoamalla palveluita, tulee kysymykseen yhteisöjen välinen hintakilpailu. Tämä saattaa heikentää palveluntarjonnan innovatiivista kehittelyä, mikä johtaa tilintarkastuksen heikentyneeseen laatuun. Seurauksena saattaa olla negatiivinen kierre, kun tilintarkastuksen koettu huonompi laatu asettaa jälleen painetta uudelle sääntelylle. (Knechel 2014, 26.) Lisäksi Suomessa tietyn toimialan ja erityiskysymysten osaajia on vähän. Rajoitukset voivat johtaa tilanteeseen, jossa asiakas ei voi hankkia haluamiaan palveluita niiltä tekijöiltä, joita se pitää alan parhaina. (Antonen 2015, 11.)

3.3 Muiden kuin tilintarkastuspalveluiden palkkiokatto

3.3.1 Aiheen esittely

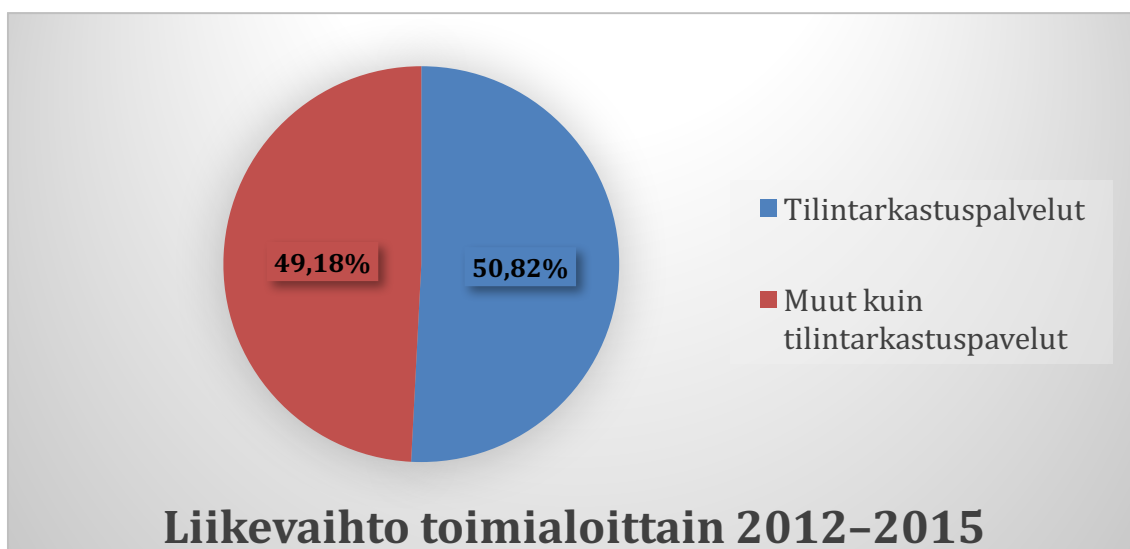
Monet tilintarkastusyhteisöt pyrkivät luomaan kilpailuetua tarjoamalla asiakkailleen yhä laaja-alaisempaa asiantuntemusta. Erityisesti suurten Big4-yritysten on merkittävän resurssiedun vuoksi kannattavaa tarjota muitakin kuin tilintarkastuspalveluita. Nykyään hyvin merkittävä osuus näiden yritysten liikevaihdosta koostuukin muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tuottamisesta asiakkaille.

Alla kuviossa on koottuna kolmen suurimman Big4-yrityksen tilinpäätöksistä ilmenevät kumulatiiviset liikevaihdot tilikausilta 2012–2015 (kuvio 1). Yksi Big4-yritys (Deloitte) on rajattu pois kuviosta, sillä kyseisen yhteisön liikevaihdon jakautumisesta eri toimialoihin ei ollut saatavilla tietoa. Alan kolme suurinta toimijaa ovat myyneet näinä neljänä tilikautena yhteensä noin 1211 miljoonan euron edestä palveluita, mutta yhteisöjen toiminnan laajuudet eivät ainakaan liikevaihdossa mitattuna juurikaan eroa toisistaan. Tilinpäätöksistä ilmenevät luvut tukevat kilpailuedun luomisen merkityksellisyyttä markkinaosuuksien jakautuessa tasaisesti kilpailijoiden välillä.

Kuvio 1: Kolmen suurimman Big4-yhtiön kumulatiiviset liikevaihdot vuosilta 2012–2015 (Tilinpäätökset 2012; 2013; 2014; 2015).

Seuraavassa kuviossa on koottuna samojen kolmen Big4-yhtiöiden tilikausien 2012–2015 liikevaihtojen jakautuminen eri toimialoittain (kuvio 2):

Kuvio 2: Kolmen suurimman Big4-yhtiön liikevaihdot toimialoittain vuosilta 2012–2015 (Tilinpäätökset 2012; 2013; 2014; 2015).

Tilinpäätösinformaation perusteella voidaan todeta, että hyvin merkittävä osuus ainakin näiden kolmen Big4-yrityksen liikevaihdosta tulee muista kuin tilintarkastuspalveluista. Muiden palveluiden kumulatiivinen osuus liikevaihdosta vuosina 2012–2015 oli noin 49 %, joten näistä palveluista perittävien palkkioiden rajoittamisen voidaan olettaa vaikuttavan merkittävästi laaja-alaista asiantuntemusta tarjoavien yhteisöjen toimintaan. Tilinpäätöstiedoista ilmeni myös, että muista palveluista perittävien palkkioiden osuus tilintarkastusyhteisöjen kokonaispalkkioista on kasvanut vertailuajanjakson aikana noin viisi prosenttiyksikköä. Varsinkin vuoden 2015 tilinpäätöstietojen mukaan liikevaihdossa mitattuna suurimman tilintarkastusyhteisön, EY:n muista kuin tilintarkastuspalveluista saamien palkkioiden osuus on kasvanut huomattavasti, noin 12 prosenttiyksikköä. Tämä viittaa siihen, että muita palveluita tuotetaan entistä hanakammin ja tilintarkastusyhteisöt ovat aiempaa riippuvaisempia niistä saamistaan palkkioista.

Tällä hetkellä muista kuin tilintarkastuksesta perittäviä palkkioita ei ole lainsäädännöllisin keinoin rajoitettu. Asetuksen 537/2014 4 artiklassa säädetään PIE-yhteisöjen lakisääteisen tilintarkastuksen toteuttavan tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön perimistä palkkioista. Artikla sisältää Suomen lainsäädäntöön uutena säännöksenä tulevan rajoituksen siitä, minkä suuruisia palkkioita tarkastettavalle yhtiölle tarjotuista muista kuin tilintarkastuspalkkioista saa periä.

3.3.2 Säädos

Asetuksessa 537/2014 säädetään, että mikäli PIE-yhteisön lakisääteistä tilintarkastusta suorittava tilintarkastaja tarjoaa tarkastettavalle yhteisölle muita sallittuja kuin tilintarkastuspalveluita vähintään kolmena perättäisenä vuotena, eivät niistä maksettavat palkkiot saa neljäntenä vuotena olla yli 70 % niiden palkkioiden keskiarvosta, jotka on maksettu lakisääteisestä tilintarkastuksesta kolmen viimeisen vuoden aikana. Tilintarkastuksesta maksetuissa palkkioissa otetaan huomioon myös tarkastettavan yhteisön emoyrityksen ja vaikutusvallassa olevan yrityksen sekä kyseessä olevan konsernitilinpäätöksen tarkastus. (EU N:o 537/2014, 4 artikla 2 kohta.)

Jäsenvaltiot voivat päättää, että palkkiokattoon voidaan antaa kahden vuoden ajaksi vapaus, mikäli sille on riittävät perustelut. Asetuksessa ei määritellä poikkeuslupa-oikeuttavia perusteita, mutta työ- ja elinkeinoministeriön mietinnössä (2015) mainitaan, että erityisluvan saamiseen saattaisi johtaa tilanne, jossa tilintarkastaja tarjoaa asiakkaalleen yritysjärjestelyihin tai muihin yhtiöoikeudellisiin tilanteisiin kuten pääomamarkkinatransaktioihin, esimerkiksi listautumiseen liittyviä palveluita. Nämä palvelut voisivat olla esimerkiksi listalleottoesitteisiin, comfort letter -asiakirjoihin tai proforma-informaation tuottamiseen liittyviä toimeksiantoja. Mikäli perusteet ovat asianmukaiset, voi Tilintarkastusvalvonta myöntää poikkeusluvan peria asetuksessa mainittuja korkeampia palkkioita näistä palveluista (EU 537/2014).

3.3.3 Vaikutukset

EU-asetuksen yksi tavoite on lisätä kilpailua tilintarkastusmarkkinoilla, mutta muista palveluista perittäville palkkioille asetettavalla palkkiokatolla saattaa todellisuudessa olla jopa päinvastaisia vaikutuksia. Palkkiokaton asettaminen saattaa rajoittaa tiettyjen tilintarkastusyhteisöjen mahdollisuutta osallistua tarjouskilpailuihin, mikä ei edistä kilpailun lisäämisen tavoitetta. (Ignatius 2014.) Palkkiokaton asettaminen saattaa aiheuttaa myös sen, että tilintarkastusyhteisö ei pysty tarjoamaan asiakkaalle tiettyjä palveluita, jotka olisivat merkityksellisiä tilintarkastuksen kannalta. Lisäksi säännöksen implementointiin liittyy useita merkittäviä haasteita, kuten se, miten palkkiokattoa todellisuudessa sovelletaan monikansallisiin yrityksiin, joissa useita palveluita tuotetaan paikallisissa yksiköissä. (Ernst & Young 2013, 3.)

Toisaalta palkkiokaton asettamisella nähdään olevan myös mahdollisia positiivisia vaikutuksia. Vaikka ei ole täysin selvää, onko palkkiokatto tehokas keino tilintarkastajan riippumattomuuden varmistamisessa, voidaan kuitenkin olettaa, että muista palveluista saatujen palkkioiden kokonaismäärän alentamisella on positiivinen vaikutus riippumattomuuden varmistamiseen. (Ratzinger-Sakel & Schönberger 2015, 21.)

Palkkiokatolla voi olla vaikutuksia niin tilintarkastusyhteisöjen kuin tarkastettavan yhteisönkin toimintaan. Tilintarkastusyhteisölle kustannuksia voi syntyä menetettyjen toimeksiantojen muodossa, mutta myös tarkastettavan yhteisön kustannukset saattavat nousta, kun resursseja joudutaan kohdistamaan uuden palveluntarjoajan etsimiseen. Myös uuden tahon perehdyttäminen yhteisön toimintaan voi sitoa yrityksen voimavaroja pois muusta toiminnasta.

3.4 Tarkastusvaliokunnan rooli

3.4.1 Aiheen esittely

Tarkastusvaliokunta on yhteisön hallituksen perustama toimielin, jonka tarkoitus on auttaa hallitusta yrityksen taloudellisen raportointijärjestelmän oikeellisuuden valvonnassa ja näin varmistaa osakkeenomistajien sekä muiden sidosryhmien etujen toteutuminen (PwC 2003, 6). Tarkastusvaliokunta on perustettava yrityksissä, jonka liiketoiminnan laajuus aiheuttaa sen, että taloudellista raportointia ja valvontaa käsitteleviä asioita tulee valmistella hallitusta pienemmällä kokoonpanolla (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010, 14). Valiokunta kykenee hallitusta tehokkaammin toimimaan erityistehäviensä parissa, kun se pystyy keskittämään aikansa ainoastaan omaan vastuupiiriinsä kuuluville asioille (PwC 2003, 8).

Tarkastusvaliokunta tulee koostaa jäsenistä, joiden asiantuntemus on riittävä sille kuuluvien asioiden hoitamiseksi. Tarkastusvaliokunnalla tulee olla esimerkiksi liikkeenjohdolliseen kokemukseen perustuvaa asiantuntemusta laskentatoimesta, tilintarkastuksesta, kirjanpidosta sisäisestä tarkastuksesta tai tilinpäätöskäytännöistä. Lisäksi jäsenten tulee olla riippumattomia yhtiöstä ja ainakin yhden jäsenen tulee olla myös riippumaton merkittävistä osakkeenomistajista. (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010, 14.)

Tarkastusvaliokunnan tehtävät voivat koostua useasta eri painopistealueesta. Tyypilliset velvollisuudet voivat liittyä esimerkiksi taloudelliseen raportointiin, riskienhallintaa ja sisäiseen valvontaan, sisäiseen tarkastukseen, tehokkaan toiminnan ylläpitoon ja mitaamiseen, tiedonkulkuun ja raportointiin, viranomaisnormituksiin sekä tilintarkastukseen. Yksi tarkastusvaliokunnan painopistealueista on siis tilintarkastukseen liittyvien asioiden hoitaminen, kuten tilintarkastajan valinta, palkkioiden määrittäminen, tarkastuksen laajuuden arviointi, tilintarkastajan riippumattomuuden varmistaminen, merkittävien tilintarkastushavaintojen käsittely sekä tilintarkastajan työn arviointi. Tarkastusvaliokunta tulee varmistaa se, että yhtiön tilintarkastajat kykenevät mahdollisimman luotettavasti antamaan näkemyksensä tilinpäätöstietojen oikeellisuudesta sekä sovellettavien sääntöjen ja määräysten noudattamisesta. Siksi ennen tilintarkastajan valintaa lautakunnan tulee pohtia mahdollisen tilintarkastajan pätevyyttä ja asiantuntemusta yhtiön toimialasta sekä arvioitava tilintarkastajan riippumattomuuden toteutumista. Tarkastusvaliokunta antaa esityksen suosittelemastaan tilintarkastajasta hallitukselle, joka tavallisesti esittää tilintarkastajaa valittavaksi yhtiökokouksessa. (PwC 2003, 7; 39.)

Kun tilintarkastaja on valittu, tulee tarkastusvaliokunnan arvioida tilintarkastajalle maksettavan palkkion kohtuullisuutta suhteessa tilintarkastuksen ammattitaitoiseen toteuttamiseen sekä arvioida tilintarkastajan ehdotusta tilintarkastuksen laajuudesta ja riskianalyysin perusteella asettavista tarkastuksen painopistealueista. Lisäksi tarkastusvaliokunnan tulee arvioida tilintarkastuksen aikana ilmenneitä havaintoja ja varmistaa, että johto on antanut oman vastineensa näihin havaintoihin liittyen. (PwC 2003, 41–42.)

Tarkastusvaliokunta on siis olennainen osa yhtiön tilintarkastuksen luotettavaa ja tehokasta järjestämistä ja valvontaa. Kuitenkin tarkastusvaliokunnan järjestäytymistä ja vastualueita säädellään lähtökohtaisesti suosituksilla. Uusi tilintarkastuslaki muuttaa tarkastusvaliokunnan vastuut vahvemmin säädellyiksi tehtäviksi, millä tullee olemaan vaikutuksia tilintarkastusmarkkinoiden toimintaan.

3.4.2 Säädos

Uudessa tilintarkastuslaissa tullaan säätämään tarkastusvaliokunnan tehtävistä nykyistä laajemmin. Merkittävimmät muutokset koskevat tilintarkastajan valintaprosessia, mutta esimerkiksi lakisääteisen tilintarkastajan muiden palveluiden tarjoamisen seuranta tulee

myös olemaan tarkastusvaliokunnan vastuulla. Lakisääteistä tilintarkastusta suorittava tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö voi tarjota muita sallittuja palveluita tarkastettavalle yhteisölle, mikäli tarkastusvaliokunta on antanut siihen luvan arvioituaan ensin asianmukaisesti riippumattomuuteen liittyvät uhat sekä niihin kohdistetut varotoimet (EU 537/2014 5 artikla 4 kohta.)

Asetuksessa 537/2014 (16 artikla) säädetään PIE-yhtiöiden lakisääteisen tilintarkastajan valinnasta. Tarkastusvaliokunnan tulee antaa hallinto- tai valvontaelimelle suositus lakisääteisien tilintarkastajien tai tilintarkastusyhteisöjen valitsemiseksi. Mikäli kyseessä ei ole tilintarkastustoimeksiannon uusiminen, suosituksen tulee olla perusteltu ja sisällettävä ainakin kaksi vaihtoehtoa. Lisäksi tarkastusvaliokunnan tulee antaa asianmukainen perustelu siitä, mitä vaihtoehtoa se pitää etusijalla. Ehdotuksessa on myös ilmoitettava, että siihen ei vaikuta mikään sellainen yhteisön ja kolmannen osapuolen välinen sopimuslauseke, joka rajoittaisi tilintarkastajan valinnan tiettyihin luokkiin tai tietyissä luettelossa mainittuihin tilintarkastajiin tai tilintarkastusyhteisöihin.

Tarkastusvaliokunnan suositus on laadittava valintamenettelyn jälkeen ja valintamenettelyn tulee noudattaa seuraavia periaatteita (EU 537/2014, 16 artikla):

- Tarkastettava yhteisö voi pyytää tilintarkastuspalveluihin liittyvän tarjouksen keltä tahansa rotaatiosäännöksen perusteella tarkastuskelpoiselta tilintarkastajalta tai tilintarkastusyhteisöltä. Tarjouskilpailussa ei saa sulkea pois tilintarkastusyhteisöä, joka on saanut alle 15 % tilintarkastuspalkkioiden kokonaismäärästä PIE-yhteisöiltä edellisen kalenterivuoden aikana kyseisessä jäsenvaltiossa.
- Tarjouskilpailuun valittaville tilintarkastajille ja tilintarkastusyhteisöille on laadittava tarjouspyyntöasiakirjat, joissa annetaan käsitys tarkastettavan yhteisön liiketoiminnan luonteesta ja suoritettavan tilintarkastuksen tyypistä. Asiakirjoissa on esiteltävä avoimet ja syrjimättömät valintaperusteet. Tarkastettavan yhteisön tulee noudattaa näitä periaatteita arvioidessaan tilintarkastajien tai tilintarkastusyhteisöjen tekemiä tarjouksia.
- Tarkastettava yhteisö saa vapaasti päättää valintamenettelystä ja se saa käydä menettelyn aikana suoria neuvotteluja kiinnostuneiden tarjoajien kanssa.
- Mikäli toimivaltaiset viranomaiset edellyttävät valittavalta tilintarkastajalta tai tilintarkastusyhteisöltä tiettyjen laatuvaatimusten noudattamista, on nämä laatuvaatimukset esitettävä tarjouspyyntöasiakirjalla.

- Tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen tekemiä tarjouksia on arvioitava ennalta määriteltyjen valintaperusteiden pohjalta. Valintamenettelyn päätelmistä tulee laatia raportti, joka tarkastusvaliokunnan on vahvistettava. Tarkastettavan yhtiön ja tarkastusvaliokunnan on otettava huomioon tilintarkastuksen laadunvalvonnassa esitetyt havainnot ja päätelmät, jotka koskevat tarjouksen antaneita tilintarkastajia tai tilintarkastusyhteisöjä.
- Tarkastettavan yhteisön on kyettävä pyydettyä osoittamaan toimivaltaiselle viranomaiselle, että valintamenettely on ollut tasapuolinen.

Näiden periaatteiden noudattamisesta vastaa tarkastuslautakunta.

Tarkastettavan yhteisön yhtiökokoukselle esitetty ehdotus valittavasta tilintarkastajasta tulee sisältää tarkastusvaliokunnan suositus ja sen etusijalla pitämä vaihtoehto. Mikäli ehdotettu tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö poikkeaa tarkastusvaliokunnan ensisijaisesta suosituksesta, on annettava perustelu sille, miksi suositusta ei ole noudatettu. Hallintoelimen ehdottaman tilintarkastajan on kuitenkin pitänyt osallistua tilintarkastajan valintamenettelyyn. (EU 537/2014, 16 artikla.)

Tarkastusvaliokunnan vastuulla tulee lisäksi olemaan lakisääteisen tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön rotaation valvominen. Uuden tilintarkastuslain perusteella sovellettavaa toimeksiannon enimmäiskesto voidaan pidentää ainoastaan, mikäli tarkastettavan yhteisön hallinto- tai valvontaelin tarkastusvaliokunnan suosituksesta esittää yhtiökokoukselle, että toimeksiantoa jatketaan, ja tämä ehdotus hyväksytään. (EU 537/2014, 17 artikla 5 kohta.)

3.4.3 Vaikutukset

Tarkastusvaliokunnan roolin kasvaminen tulee johtaa tilintarkastajien ja tarkastusvaliokuntien tiiviimpään yhteistyöhön, kun esimerkiksi tarjottavat muut palvelut tulee hyväksyttävä tarkastusvaliokunnalla. Lisäksi tilintarkastajan riippumattomuuden arvioinnin tehtäväkenttä hajautuu, kun vastuu riippumattomuuden toteutumisen varmistamisesta on yhä vahvemmin myös tarkastusvaliokunnan harteilla. (Antonen 2015, 11.)

Sääntelyn kiristämiseksi ei kuitenkaan välttämättä olisi välitöntä tarvetta. Ignatius (2014) toteaa, että yhtiöiden hallitukset ja tarkastusvaliokunnat ovat tähänkin asti käy-

neet vuosittain keskustelua tilintarkastuksen laadullisesta ja hinnallisesta kilpailukyvyystä ja siitä, on tilintarkastajan vaihtamiselle tarvetta. Myöskään tilintarkastusalan kilpailun lisäämisen tavoite saattaa Ignatiuksen mielestä jäädä saavuttamatta, sillä rotaatiopakko ja muille palveluille asetettava palkkiokatto saattavat estää osaa tilintarkastusyhtiöistä osallistumasta tarjouskilpailuihin.

3.5 Uusi tilintarkastuslaki ja tilintarkastajan riippumattomuus

Yksi uuden tilintarkastuslain merkittäviä tavoitteita on tilintarkastajan riippumattomuuden varmistaminen. Kuhunkin tutkielmassa käsiteltyyn tilintarkastuksen osa-alueeseen, toimeksiannon keston, muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamiseen, muista palveluista perittäviin palkkioihin ja tarkastusvaliokunnan rooliin liittyy riippumattomuutta vaarantavia tai vahvistavia tekijöitä. Uudella sääntelyllä pyritään ehkäisemään mahdollisia riskitekijöitä ja näin parantamaan tilintarkastajan raportoinnin luotettavuutta.

Alla taulukossa (taulukko 2) on koostettuna tilintarkastuksen osa-alueet sekä niihin liittyvät riippumattomuutta vaarantavat tekijä, joita tutkielman teoriaosuudessa käsiteltiin. Näitä riippumattomuutta vaarantavia tekijöitä olivat:

1. Henkilökohtainen intressi tai riippuvuus
2. Tilintarkastajan valintariski
3. Muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoaminen
4. Toimeksiannon kesto
5. Painostuksen riski
6. Asianajon riski

Lisäksi taulukossa esitellään lyhyesti kuhunkin tilintarkastuksen osa-alueeseen liittyvän sääntelyn pääkohdat.

Taulukko 2. Uusi tilintarkastuslaki ja tilintarkastajan riippumattomuus

Tilintarkastuksen osa-alue	Riippumattomuutta vaarantavat tekijät	Säätelyn pääkohdat
Toimeksiannon kesto	Henkilökohtainen intressi tai riippuvuus, painostuksen riski, toimeksiannon kesto.	Lähtökohtaisesti 10 vuotta. Mahdollisuus pitkittää tarkastusvaliokunnan hyväksynnällä enintään 24 vuoteen.
Muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoaminen	Henkilökohtainen intressi tai riippuvuus, painostuksen riski, asianajon riski, muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoaminen.	Uusi tilintarkastuslaki tulee kieltämään useita riippumattomuutta uhkaavia palveluita.
Muista kuin tilintarkastuspalveluista saadut palkkiot	Henkilökohtainen intressi tai riippuvuus, painostuksen riski.	Enimmäispalkkio 70 % kolmena edellisvuotena lakisääteisestä tilintarkastuksesta perittyjen palkkioiden keskiarvosta.
Tarkastusvaliokunnan rooli	Tilintarkastajan valintariski, toimeksiannon kesto, muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoaminen.	Tilintarkastajan valintamenettely, pakollisen rotaation soveltamisen valvonta, muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen valvonta, sallittujen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden palkkiokaton valvonta.

4 UUDISTUVAN TILINTARKASTUSLAIN VAIKUTUS RIIPPUMATTOMUUTEEN – TILINTARKASTAJAN NÄKÖKULMA

Tutkielman empiirinen osuus koostuu kolmesta asiantuntijahaastattelusta. Haastateltaviksi on valittu KHT-tilintarkastajia ja kukin heistä on Big4-yhteisön partneri. Haastateltavat ovat kokeneita ja korkeassa asemassa toimivia asiantuntijoita, joten heidän näkemyksensä edustavat hyvin tilintarkastusalan ammattilaisen näkökulmaa. Seuraavaksi esitellään haastateltavien taustatiedot omissa kappaleissaan.

Asiantuntija 1 on toiminut tilintarkastajana vuodesta 1983 ja KHT-tilintarkastajana vuodesta 1990 lähtien. Hänestä tuli Big4-yhteisön partneri vuonna 1994 ja on toiminut kyseisen tilintarkastusyhteisön hallituksen jäsenenä sekä hallituksen puheenjohtajana useina vuosina. Lisäksi hän on toiminut muun muassa KHT-yhdistyksen hallituksen puheenjohtajana kolmen vuoden ajan. Hänen asiakkaisiinsa kuuluu pääosin listayhtiöitä, perheyhtiöitä sekä julkisyhteisöjä. Haastattelu toteutettiin asiantuntijan kotona.

Asiantuntija 2 on ollut tilintarkastusalalla 18 vuotta ja niistä 14 vuotta hän on toiminut KHT-tilintarkastajana. Hänestä tuli partneri edustamassaan tilintarkastusyhteisössä vuonna 2011 ja hänen asiakaskuntansa koostuu pääosin listayhtiöistä sekä perhe- ja kasvuyrityksistä. Haastattelu toteutettiin asiantuntijan työpaikalla.

Asiantuntija 3 on toiminut tilintarkastajana 28 vuotta ja Big4-yhteisön partneriksi hänet nimitettiin vuonna 2002. Asiakkaina hänellä on pääosin pörssiyhtiöitä, pääomasijoittajien kohdeyhtiöitä, teknologiayhtiöitä sekä perheyhtiöitä. Haastattelu tehtiin asiantuntijan työpaikalla.

4.1 Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön pakollinen rotaatio PIE-yhteisön lakisääteisessä tilintarkastuksessa

Tilintarkastusyhteisön pakollisen rotaation tuomat vaikutukset eivät välttämättä tule olemaan kovinkaan dramaattisia, sillä suuri osa PIE-yhteisöistä on jo viime vuosien

aikana soveltanut säännöllistä tilintarkastuksen kilpailuttamista, eikä saman tilintarkastusyhteisön jatkaminen vuodesta toiseen ole enää ollut itsestäänselvyys. Muutoksen todellisia vaikutuksia pienentää myös se, että mikäli maakohtaista optiota sovellettaessa sama tilintarkastusyhteisö pärjää tarjouskilpailussa, saa se jatkaa tehtävässään 20 vuotta, mikä on jo hyvin pitkä aika nykymarkkinoilla. Lisäksi tilintarkastusyhteisöjen on jo nykyisen sääntelyn puitteissa vaihdettava päävastuullista tarkastajaa seitsemän vuoden välein, vaikka toimeksianto jatkuisikin pidempään. Todellisuudessa tässä vaiheessa tilintarkastajan suhde asiakkaan johtoon on kestänyt jo jopa kymmenen vuotta, kun asiakkaan kanssa on rakennettu pohjaa tilintarkastussuhteelle. Tämä vaatimus turvaa riippumattomuutta jo nykyisellään. (Asiantuntija 1.) Myös Asiantuntija 2 on samoilla linjoilla. Pääosin PIE-yhteisöt ovat kilpailuttaneet tilintarkastuksensa viimeistään siinä vaiheessa, kun päävastuullinen tilintarkastaja on vaihtunut. Vaikutukset voivat merkittävimmin näkyä niiden yhtiöiden kohdalla, jotka ovat perinteisesti jatkaneet vuodesta toiseen samalla tilintarkastusyhteisöllä. Nämä yhtiöt ovat kuitenkin selkeä vähemmistö. Toisaalta pakollisen rotaation voidaan ajatella vaikuttavan myös toiseen suuntaan. Kun aikaisemmin PIE-yhtiöt ovat kilpailuttaneet tilintarkastuksensa noin seitsemän vuoden välein, voi kilpailutusväli tulevaisuudessa pidentyä kymmeneen vuoteen. Tarkastettavat yhtiöt saattavat helposti ajatella, että säädetty rotaatioväli takaa automaattisesti tilintarkastajan riippumattomuuden. Tällöin yrityksille on turvallista ja hallinnollisesti helpointa toteuttaa tilintarkastuksen kilpailutus kymmenen vuoden välein. (Asiantuntija 3.)

Vaikka muutos ei välttämättä tule olemaan todellisuudessa kovin merkittävä, on tilintarkastusyhteisöjen hyvä varautua tulevaan. Yhteisöissä onkin jo alettu kartoittamaan PIE-asiakkuuksia ja niiden päättymisaikatauluja. Näin tiedetään, milloin mistäkin asiakkuudesta on viimeistään luovuttava, mutta myös se, milloin muiden tilintarkastusyhteisöjen tarkastamia PIE-yhteisöjä avautuu kilpailulle. Ennakoiminen mahdollistaa sen, että voidaan hyvissä ajoin suunnitella, mille PIE-yhteisölle halutaan tarjota tilintarkastuspalveluita tulevaisuudessa ja mille yhteisöille muita palveluita. Ennustettavuus auttaa myös tulevaisuuden liikevaihdon ja työmäärän arvioimisessa. (Asiantuntija 1.) Toimeksiantojen kilpailutusta on tiedossa jo hyvin lyhyelläkin aikavälillä. Seuraavan kolmen vuoden aikana yllättävän monen PIE-yhteisön on kilpailutettava tilintarkastuksensa lakimuutoksen vuoksi. Se, onko tämä hyvä asia, riippuu siitä, kenen näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Joillekin tilintarkastusyhteisöille kilpailutus avaa uusia markkinoita, kun taas toisilta se sulkee asiakkaita pois. (Asiantuntija 2.)

Pitkällä aikavälillä on odotettavissa Big4-yhtiöiden, tai ainakin kolmen suurimman tilintarkastusyhteisöjen markkinaosuuksien tasoittumista. Tällä hetkellä PIE-yhtiöiden tilintarkastusmarkkinoita hallitsevalla yhteisöllä on noin 40 % markkinaosuus, mutta kymmenen vuoden kuluttua on epätodennäköistä, että millään tilintarkastusyhteisöllä on merkittävästi yli 30 % PIE-yhtiöiden tilintarkastustoimeksiannoista. (Asiantuntija 2.)

Pitkän toimeksiannon aikana välit asiakasyrityksen johtoon lähentyvät väistämättä. Läheiset välit eivät kuitenkaan välttämättä ole merkittävä riippumattomuuden uhka, sillä varsinkaan pörssiyritysmaailmassa ei tilintarkastajalla tai yritysjohdolla ole varaa ajatella suhteita kaveripohjalta. Läheiset välit voidaan nähdä ennemminkin ehdottomana edellytyksenä laadukkaana tilintarkastuksen kannalta. Asiapohjaisen argumentoinnin ja erilaisten näkemysten tehokkaan esittämisen pohjana ovat hyvät henkilökemiat ja vastapuolen hyvä tunteminen (Asiantuntija 3.) Tilintarkastajan tuleekin huolehtia siitä, että välit ovat asialliset ja hyvät, mutta joissakin tapauksissa liian läheisiä välejä on toki syytä välttää, sillä ne voivat johtaa näkyvän riippumattomuuden vaarantumiseen, vaikka todellista riskiä mielen riippumattomuuden vaarantumiselle ei olisikaan. Liian läheisten välien syntymistä ehkäisee kuitenkin tälläkin hetkellä päävastuullisen tilintarkastajan kierrättäminen, kun ainakin allekirjoittavan tilintarkastajan välit johtoon pysyvät ammatillisina. (Asiantuntija 1.)

Henkilösuhteita tarkasteltaessa voidaan pohtia sitä, mikä määrittää liian läheiset välit. Laadukkaana tilintarkastuksen edellytys on se, että tilintarkastaja tuntee asiakkaansa hyvin. Esimerkiksi joissain perheyrytyksissä on saattanut olla sama tilintarkastaja jo vuosikymmeniä ja tilintarkastus on ollut osaksi hyvien välien ansiosta laadukasta ja luotettavaa, mutta kun yhtiö listautuu, ei toimeksiannon jatkaminen yhtäkkiä olekaan sallittua. Nykyään asiakkaan johdon kanssa ei saa esimerkiksi tehdä yhteisiä matkoja, koska se saattaa näyttää ulospäin riippumattomuutta uhkaavalta toiminnalta. Tilintarkastajan näkökulmasta tämäkään ei kuitenkaan ole osoitus riippuvuussuhteesta toimeksiannossa. Läheiset suhteet riippumattomuuden uhkakuvana ovatkin lähtökohtaisesti riski näkyvän riippumattomuuden, ei niinkään mielen riippumattomuuden kannalta. Joskus saattaa jopa olla mahdotonta löytää tilintarkastukseen tekijää, joka ei jollain tapaa tuntisi asiakkaan johtoa, sillä Suomi on pieni maa ja tietyt samat henkilöt voivat olla merkittävässä asemassa useissa yhtiöissä. (Asiantuntija 2.)

Pahimmassa tapauksessa pitkä toimeksianto saattaisi tietyissä olosuhteissa aiheuttaa sen, että liian läheiseksi, jopa ystävyydeksi asti syventyneet välit alentavat tilintarkastajan kykyä sietää johdon painetta (Asiantuntija 1). Toisaalta voidaan ajatella, että mitä paremmin tuntee vastapuolen, sitä helpompi hänelle on sanoa vastaan. Tutun henkilön painetta olisi siis helpompi vastustaa. Lisäksi mikäli suhde on heikolla pohjalla, voi olla vaikea vastustaa johdon esityksiä, sillä uudessa suhteessa on hankala arvioida, mitä uhkauksia johto todellisuudessa aikoo toteuttaa. Minkäänlaisessa suhteessa johdon painostuksen ei tulisi antaa vaikuttaa tilintarkastajan objektiiviseen ajatteluun, mutta painostuksen käsittely on yksilöllistä, ja saattaa olla, että painostuskeinoilla voidaan tietyissä tapauksissa vaikuttaa tilintarkastuksen lopputulokseen. Lähtökohtana on, että tilintarkastusyhteisön maine koetaan tärkeämmäksi kuin yksikään yksittäinen asiakas, joten painostuksen ei saisi antaa vaikuttaa tilintarkastajan vaihtamisenkaan uhalla. (Asiantuntija 2.) Asiantuntija 3 puolestaan toteaa, ettei koe johdon painostusta merkittäväksi riippumattomuuden uhatekijäksi, sillä sitä ei juurikaan ole aistittavissa suomalaisten yhtiöiden johdon puolelta. Lähinnä tilintarkastaja saattaa kokea johdon eriävät mielipiteet henkilökohtaisena painostuksena, vaikka se ei sitä olisikaan.

Pakollisen rotaation vaikuttavuutta tilintarkastajan riippumattomuuteen on ennalta vaikea arvioida. Ensinnäkin tulee miettiä, ovatko toimeksiantojen kestot olleet ylipäättään ongelma. Toiseksi tulee pohtia, miten yritysten käytännöt tulevat jatkossa muuttumaan. Suuri osa PIE-yhtiöistä kilpailuttaa tilintarkastuksensa noin viiden vuoden välein jo nykyiseltäänkin, mutta miten ne toimivat jatkossa? Aletaanko tilintarkastuksia kilpailuttaa tulevaisuudessa kymmenen vuoden välein? Muutosten tavoitteet ja lähtökohdat ovat oikeansuuntaiset, mutta todelliset vaikutukset ovat vielä arvoitus. Oletus kuitenkin on, että uudistuva lainsäädäntö voi turvata riippumattomuuden tilanteissa, joissa mahdollisia ongelmia nähdään olevan. (Asiantuntija 1.) Asiantuntija 2 esittää, että mikäli lainsäätäjien tahtotila olisi puhtaasti riippumattomuuden varmistaminen, olisi parempi vaihtoehto ollut Ranskan malli, jossa tilintarkastaja valitaan tietyksi ajanjaksoksi kerrallaan. Tilintarkastaja toimii ajanjakson loppuun johdon mielipiteistä huolimatta, jonka jälkeen uusi tilintarkastaja valitaan tehtävään. (Asiantuntija 2.) Tällaisessa tilanteessa riippumattomuuden riskit saataisiin tehokkaasti eliminoitua, kun johdolla ei ole painostuskeinoja, eikä tilintarkastajalla painetta tai edes mahdollisuutta varmistaa toimeksiannon jatkuvuutta toimikauden jälkeen.

4.2 Tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden kieltäminen

Tilintarkastajan näkökulmasta tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen kieltäminen tilintarkastusasiakkaalle aiheuttaa sen, että asiakkuuksia tullaan segmentoimaan uudelleen. Tilintarkastusyhteisöt käyvät läpi PIE-asiakaskantaansa ja tekevät päätöksiä siitä, haluavatko ne tulevaisuudessa tarjota asiakkailleen lakisääteisiä tilintarkastuspalveluita vai muita palveluita. Joissakin tapauksissa tietyille asiakkaille tuote-tuista konsultointipalveluista saadut palkkiot ovat niin merkittäviä, että perinteistä tilintarkastusta ei ole katteellisesti järkevä tarjota. Tällöin voidaan jättäytyä tilintarkastuskilpailutuksesta kokonaan pois tai pohtia sitä, millaisella tarjouksella kilpailuun ollaan halukkaita lähtemään. (Asiantuntija 1; Asiantuntija 2.) Toisaalta tätä segmentointia valmistellessaan tulee tilintarkastusyhteisöjen noudattaa varovaisuutta ja muistaa, että loppujen lopuksi asiakas päättää, millaisia palveluita kultakin tarjoajalta hankitaan. Mikäli tilintarkastusyhteisöt liian innokkaasti ilmoittavat, etteivät ei aio osallistua tilintarkastuskilpailuun siksi, että kokevat muiden palvelujen tarjoamisen itselleen kannattavammaksi, saattaa asiakasyritys kokea sen hyökkäävänä tai jopa ylimielisenä. Jo nyt on tullut esiin tapauksia, joissa yritykset ovat ilmoittaneet tilintarkastusyhteisöille, etteivät aio hankkia jatkossa mitään palveluita kyseisiltä tarjoajilta, sillä niiden on koettu asettuneen liikaa päätöksentekijän asemaan. Tämän vuoksi olisi tärkeää, että tilintarkastusyhteisöt keskustelisivat yritysjohdon kanssa siitä, millaisessa roolissa se tilintarkastajan tulevaisuudessa näkee ja antaa asiakkaalle täysi mahdollisuus valita palveluntarjoaja juuri siihen tehtävään, missä sillä nähdään olevan eniten tarjottavaa lisäarvoa. (Asiantuntija 3.)

Jaottelu tilintarkastusasiakkaisiin ja muihin asiakkaisiin johtanee osittaiseen markkinoiden uudelleenjakamiseen, kun tilintarkastusyhteisöt eivät enää tarjoa palveluitaan samoille asiakkailleen. Uudelleenjako saattaa aiheuttaa suuriakin muutoksia tilintarkastusyhteisöjen liikevaihtoissa. Asiakaskunnan jakaminen johtaa myös siihen, että yhteisöjen on löydettävä uusia markkinointikanavia muille kuin tilintarkastuspalveluille. Perinteisesti lakisääteisen tilintarkastuksen suorittaminen on ollut hyvä keino myydä myös muita palveluita, joille on mahdollisesti ilmaantunut tarve tilintarkastuksen aikana. (Asiantuntija 1.) Tilintarkastuspalveluiden hinnan voidaan arvella nousevan, kun palveluja myydään tulevaisuudella tiedostaen, että asiakkaalle ei tarkastuksen yhteydessä voida myydä muita palveluita. Tilintarkastusyhteisöt pyrkivät nyt täyttämään menetettyjen oheispalvelupalkkioiden jättämän kuilun kannattavammilla tilintarkastuspalveluilla.

(Asiantuntija 1; Asiantuntija 2.) Vaikka tilintarkastuksen suorittava taho ei tulevaisuudessa voikaan tarjota asiakkaalleen tiettyjä liiketoiminnan kannalta tärkeitä oheispalveluita, on niistä jatkossakin keskusteltava johdon kanssa. Jotta tilintarkastusalan asiakaspalvelun taso pysyisi entisellään, tulisi tilintarkastajan avata johdolle ne liiketoiminnan osa-alueet, joissa yritys tarvitsisi ulkopuolisen tahon ammattiosaamista. Näin voidaan osaltaan varmistua siitä, että entiset oheispalvelumarkkinat säilyvät, vaikkakin ne jaeetaan tilintarkastusyhteisöjen välillä uudelleen. (Asiantuntija 3.)

Tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden kieltäminen ei todennäköisesti tule kuitenkaan olemaan niin merkittävä muutos kuin alun perin ajateltiin. Suomessa tullaan edelleen sallimaan tiettyjen veropalveluiden tarjoaminen tilintarkastusasiakkaalle, mikä on ollut tärkein oheispalvelu tähän mennessä. Kiellettävät oheispalvelut eivät ole kovin merkittävä osa tilintarkastusyhteisöjen tarjoamaa, joten todelliset vaikutukset jäänevät pieniksi. Asiakkaiden tuleva käyttäytyminen kuitenkin ratkaisee muutosten laajuuden. Jo nyt on tiedossa asiakkaita, jotka ovat lakimuutosten ajamina ilmoittaneet, etteivät jatkossa aio hankkia samalta yhteisöltä tilintarkastuspalveluita ja muita palveluita. (Asiantuntija 2.)

Muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen tilintarkastusasiakkaalle on pelätty nostavan tietyltä yritykseltä saatavat palkkiot niin korkeiksi, että se aiheuttaa tilintarkastajalle tai tilintarkastusyhteisölle taloudellisen riippuvuuden. Asiakkaiden jaottelu puhtaasti tilintarkastus- ja muihin asiakkaisiin johtaa toki siihen, että yksittäiseltä asiakkaalta saadut kokonaispalkkiot pienenevät, mutta tälläkään hetkellä ainakaan Big4-yhteisöissä ei voi kuitenkaan käytännössä muodostua taloudellista riippuvuutta yksittäisestä asiakkaasta, sillä niiden asiakaskunta koostuu niin monesta yrityksestä, että mil-tään yksittäiseltä asiakkaalta perityt kokonaispalkkiot eivät pääse nousemaan liian merkittävään rooliin. Suomen suurimmankaan asiakkaan, Nokian, osuus ei Big4-yhteisön asiakasportfoliossa ole niin merkittävä, että riippuvuussuhdetta pääsisi taloudellisista syistä muodostumaan. Toisaalta pienillä tilintarkastusyhteisöillä voisi periaatteessa olla hyvinkin merkittäviä tulovirtoja tietyiltä asiakkailta tai asiakasryppäiltä, joiden päätöksentekoa ohjailee sama taho, joten säädöksen myötä voimaantulevat rajoitukset voivat hyvinkin parantaa riippumattomuuden toteutumista näissä tilanteissa. (Asiantuntija 1; Asiantuntija 2) Myös Asiantuntija 3 linjaa, että taloudellinen riippuvuus on uhka pienten tekijöiden kohdalla, joiden elinkeinosta suuri asiakas tai asiakasrypäs muodostaa merkittävän osan. Suurempien tilintarkastusyhteisöjen kohdalla riskiä ei kuitenkaan

käytännössä ole. Pienissäkään tilintarkastusyhteisöissä yksittäisiltä asiakkailta perittävät merkittävät muiden palveluiden palkkiot eivät automaattisesti tarkoita ainakaan mielen riippumattomuuden vaarantumista. Tärkeää olisi, että suuret palkkiot pystytään selittämään järkevästi. Esimerkiksi sellaisista palveluista perityt palkkiot, joita muiden tahojen olisi mahdotonta toteuttaa, eivät välttämättä vaaranna riippumattomuutta tilintarkastajan näkökulmasta. Toinen asia on, jos esimerkiksi pelkät konsultointipalkkiot nousevat hyvin korkeiksi. Tällöin ainakin ulospäin voi näyttää, että riippuvuussuhde on olemassa. (Asiantuntija 2.)

Tiettyjen muiden palveluiden tarjoaminen saattaa nykyisellään aiheuttaa riippumattomuuden vaarantumisen myös, mikäli tilintarkastaja palveluita tarjotessaan asettuu liiaksi johdon asemaan ja on päätöksenteossa osallisena. Lisäksi tiettyjen palvelujen tarjoaminen tilintarkastuksen yhteydessä voi aiheuttaa tilanteen, jossa tilintarkastaja todellisuudessa tarkastaa omaa työtään. Näiden palvelujen tarjoamisen kieltäminen on hyvä asia, mutta toisaalta tilintarkastajan tulee ennen asetuksen soveltamistakin noudattaa tilintarkastajalle annettuja eettisiä ohjeita, joiden perusteella tällaisten palvelujen tarjoaminen on kiellettyä, silloin kun se mahdollisesti vaarantaa riippumattomuuden. (Asiantuntija 1.) Vaikka tälläkin hetkellä tilintarkastajat ovat valveutuneita sääntöjen noudattajia, on tullut tilanteita vastaan, jossa tilintarkastaja on huomannut toimeksiannon aikana, että tarjotut palvelut ovat muodostaneet ketjun, jonka seurauksena hän on todellisuudessa koetellut riippumattomuuden rajoja. Tämä on voinut tapahtua täysin tahattomasti ja huomaamattomasti monipuolisen palvelutarjoaman seurauksena. (Asiantuntija 3.) Uudistuva lainsäädäntö antaakin selkeät määräykset tarjottavien palveluiden suhteen, mikä voisi alentaa riskiä siitä, että tilintarkastajan harkinta pettää hänen tehdessään päätöstä siitä, millaisia palveluita on oikein tarjota.

Myös lakipalveluiden tarjoamisesta on jo ennestään ohjeistettu eettisissä ohjeissa. Uudistuva lainsäädäntö tuo kuitenkin tullessaan kategorisen rajoitteen, joka määrittelee paljon entistä tiukemmin sen, millaisia oikeudellisia palveluita saa jatkossa tarjota tilintarkastusasiakkaalle. Tosin tälläkin hetkellä lakipalvelut ovat pääosin yritysjärjestelyihin liittyviä toimeksiantoja, eikä asiakkaita avusteta riita-asioissa. Vaikkakin lakipalveluiden tarjontaan vain harvoin liittyy riippumattomuuden vaarantumista asianajon riskin vuoksi, saattaa säännös olla hyvä keino varmistaa, ettei tulevaisuudessakaan tule olemaan ongelmia kyseisellä palvelujen osa-alueella. (Asiantuntija 1; Asiantuntija 2.)

Yleisesti ottaen tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen kieltäminen on samoilla linjoilla kuin eettinen ohjeistus ja on hyvin mahdollista, että muutokset tulevat osaltaan vahvistamaan tilintarkastajan riippumattomuutta (Asiantuntija 1). Asiasta on kuitenkin toisenlaisiakin näkemyksiä. Saattaa hyvinkin olla, että kun Big4-yhteisöt tähtäävät tietyn yhtiön oheispalvelumarkkinoille, tarkastettavan yhtiön vaihtoehdot tilintarkastajaksi vähenevät. Esimerkkitilanteessa yksi tilintarkastusyhteisö on rotaatiosäännösten vuoksi karenssissa ja kaksi muuta yhteisöä päättää tarjota ainoastaan oheispalveluita tai hinnoittelee itsensä tarkoituksella ulos tilintarkastuksesta. Tällöin tarkastettavalle yritykselle jää ainoastaan yksi vaihtoehto tilintarkastajaksi, mikä ei mukaile säädöksen tavoitteita riippumattomuuden parantamisesta kilpailua lisäämällä. Todennäköisesti yrityksille tulee jatkossakin löytymään tilintarkastajaehdokas Big4-yhteisöjen joukosta, mutta tilintarkastajaksi ei suinkaan tule välttämättä valituksi yritykselle paras vaihtoehto. Säädöksellä pyritään mahdollistamaan osittain tästä syystä myös pienempien tilintarkastusyhteisöjen osallistuminen PIE-yhtiöiden tilintarkastuskilpailutuksiin, mutta se vaatisi pieniltä tilintarkastusyhteisöiltä usein globaaleja ketjuja ja asiantuntemusta, mikä ei useinkaan toteudu. (Asiantuntija 2; Asiantuntija 3.)

Yksi näkemys on, että tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden kieltäminen ei välttämättä ole kovinkaan tehokas keino parantaa riippumattomuuden toteutumista. Kiellettävät palvelut eivät ole tähänkään mennessä olleet tilintarkastajan näkökulmasta ongelma ja täsmällinen rajanveto tuntuukin hieman teennäiseltä. Mikäli riippumattomuuden toteutumista olisi haluttu merkittävästi parantaa, olisi nyt nähtävästi sallittavat veropalvelut tullut myös kieltää, sillä ne ovat merkittävin oheispalvelu, jota tilintarkastusasiakkaalle tarjotaan. Tähänkään mennessä ei tiettyjä palveluita ole saanut tarjota ja sallitut palvelut ovat toimeksiannon päävastuullisen tilintarkastajan hyväksymiä, joka joutuu jokaisen palvelun kohdalla pohtimaan, toteutuuko riippumattomuus niitä tarjottaessa. (Asiantuntija 2.) Lisäksi tähänkin asti tarkastusvaliokunnat ovat seuranneet melko tiiviisti oheispalveluiden tarjontaa, ja tilintarkastaja on ollut velvollinen antamaan tuotetuista palveluista yksityiskohtaisen selonteon (Asiantuntija 3).

4.3 Muiden kuin tilintarkastuspalveluiden palkkiokatto

Sallituille muille kuin tilintarkastuspalveluille asetettava palkkiokatto saattaa tietyissä tilanteissa muodostua ongelmalliseksi. Yritykset saattavat esimerkiksi tarvita yllättäenkin rahoitukseen liittyviä neuvontapalveluita tilintarkastusyhteisöltä ja nämä palvelut saattavat olla hyvinkin kalliita tuottaa. Tällöin palkkiokatto voi olla esteenä tarvittavan palvelun tuottamiselle, kun palkkiot saavat tulevaisuudessa olla enintään 70 % kolmena edellisenä vuotena tarjottujen tilintarkastuspalveluiden palkkioiden keskiarvosta. Monelta PIE-yhtiöltä saadut tilintarkastuspalkkiot voivat olla miljoonaluokkaa, mutta asiakkaisiin mahtuu myös niitä, joilta saadut palkkiot ovat jopa alle 100 000 euroa. Tällaisissa toimeksiannoissa ei juurikaan pystytä tarjoamaan tarvittavia oheispalveluita, koska normaalisti oheispalveluista saadut palkkiot voivat kohota jopa kymmenkertaisiksi tilintarkastuspalkkioihin nähden. (Asiantuntija 1; Asiantuntija 2.) Lisäksi tässä vaiheessa on vielä epäselvää, mistä 70 % keskiarvo lasketaan. Asiakasyritys saattaa olla esimerkiksi kansainvälinen konserni, jolloin täytyy pohtia, lasketaanko palkkiokatto koko konsernilta perityistä tilintarkastuspalkkioista, vai ainoastaan suomalaiselta emoyritykseltä saaduista palkkioista. Kysymys on merkittävä, sillä laskentatavalla voi olla hyvin olennaisia vaikutuksia siihen, kuinka laajoja palveluita asiakkaalle voidaan tarjota. Huomioitavaa on myös se, että yrityksen hallitus ja tarkastuslautakunta ovat velvollisia valvomaan palkkiokaton toteutumista sanktioiden uhalla, mikä saattaa aiheuttaa sen, että palveluita hankitaan tilintarkastajalta aikaisempaa merkittävästi vähemmän, jotta palkkiokatto ei missään olosuhteissa ylity. (Asiantuntija 3.) Ongelmat palkkiokaton laskennassa ja vastuiden jakautumisessa voivat johtaa jopa siihen, että yritykset hankkivat palvelut tulevaisuudessa automaattisesti muilta kuin omalta tilintarkastusyhteisöltään. Asetus tullee kuitenkin merkittävimmin vaikuttamaan niiden asiakkaiden kohdalla, joilta on tavallisesti peritty tilintarkastuspalkkioihin verrattuna korkeita muiden palveluiden palkkioita. (Asiantuntija 1; Asiantuntija 2.)

Maakohtaiset optiot säädöksessä kuitenkin mahdollistavat poikkeuslupan hakemista kahdeksi vuodeksi, jonka aikana palveluita on mahdollista tarjota palkkiokatosta välittämättä. Vielä ei ole täysin selvää, millaisin perustein poikkeuslupaa voi hakea, mutta oletettavasti poikkeuslupa voitaisiin myöntää silloin kun yritys valmistautuu rahoituskierrokseen toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi ja tarvitsee esimerkiksi osakeantiin liittyviä neuvontapalveluita. Tällaisessa tilanteessa on hyvin luontevaa, että yritys hankkii palvelut omalta tilintarkastajaltaan, sillä palvelu sisältää paljon varmennustoimenpi-

teitä yhtiön tilasta ja tulevaisuuden näkymistä. Poikkeusluvan myöntämistä edellyttää joka tapauksessa se, että syyt hakemukselle ovat asiakasyrityksen toiminnan turvaamisessa. (Asiantuntija 1.)

Sallittujen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden palkkiokaton voidaan nähdä olevan säädöksenä hyvin läheinen tiettyjen muiden palveluiden kiellon kanssa. Tavoitteena on varmistaa, että tilintarkastuksesta saadut palkkiot ovat tilintarkastusyhteisön pääasialliset tulot tilintarkastusasiakkaalta, mikä alentaa riskiä henkilökohtaisen intressin tai riippuvuuden aiheuttamasta riippumattomuuden kyseenalaistumisesta. (Asiantuntija 1.)

4.4 Tarkastusvaliokunnan rooli

Tarkastusvaliokunnan roolin vahvistuminen tulee aiheuttamaan lisääntyvää yhteistyötä tarkastusvaliokunnan ja tilintarkastusyhteisöjen välillä. Tarkastusvaliokunnan vastuulla tulee olemaan tilintarkastusyhteisön pakollisen rotaation valvominen sekä sallittujen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden hyväksyminen sekä palkkiokaton valvonta. Jotta järjestelmä toimisi, tulee tilintarkastusyhteisöjen ja tarkastusvaliokunnan luoda välilleen toimiva järjestelmä, josta tarkastusvaliokunnan on mahdollista saada tarvittavat tiedot tehtäviensä toteuttamiseksi. Tässä tulee olemaan haastetta, sillä järjestelmän tulisi olla tarpeeksi yksinkertainen, jotta voidaan välttyä turhalta byrokratialta ja hallinnolliselta taakalta. Esimerkiksi jokaista yksittäistä muuta kuin tilintarkastuspalvelua tuskin tullaan käsittelemään yksitellen, vaan tullaan todennäköisesti luomaan yleiset raamit, jotka määrittelevät, millaisia palveluita tilintarkastusasiakkaille saadaan yleisesti tarjota. (Asiantuntija 1.) Tietynlaiset oheispalvelut tullaan todennäköisesti hyväksymään etukäteen, jolloin palvelujen tuottaminen helpottuu ja prosessi nopeutuu (Asiantuntija 2). Tilintarkastusyhteisön vastuulla on tehdä tietojen saannista helppoa, jolloin tarkastusvaliokunnan on helppo hyväksyä ja ostaa palvelut tilintarkastajaltaan, eikä sen tarvitse kääntyä kilpailevan yhteisön puoleen. Varsinkin rajatapauksissa, joissa on hieman epäselvää, onko neuvontapalvelu sallittu, saattaa olla suuri riski menettää asiakas. Koska muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen valvonta on tarkastusvaliokunnan vastuulla jopa sanktioiden uhalla, saattaa se näissä tapauksissa hankkia palvelun varmuuden vuoksi kilpailevalta tilintarkastusyhteisöltä. (Asiantuntija 1.) Tarkastusvaliokunnan roolin vahvistumista sanktioiden uhalla voidaan kuitenkin pitää tilintarkastajan

näkökulmasta hyvänä asiana, sillä se saattaa lisätä tarkastusvaliokunnan mielenkiintoa tilintarkastusta kohtaan (Asiantuntija 2).

Tilintarkastajan valinnassa tarkastusvaliokunnan rooli ei sinänsä ole asiana uusi, sillä jo nykyisellään tarkastusvaliokunnat suorittavat lähtökohtaisesti PIE-yhteisöjen tilintarkastajan valinnan. Säädos tuo valintaprosessille hyvin säädellyt ja määrämuotoiset määräykset ja vaatimukset, jotka hieman muuttavat valintamenettelyä ja lisäävät prosessin byrokratiaa. Muutos ei kuitenkaan todennäköisesti tule olemaan kovinkaan dramaattinen. (Asiantuntija 1.) Kilpailutuksen tarkemmalla määrittelyllä voi kuitenkin nähdä olevan joitain myönteisiä vaikutuksia. Aikaisemmin tarkastusvaliokunnalla on saattanut olla vääristynyt käsitys siitä, että tilintarkastajan valinnassa on menetelty oikein, koska kilpailutus on järjestetty. Kilpailutuksen sisältö on kuitenkin voinut olla puutteellinen. Tulevaisuudessa tarkastusvaliokunta on pakotettu pohtimaan valintaa usealta kannalta ja vertailemaan ehdokkaita aikaisempaa perusteellisemmin, mikä tullee parantamaan tarkastusvaliokunnan ja tilintarkastajan välistä vuoropuhelua. (Asiantuntija 3.)

Muutoksella voi olla positiivisia vaikutuksia myös sen suhteen, kenellä todellinen valta tilintarkastajan valinnassa on. Osakeyhtiölain mukaan yhtiökokous valitsee tilintarkastajan ja näin onkin monissa suomalaisissa PIE-yhteisöissä, joissa tietyllä taholla on suuri omistusosuus ja edustus hallituksessa. Tällöin hallituksen esittämä tilintarkastaja on jo valmiiksi ainakin osittain omistajatahon hyväksymä. Toisenlaisissa PIE-yhteisöissä, joissa kukaan yksittäisellä omistajalla ei ole merkittävää omistusosuutta on todellinen valta usein yrityksen toimivalla johdolla. Tavallisesti johto kilpailuttaa tilintarkastusyhteisöjä ja vie yhdestä tai kahdesta tilintarkastajasta esityksen tarkastusvaliokunnalle ja hallitukselle, jotka hyväksyvät ehdotuksen. (Asiantuntija 2.) Tulevaisuudessa yhtiökokoukselle tulee esitellä vaihtoehtoja valittavasta tilintarkastajasta sekä annetta valintaperustelut ehdotetusta tilintarkastajasta. Tarkastusvaliokunnan on siis tulevaisuudessa perehdyttävä paremmin vaihtoehtoihin tilintarkastajiin, eikä vain jatkaa vanhalla tilintarkastajalla sen vuoksi, että valinta on helppo. Kilpailun lisääntyminen poistanee myös mahdollisuuden siitä, että johto saisi vietyä perinteisen suosikkinsa valittavaksi ilman kunnan perusteita. Prosessin muutos lisää omistajien käsitystä siitä, miksi tietty taho valitaan tilintarkastajaksi ja antaa paremmat lähtökohdat osallistua päätöksentekoon. Muutos vienee siis valintaprosessia enemmän yhtiökokouksen käsiin, ainakin niissä PIE-yhtiöissä, joissa omistus on hajautunut. Tulevaisuudessa saatetaan nähdä jopa äänestyksiä valittavasta tilintarkastajasta. Yrityksissä, joissa on merkittävä ankkuriomista-

ja, tulee todennäköisesti menemään jatkossakin läpi ehdotus, jota suuromistaja on ilmoittanut puoltavansa. Mikäli valintaprosessia onnistutaan viemään paremmin yhtiökokouksen käsiin, saattaa se vahvistaa tilintarkastajan riippumattomuutta, kun valittu taho ei ole enää käytännössä täysin johdon henkilökohtainen päätös. (Asiantuntija 1; Asiantuntija 2.)

4.5 Yhteenveto

Suomessa ei ole ainakaan julkisesti raportoitu tai oikeusasteelle edenneitä ongelmia tilintarkastajan riippumattomuuteen liittyen. Myöskin eduskunnan talousvaliokunnan kanssa käytyjen keskustelujen perusteella yleinen näkemys on se, että Suomessa tilintarkastajan riippumattomuuden toteutuminen on hyvin turvattu ja että tilintarkastajien toiminta on ollut luotettavaa. (Asiantuntija 1.) Tälläkin hetkellä Suomessa esimerkiksi raportoidaan tilintarkastusasiakkaille tarjotut muut palvelut hyvin avoimesti. Suuret oheispalveluista saadut palkkiot voivat toki näyttää ulospäin siltä, että tilintarkastaja ei ole täysin riippumaton, mutta usein nämä palkkiot tulevat projektiluontoisista toimeksiannoista, joita muiden kuin tilintarkastuksen suorittavan tahon olisi hyvin vaikea toteuttaa. (Asiantuntija 2.) Myös Asiantuntija 3 toteaa, että Suomessa ei ole tunnistettu riippumattomuudesta johtuneita ongelmia PIE-yhteisöiden tilintarkastuksessa. Se, että ongelmia ei ole tunnistettu, ei tarkoita sitä, etteikö riippumattomuus jossain tapauksessa olisi vaarantunut. Vähäiset ongelmat riippumattomuuden toteutumisessa herättävät kuitenkin kysymyksen siitä, ovatko tulevat muutokset lainsäädännössä laajuudessaan tarkoituksenmukaisia suomalaisen tilintarkastuksen näkökulmasta.

Kysymykseen vastaamiseksi on hyvä pohtia niitä tekijöitä, jotka voisivat mahdollisesti tulevaisuudessa aiheuttaa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisen Suomessa. Asiantuntijan näkökulmasta yksi riski voisi piillä lähinnä henkilökohtaisessa intressissä tai riippuvuudessa. Suomi on pieni maa, jossa tietyillä henkilöillä on paljon valtaa PIE-yhteisöissä. Samat henkilöt saattavat olla usean eri yrityksen hallituksessa tai johtotehtävissä. Mikäli tilintarkastusyhteisön asiakaskunnassa on monta yritystä, joissa sama henkilö on päättävässä asemassa, voisi tilanne aiheuttaa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisen. Lisäksi pienten tilintarkastusyhteisöjen liikevaihto saattaa koostua suurelta osin yhdestä isosta PIE-asiakkaasta, mikä voi johtaa taloudelliseen riippuvuuteen. Big-4 yhteisöillä tällaiseen tilanteeseen ajautuminen on kuitenkin hyvin epäto-

dennäköistä. (Asiantuntija 1.) Myös jokin tekninen virhe voisi mahdollisesti johtaa riippuvuussuhteen toteutumiseen. Globaaleissa toimeksiannoissa tilintarkastusyhteisöltä saattaa esimerkiksi jäädä huomaamatta, että jollain yksittäisellä tilintarkastajalla on omistussuhde tarkastettavaan yhtiöön. Lisäksi tilintarkastusyhteisö voi ajautua tarkastamaan omaa työtään, mikäli on osallistunut tarkastettavan yhtiön kirjanpidon tekemiseen. Raja kirjanpidollisessa neuvonnassa ja kirjanpidon tekemisessä on häilyvä, joten tällaiseen tilanteeseen on mahdollista ajautua huomaamattakin. (Asiantuntija 2.) Riski riippumattomuuden vaarantumisesta voisi nousta esiin myös, jos riippumattomuutta käsitteleviä säännöksiä ei tunneta tilintarkastusyhteisöissä niin perusteellisesti kuin pitäisi. Tämä voisi johtaa siihen, että tilintarkastaja on tietämättään tai epähuomiossa todellisuudessa riippuvainen, kun hän on tulkinnut ohjeistusta väärin perustein. Pahimmassa tapauksessa riippuvuussuhde voisi tulla ilmi vasta siinä vaiheessa, kun yhtiö hakee tilinpäätösinformaation perusteella rahoitusta markkinoilla. Tämä aiheuttaisi sen, että tilintarkastus on pätemätön, eikä yrityksellä käytännössä olisi tilinpäätöstä. Rahoituksen saamiseksi tulisi järjestää uusi yhtiökokous, jossa valitaan uusi tilintarkastaja, joka sitten toteuttaa uuden tilintarkastuksen. Viivästys voisi helposti olla kuukausien mittainen ja taloudelliset kustannukset virheestä voisivat nousta jopa kymmeneen miljooniin. (Asiantuntija 3.) Tällaista riskiä säädös saattaa alentaa antamalla tarkat määritelmät siitä, mitä palveluita asiakasyritykselle saa tarjota ja jakamalla tarjottavien palveluiden valvonnan vastuun tarkastusvaliokunnalle. Tarkastusvaliokunnalla tulee olemaan myös henkilökohtainen intressi riippumattomuuden toteutumiseen, sillä valvontatehtävän laiminlyömisestä voidaan tarkastusvaliokunnalle langettaa sanktioita.

Asiantuntijoiden näkemykset taloudellisen riippuvuuden aiheuttamasta riskistä mukailivat teoreettista näkökulmaa siitä, että todellisuudessa PIE-yhtiöitä tarkastavilla Big4-yhtiöillä ei ole niin merkittäviä yksittäisiä asiakkaita, että riippuvuussuhde pääsisi syntymään. Muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen on teoriassa pelätty kasvattavan riskiä riippumattomuuden vaarantumisesta taloudellisen riippuvuuden tai oman työn tarkastamisen vuoksi. Haastattelujen perusteella taloudellinen riippuvuus ei käytännössä ole uhkatekijä PIE-yhtiöiden tilintarkastuksissa, joten tiettyjen oheispalvelujen tarjoamisen kieltämisen rooliksi saattaa jäädä oman työn tarkastamisen ehkäiseminen. Haastattelut tukivat myös teorian pohjalta saatua käsitystä siitä, että usein tilintarkastajat itse uskovat läheisten välien ainoastaan parantavan tilintarkastuksen laatua. Hyvät välit johdon kanssa edesauttavat tehokasta vuorovaikutusta ja ovat pohjana osapuolten omien

näkemyksen argumentoinnille. Vallinnut näkemys oli lisäksi se, että hyvät välit voivat jopa parantavaa kykyä sietää johdon antamaa painostusta. Myös aikaisemmat tutkimukset antoivat saman suuntaisia viitteitä.

Teoria ja haastattelujen tulokset noudattavat samaa näkemystä siitä, että tilintarkastajan valinta tulisi olla aidosti osakkeenomistajien eikä yhtiön johdon päätös. Valintaprosessin muuttuminen entistä määrämuotoisemmaksi saattaa viedä valintaa lähemmäs yhtiökokousta, mikä ehkäisisi riskin siitä, että tilintarkastaja on puhtaasti yhtiön johdon valitsema. Toki johdonkin valitsema tilintarkastaja voi olla todellisuudessa riippumaton, mutta ainakin näkyvä riippumattomuus voisi parantua.

Uudistuva sääntely saattaa Suomessa olla osittain turhaa ja operatiiviset vaikutukset jopa negatiivisia. Koska Suomi on pieni maa ja tilintarkastusalan tarjonta on melko pientä, voi pakollinen tilintarkastusyhteisöjen rotaatio aiheuttaa kilpailun vähentymistä ja asiakasyrityksen vaihtoehtojen harventumista. Nykyään vallitseva trendi on, että yritykset pyrkivät keventämään hallinnollista taakkaansa. Tässäkin suhteessa uudistuva lainsäädäntö kulkee vastavirtaan, sillä se tulee lisäämään niin tilintarkastusyhteisöjen kuin asiakasyritystenkin hallinnollisia toimia, jotka tulevat näkymään kustannusten nousuna. Näitä lisääntyviä kustannuksia tilintarkastusyhteisöt pyrkivät vyöryttämään asiakkaille. (Asiantuntija 1.) Yksi asetuksen tavoitteista on juuri kilpailun lisääminen alalla, joten on mahdollista, että muutokset tuovat tullessaan jopa täysin päinvastaisia vaikutuksia. Tavoitteisiin nähden sääntelyn voikin nähdä oleva liian vähäistä. Toisaalta tavoitteetkin tuntuvat liioitelluilta ainakin Suomen kaltaisessa maassa, jossa ongelmia ei juurikaan ole havaittu. Siksi olosuhteisiin nähden sääntelyn voi katsoa olevan liiallista ja jopa turhaa. Yksi tilintarkastuksen tavoitteista on edistää asiakasyrityksen liiketoimintaa ja voidaankin kysyä, miten uusi sääntely edistää sitä. Nyt yritysjohto joutuu käyttämään aikaansa uusien säännösten tulkitsemiseen, palkkiokattojen seurantaan ja palveluiden hyväksymiseen. Lainmuutos lähtee siitä oletuksesta, että yrityksissä ei ole mietitty riippumattomuuden toteutumista aikaisemmin lainkaan ja nyt uudet raamit automaattisesti johtaisivat siihen, että toimiminen tilintarkastajan kanssa olisi asiallista. Näin ei kuitenkaan ole, vaan viisaat yritykset ovat aina miettineet riippumattomuuskysymyksiä ja tulevat niitä tulevaisuudessakin miettimään asetettavista rajoista riippumatta. (Asiantuntija 2.) Myös Asiantuntija 3 toteaa, että operatiivisen toiminnan sääntely tuntuu tarpeettomalta alan ongelmakohtiin nähden, vaikkakin sen ajamat tavoitteet ovat hyvät. Lainsäädännölliset muutokset tulevat lisäämään alan byrokratiaa ja nostavat kus-

tannuksia niin tilintarkastusyhteisöissä kuin tarkastettavissakin yrityksissä. Asiantuntija 3 kuitenkin uskoo, että tietyt säädöksen osa-alueet saattavat johtaa riippumattomuuden parantumiseen suomalaisten PIE-yhteisöiden tilintarkastuksessa.

Yksi näkemys on, että lainsäädännöllisten muutosten vaikuttavuus riippuu paljon siitä, millaista muutosvastarintaa tilintarkastusyhteisöissä ja asiakasyrityksissä koetaan. Henkilökohtaiset asenteet ratkaisevat, halutaanko uudistetun lainsäädännön noudattamisesta tehdä mahdollisimman helppoa, vai pyritäänkö tilintarkastus ja muut palvelut yhä toteuttamaan mahdollisimman tehokkaalla tavalla. (Asiantuntija 3.) Esimerkiksi se, kuinka usein yritykset kilpailuttavat jatkossa tilintarkastuksensa tai keneltä oheispalvelut lähtökohtaisesti hankitaan, tulee olemaan merkittävä tekijä sääntelyn tavoitteiden kannalta.

Millaisia vaikutuksia alan operatiivisilla muutoksilla sitten voisi olla riippumattomuutta tarkasteltaessa? Asiantuntijoiden näkemykset tulevasta riippumattomuuden toteutumisesta vaihtelevat melko paljon. Asiantuntija 1 toteaa, että positiivisia vaikutuksia riippumattomuuden varmistumiseen entisestään on mahdotonta kieltää, mutta todennäköisesti vaikutukset tulevat olemaan hyvin pieniä. Asiantuntija 2 puolestaan linjaa, että kaiken kaikkiaan muutokset lainsäädännössä eivät todennäköisesti tule juurikaan vaikuttamaan riippumattomuuden toteutumiseen Suomessa. Aikaisemminkin riippumattomuus on toteutunut hyvin, eikä nyt ole näkyvissä syitä, miksi se tulevaisuudessa juuri näiden säännösten ansiosta toteutuisi vielä paremmin. Hieman positiivisempia näkemyksiä esittää Asiantuntija 3, joka esittää, että riippumattomuus tulee todennäköisesti parantumaan. Uusi sääntely tulee terävöittämään tilintarkastajan toimintaa ja takaamaan ainakin sen, että kolmannen osapuolen silmissä tilintarkastaja on entistä paremmin riippumaton. Odotukset riippumattomuuden toteutumisen suhteen ovat siis jokseenkin positiivisia, mutta kuitenkin melko varautuneita.

5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkielmassa tarkasteltiin ensin tilintarkastajan riippumattomuuden käsitettä sekä riippumattomuutta vaarantavia tekijöitä teoreettisesta näkökulmasta aikaisempia tutkimuksia ja alan lehtikirjoittelua hyväksi käyttäen. Tämän jälkeen esiteltiin asetuksen EU 537/2014 niitä säädöksiä, jotka tulevat mahdollisesti merkittävimmin vaikuttamaan riippumattomuuden toteutumiseen sekä yhdistettiin säännösten kohdeosa-alueet niille relevantteihin riippumattomuuden uhkatekijöihin. Lopuksi tutkielman empiirisessä osassa haastateltiin kolmea tilintarkastusalan asiantuntijaa, joiden näkemyksiä uudistuvan tilintarkastuslain vaikutuksista peilattiin teoriaosasta saatuihin näkökulmiin.

Tilintarkastajan ja asiakasyrityksen johdon väliset läheiset välit eivät näyttäisi aiheuttavan merkittävää uhkaa mielen riippumattomuuden vaarantumiselle. Nähdäkseni riskin todellisuus riippuu paljon tilintarkastajan henkilökohtaisista ominaisuuksista ja asenteista. Lainsäädännön muuttumisen vaikutukset liian läheisten suhteiden ehkäisemiseen tullevat pitkälti riippumaan siitä, millaisia käytäntöjä asiakasyritykset tulevat omaksumaan. Mikäli esimerkiksi tilintarkastusyhteisön pakollisen rotaation myötä kierrätysväli todellisuudessa pitenee, ei se nähdäkseni ole tehokas keino estää läheisten henkilösuhteiden aiheuttamaa riippumattomuuden uhkatekijää, sillä tilintarkastajan rotaatioväli PIE-yhteisöissä on käytännössä tälläkin hetkellä hyvin tiheä. Henkilösuhteet liittyvät myös läheisesti painostuksen riskiin. Myöskään tämän uhan todellisuudesta ei tutkielma anna selviä viitteitä. Mutta kokipa tilintarkastaja henkilösuhteiden vaikutukset painostuksen vastustamiskykyyn henkilökohtaisella tasolla millaisina hyvänsä, oleellista tullee olemaan, miten rotaatiosäännös tulee vaikuttamaan yritysten käyttäytymiseen.

Taloudellisen riippuvuussuhteen syntyminen ei näyttäisi suomalaisten PIE-yhteisöiden tilintarkastuksessa olevan tällä hetkellä riski, koska niitä toteuttavat käytännössä aina Big4-yhtiöt. Asetuksen yksi tavoite on kuitenkin mahdollistaa PIE-yhtiöiden tilintarkastus pienille tilintarkastusyhteisöille. Pyrkimys näyttäisi olevan puhtaasti kilpailullinen eikä ota riippumattomuutta huomioon. Mikäli pienet tilintarkastustahot pystyvät jatkossa toteuttamaan suuria tilintarkastustoimeksiantoja, kasvaisi riski siitä, että näiden tilintarkastusyhteisöiden tuotoista suurin osa tulee yksittäisistä PIE-yhteisöiden tilintarkastuksista.

Oman työn tarkastamisen aiheuttamaa riskiä sääntely voisi alentaa. Kuten haastatteluisakin kävi ilmi, on tilintarkastaja huomaamattaan saattanut ajautua tilanteeseen, jossa hän tarkastaa omaa työtään tai on muuten riippuvainen tarjoamiensa muiden kuin tilintarkastuspalveluiden vuoksi. Lainsäädännön perusteellisempi erittely ja sallittujen muiden palveluiden tarkka määrittely voivat taata sen, että tilintarkastaja ei tee tulkinnallisia virheitä palveluita tarjotessaan.

Tulevat muutokset tilintarkastusalan operatiivisessa toiminnassa koetaan melko negatiivisina ja turhana sääntelykentän laajentamisena. Tämän vuoksi olisi tärkeää käydä vuoropuhelua yritysjohdon ja tarkastuslautakunnan kanssa, jotta sääntely ei vaikuta liikaa tai negatiivisesti tilintarkastuksen laatuun. Myös riippumattomuus on nähdäkseni kiinni siitä, mitkä ovat tulevaisuuden tavoitteet. Jos pyritään vain täyttämään sääntelyn asettamat rajat, saattaa olla, että riippumattomuus ei toteudu sen paremmin kuin tälläkään hetkellä. Pahimmassa tapauksessa huonosti omaksutut uudet käytännöt, esimerkiksi rotaatioaikojen venyttämiset voisivat jopa aiheuttaa teoreettisen riskin riippumattomuuden vaarantumisesta. Jos taas sääntely otetaan vastaan mahdollisuutena ja riippumattomuuden tekijöitä todella paneudutaan pohtimaan, saattaa se olla tehokaskin apuväline tilintarkastajan riippumattomuuden varmistajana.

Näkemykseni tutkimusprosessin aikana saadun käsityksen perusteella on, että suomalaisten PIE-yhtiöiden tilintarkastuksissa riski mielen riippumattomuuden vaarantumisesta on lähinnä teoreettinen. Näkyvä riippumattomuus saattaa kuitenkin joissain olosuhteissa olla kyseenalaistettavissa ja tähän riskiin uudistuvalla tilintarkastuslailla pystytään mahdollisesti vastaamaan ainakin joissain määrin. Menetelmät eivät nähdäkseni ole kuitenkaan tehokkaimpia mahdollisia, sillä ne tullevat aiheuttamaan myös negatiivisia vaikutuksia varsinkin tilintarkastus- ja oheispalveluita tarvitseville tahoille. Sääntely ei myöskään ole täysin tarkoituksenmukaista, koska sillä pyritään osittain vastaamaan ongelmiin, joita ei välttämättä ole edes havaittavissa Suomessa.

Todelliset vaikutukset tulevat kuitenkin näkymään vasta vuosien päästä. Vaikka tällä hetkellä lainsäädännön uudistamista pidetäänkin sääntelyviidakon tarpeettomana tihentämisenä, saattaa sillä olla ainakin nimellisiä positiivisia vaikutuksia tilintarkastajan riippumattomuuden varmistamisessa.

LÄHTEET

Kirjallisuuslähteet:

Annukka Jokipii ja Johanna Miettinen (toim.) *Contributions to Accounting, Auditing and Internal Control. Essays in Honour of Professor Teija Laitinen*. Acta Wasaensia No. 234, Business Administration 97 Accounting and Finance. Universitas Wasaensis.

Arens, A. A., Elder, R. J. & Beasley M. S. 2008. *Auditing and Assurance Services—An integrated approach*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Arruñada, B. & Paz-Ares, C. 1997. *Mandatory Rotation of Company Auditors: A Critical Examination*. International Review of Law and Economics.

Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010. *Suomen listayhtiöiden hallintokoodi (Corporate Governance)*.

Beattie, V. & Fearnley, S. 2002. *Auditor Independence and Non-Audit Services: A Literature Review*.

Carrera, N., Gomez-Aguilar, N. & Ruiz-Barbadillo, E. 2009. *Does Mandatory Audit Firm Rotation Enhance Auditor Independence? Evidence from Spain*. AUDITING: A Journal of Practice & Theory 2009, Vol. 28, No. 1, 113–135.

Cottell, JR., P. G. & Perlin, T. M. 1990. *Accounting Ethics: A Practical Guide for Professionals*. Westport, Connecticut: Quorum Books.

Daniels, B. & Booker, Q. 2011. *The effects of audit firm rotation on perceived auditor independence and audit quality*. Research in Accounting Regulation, Vol. 23, 78–82.

DeFond, M. L., Raghunandan, K. & Subramanyam, K. R. 2002. *Do on-audit service fees impair auditor independence*. Leventhal School of Accounting, University of Southern California, Los Angeles & Texas A&M International University, Laredo.

Ernst & Young 2013. *Point of view. Our perspective on issues of concern. Q&A on non-audit services*.

FEE ((Fédératin des Experts Comptables Européens), 1998. *Statutory audit Independence and objectivity. Common Core of Principles For the Guidance of the European Profession*

Gietzmann, M. B. & Sen, P.K. 2002. *Improving auditor independence through selective mandatory rotation*. International Journal of Auditing, Vol. 6, 183-210.

IESBA, 2012. *Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille*. Helsinki: KHT-Media Oy.

Ittonen, K. 2004. Tilintarkastajan riippumattomuuden uhkatekijöitä – tutkimustuloksia Suomesta. *Tilintarkastus – Revision 1/2004*, 76-78.

- Karttunen, J & Torniainen, T. 2015. Tilintarkastuksen EU-reformin kansallinen toimeenpano. PIE-yhteisöjen tilintarkastusta koskevat ehdotukset. *Balanssi* 6/2015, 13–17.
- KHT-yhdistys, 2005. *Tilintarkastusalan suositukset*, Helsinki: KHT-Media Oy.
- KHT-yhdistys, 2012. *Tilintarkastusalan suositukset*, Helsinki: KHT-Media Oy.
- Kinney Jr., W. R., Palmrose, Z-V. & Scholz, S. 2004. *Auditor Independence, Non-Audit Services, and Restatements: Was the U.S. Government Right?* Journal of Accounting Research 2004, Vol. 42, No. 3, 561–588.
- Knechel, W. R. 2014. Kasvava sääntely voi heikentää tilintarkastuksen laatua. *Balanssi* 4/2014.
- Knechel, W. R. & Vanstraelen, A. 2007. *The relationship between auditor tenure and audit quality implied by going-concern opinions*. AUDITING: A Journal of Practice and Theory, Vol. 26, 113-131.
- Krishnan, J. 1994. *Auditor Switching and Conservatism*. The Accounting Review 1994, Vol. 69, No. 1, 200–215.
- Lennox, C. 2000. Do companies successfully engage in opinion-shopping? Evidence from UK. Journal of Accounting and Economics 2000, Vol. 29, 321–337.
- Li, V., Hay, D. & Knechel, R. 2003. *Non-audit services and auditor independence: New Zealand evidence*.
- Moore, D. A., Tetlock, P. E., Tanlu, L. & Bazerman, M. H. 2006. *Conflicts of Interest and The Case of Auditor Independence: Moral Seduction and Strategic Issue Cycling*. Academy of Management Review, 2006, Vol. 31, No. 1, 10–29.
- Pajamo, P. 2015. Pakkorotaatio on suuri mahdollisuus. *Balanssi* 2/2015, 8–11.
- Pellinen, H 2012. Ylisääntelyn varjo laskeutui yritysten ja tilintarkastajien ylle. *Tilintarkastus* 1/2012, 18.
- PwC 2003. *Audit Committee. Käytännön ohjeita tehokkaasti toimivan tarkastusvaliokunnan muodostamiseksi*.
- Ratzinger-Sakel, N. & Schönberger, M. W. 2015. *Restricting Non-Audit Services in Europe – The Potential (Lack of) Impact of a Blacklist and a Fee Cap on Auditor Independence and Audit Quality*. Accounting in Europe, 5/2015, 61–86.
- Reynolds, J. K. & Francis, J. R. 2001. *Does size matter? The influence of large clients on office-level auditor reporting decisions*. Journal of Accounting and Economics 2001, Vol. 30, s. 375–400.
- Riistama, V. 1999, *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. WSOY Porvoo.
- Saarikivi, M-L 1999. *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsingin kauppakorkeakoulu: HeSE Print.
- Saarikivi, M-L 2000. *Osaakeyhtiön tilintarkastajan riippumattomuus*. WSOY Porvoo.

Sarja, M 1999. *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki: Oy Edita Ab.

Securities and Exchange Commission 2000. *Final Rule: Revision of the Commission's Auditor Independence Requirements*. Washington D.C.

Suomela, E 2012. PIE-yhteisöjen tilintarkastusta viedään väärille raiteille. *Tilintarkastus* 3/2012, 19–20.

Teoh, S. H. 1992. *Auditor Independence, Dismissal Threats and the Market Reaction to Auditor Switches*. *Journal of Accounting Research* 1992, Vol. 30, No. 1.

US GAO, 2003. Report to the Senate Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs and the House Committee on Financial Services. *Public accounting firms, Required Study on the potential Effects on Mandatory Audit Firm Rotation*.

Vuopala, T. 2014. Kansallista liikkumavaraa tilintarkastuksen uudistuksiin. *Balanssi* 3/2014.

Ylänen, H 2012. Ylisääntelyn varjo laskeutui yritysten ja tilintarkastajien ylle. *Tilintarkastus* 1/2012, 18.

Sähköiset lähteet:

Antonen, K. 2015. EU muuttaa tilintarkastuksen pelisääntöjä. *KPMG:n asiakaslehti VIEW* 2/2015, 10–11. Luettu 22.3.2016. Saatavilla <http://docplayer.fi/11556607-Kpmg-n-asiakaslehti-2-2015.html>.

Hyryläinen, T. 2015. *Tilintarkastusalan sääntely etenee – rotaatio pakolliseksi*. PwC:n uutishuone, saatavilla: <http://uutishuone.pwc.fi/tilintarkastusalan-saantely-etenee-rotaatio-pakolliseksi/>. Luettu 5.2.2016.

Ignatius, K. 2014. Kaikki hyöty irti tarkastusvaliokunnasta. *KPMG:n asiakaslehti VIEW*, 2/2014. Saatavilla: <http://www.kpmg.com/fi/fi/ajankohtaista/uutisia-ja-julkaisuja/asiakaslehdet/sivut/view-2-2014-kaikki-hyoty-irti-tarkastusvaliokunnasta.aspx>. Luettu 12.2.2016.

KHT-yhdistyksen (Suomen Tilintarkastajien) nettisivut <http://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus>. Luettu 25.2.2015.

Linnainmaa, L. 2012. *Tilintarkastusdirektiivin muuttaminen ja asetus yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastusta koskevista erityisvaatimuksista*. Kauppakamarin www-sivut, saatavilla: <http://kauppakamari.fi/statement-archive/tilintarkastusdirektiivin-muuttaminen-ja-asetus-yleisen-edun-kannalta-merkittavien-yhteisöjen-tilintarkastusta-koskevista-erityisvaatimuksista/>. Luettu 19.2.2016.

Virallis- ja muut lähteet:

Euroopan komissio, 2010. Vihreä kirja, *Tilintarkastuspolitiikka: Kriisin opetukset*.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus N:o 537/2014.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisääteistä tilintarkastusta koskevista erityisvaatimuksista, ehdotus. KOM(2011)779.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/49/EY.

European Commission, 2011. *Commission staff working paper, Impact assessment*.

European Commission, 2011. Summary of Responses, *Green Paper, Audit policy: Lessons from the Crisis*.

Finanssivalvonnan määräykset ja ohjeet 8/2012. Finanssivalvonnan WWW-sivu <http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Saantely/Maarayskokoelma/Uusi/Documents/08_2012.M2.pdf> luettu 1.4.2015.

Komission päätös 2005/909/EY.

Tilintarkastuslaki, 13.4.2007/459.

Työ- ja elinkeinoministeriö, 2015. Vuoden 2014 tilintarkastusdirektiivin muutos ja tilintarkastusasetus. Tilintarkastuslain muutokset –työryhmän mietintö.

Työ- ja elinkeinoministeriön muistio U 19/2012 vp.

LIITTEET

Haastattelut:

Asiantuntijan 1 haastattelu 24.8.2015 ja 22.3.2016

Asiantuntijan 2 haastattelu 4.5.2016

Asiantuntijan 3 haastattelu 4.5.2016

Haastattelukysymykset:

Millaisia muutoksia alalla voidaan mielestäsi kokea seuraavien säädösten myötä:

- Tilintarkastusyhteisön pakollinen rotaatio PIE-yhtiön lakisääteisessä tilintarkastuksessa
- Tiettyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden kieltäminen
- Sallituille muille palveluille asetettava palkkiokatto
- Tarkastusvaliokunnan roolin kasvaminen?

Miten muutoksiin on varauduttu/varaudutaan?

Onko Suomessa ollut mielestäsi ongelmia tilintarkastajan riippumattomuuden toteutuksessa PIE-yhteisöjen tilintarkastuksessa?

Millaisiin tekijöihin mahdolliset ongelmat ovat liittyneet?

Ovatko läheiset välit tarkastettavan yhtiön johdon kanssa mielestäsi merkittävä riippumattomuuden uhkatekijä?

Vaikuttaako toimeksiannon kesto ja läheiset välit tarkastettavan yhtiön johtoon mielestäsi tilintarkastajan kykyyn vastustaa johdon painostusta?

Ovatko yhdeltä asiakkaalta saadut merkittävät palkkiot mielestäsi merkittävä riippumattomuuden uhkatekijä?

Tarjotaanko asiakkaalle mieluummin merkittäviä oheispalveluita vai tilintarkastuspalveluita, eli ovatko tilintarkastuspalvelut aina ensisijaisesti tarjottava palvelu?

Vaarantaako tulevaisuudessa kiellettävien oheispalveluiden tarjoaminen mielestäsi tilintarkastajan riippumattomuuden tällä hetkellä?

Muuttuuko lakipalvelujen tarjonta sääntelyn myötä merkittävästi?

Muuttaako muille palveluille asetettava 70 % palkkiokatto merkittävästi näistä palveluista saatujen palkkioiden määrää?

Onko tilintarkastajan valintamenettely mielestäsi tehokas tämänhetkisellä sääntelyllä?

Onko uusi sääntely mielestäsi riittävä/liiallinen/liian vähäinen? Miksi?

Luuletko sääntelyn vaikuttavan riippumattomuuden toteutumiseen?